

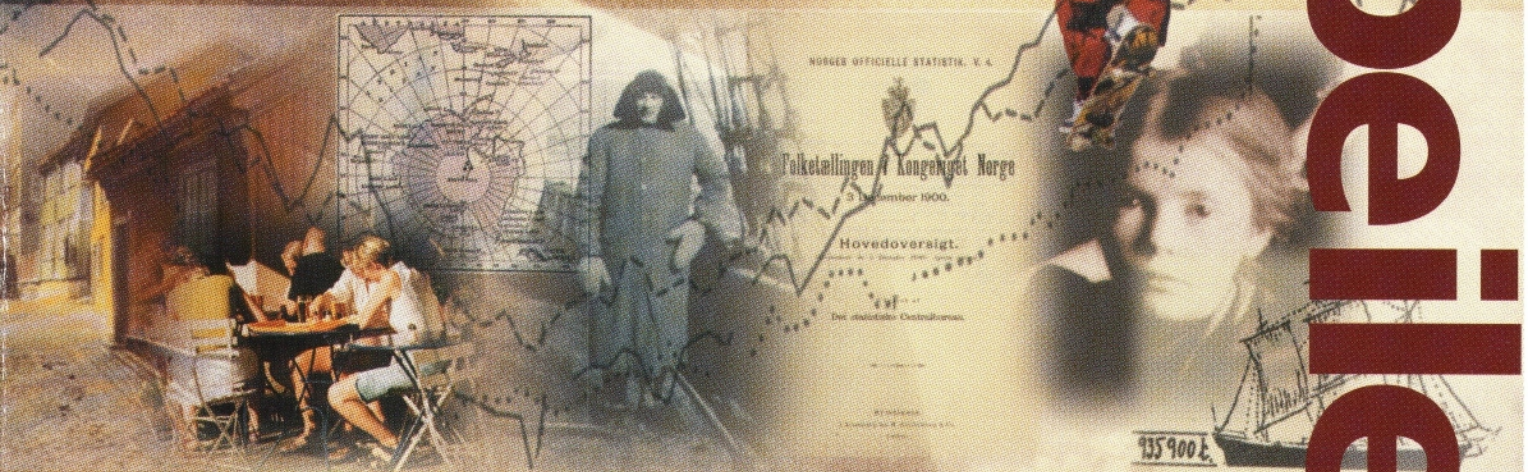
Tidsskrift for levkår
og livsstil

Statistikk mot år 2000

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

Samfunnspeilet

1/2000

Innhold

Samfunnsforskning og statistikk <i>Rune J. Sørensen</i>	2
Statistikk mot år 2000	6
Mange veier hjem <i>Dag Ellingsen</i>	106

Dette nummeret av Samfunnsspeilet er i hovedsak viet artikkelserien *Statistikk mot år 2000*. Serien har tidligere gått i *Ukens Statistikk* og *Dagens statistikk*. I tillegg presenterer vi Espen Søbye i Gruppe for Historisk statistikk. Nummeret innledes med en artikkel om statistikkens forhold til forskning, den er skrevet av BI-professor Rune J. Sørensen som også sitter i styret i Statistisk sentralbyrå.

Atle Jansson, Aina Landsverk, Hege Roll-Hansen, Espen Søbye og Lars Østby planla høsten 1998 serien *Statistikk mot år 2000*. Hver uke gjennom 1999 skulle det publiseres en artikkel, den første skulle dekke årene 1900-1901, og den siste 1998-1999. Seksjonene i Statistisk sentralbyrå ble invitert til å foreslå emner og utarbeide artiklene. Redaksjonen i *Ukens statistikk*, seinere *Dagens statistikk*, administrerte og redigerte serien.

De statistiske opplysningene øverst på hver høyreside er hentet fra *Statistiske oversikter* 1948 og 1958, og *Historisk statistikk* 1968, 1978 og 1994 og *Statistisk årbok* 1999, bortsett fra opplysningene for året 1962 som er fra *Register over merkepliktige norske fiskefarkoster* 1962, utgitt av fiskeridirektøren, Bergen 1962.

Samfunnsspeilet

Nr. 1/2000 - 14. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Ragni Hege Kitterød, Berit Otnes, Agnes Aall Ritland, Jorunn Ramm.

Redigering: Anne Skarateppen, Marit Vågdal, Marit Berger Gundersen.

Design: Siri E. Boquist.

Layout: Siri E. Boquist, Marit Vågdal.

Trykk: Grønlands Grafiske. **Priser:** Pr. år kr 310,- (institusjoner), kr 190,- (private). Enkeltnr. kr 60,-.

Internett: Utdrag fra Samfunnsspeilet publiseres på Internett.

Webadresse: <http://www.ssb.no>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4753-5.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Samfunnsforskning og statistikk

Rune J. Sørensen

Spennende spørsmål er grunnlaget for god samfunnsforskning. Som Gudmund Hernes har formulert det: God samfunnsforskning er som en kriminalroman. Forskeren bør redegjøre for hvem som kan være morderen, hvem som har middel, mulighet og motiv. Oppgaven er å eliminere de ulike kandidatene inntil én står igjen som gjerningsmannen eller -kvinnen. Hernes utelukker heller ikke at flere kan delta i komplottet: Svaret på Agatha Christies "Mordet på Orientekspresen" er multivariat regresjonsanalyse!

Samfunnsforskning forutsetter konkurrerende teorier som gir grunnlag for interessante spørsmål og ulike oppfatninger om hvordan samfunnet skal forstås. Ved først å tenke gjennom hvordan ting kan henge sammen blir samfunnsvitenskapelig statistikk mer enn tørre tall.

Moderne statistikk gir bedre svar

Samfunnsforskerens muligheter til å eliminere mulige "mordere" har blitt langt bedre. Etter annen verdenskrig har mer data og bedre statistiske metoder revolusjonert samfunnsvitenskapen. Utvalgsmetoder, mer raffinerte intervju-teknikker og spørreskjemaer gir økt tilgang på data. Dessuten har tilgangen til ulike typer av administrative registre blitt langt bedre. Dette har skjedd samtidig med en stor utvikling innenfor målemetodikk og matematisk statistikk med utgangspunkt i de ulike samfunnsvitenskapelige disiplinene (økonometri, psykometri, osv.). Mulighetene til å analysere data ved hjelp av datamaskiner og brukervennlige statistikkprogrammer har blitt dramatisk forbedret. Samfunnsvitenskapene står nå langt bedre

rustet til å analysere samfunnsmessige fenomener.

Etter min oppfatning er det fantastiske muligheter til å utnytte statistikk for å svare på gode spørsmål og avsløre interessante fenomener!

Statistikk har kanskje en litt usynlig, men like fullt stadig viktigere rolle i samfunnet. Bedriftene tar beslutninger om investeringer ut fra forventninger om demografisk utvikling, investorer i aksjemarkedet tar beslutninger om kjøp og salg av verdipapirer på grunnlag av økonomisk statistikk, og fagforeninger og arbeidsgivere er avhengige av data om inflasjon og kjøpekraftsutvikling for å utforme sine krav og forhandlingsopplegg. Informasjons-samfunnet forutsetter pålitelig statistikk, og pålitelig statistikk er en viktig del av et utviklet informasjonssamfunn! Men hvor kommer samfunnsforskningen inn?

Kompliserte samfunn krever bedre statistikk

Når samfunnet blir mer komplisert, blir det også mer krevende å forstå sammenhengene. Våre umiddelbare observasjoner er ofte ikke representative for samfunnet som helhet. En

raskere endringstakt gjør det nødvendig å etterprøve etablerte sannheter. Massemedia får derfor en nøkkelrolle i formidling av samfunnsforståelsen. Pålitelig statistikk representerer en viss motvekt mot medias oppmerksomhet mot enkeltfenomener eller enkeltskjebner, ofte applaudert av rivaliserende interessegrupper og popularitets-søkende som prøver å etablere sin virkelighetsforståelse som den "sanne". En uavhengig samfunnsforskning basert på pålitelig statistikk kan bidra til å disiplinere samfunnsdebatten. Opplyste og kritiske borgere gir en bedre offentlig debatt og demokratisk prosess.

Et eksempel er debatten om ulikheter i skolen. Grunnskolen er et kommunalt ansvar. Det er derfor grunnleggende å vite hvordan kommunene finansieres og hvilke kommuner som har høye inntekter, og hvilke som har lave inntekter. Statistikken viser at små utkantkommuner har betydelig høyere inntekter enn andre, også når det tas hensyn til ulikheter i kostnadsnivå og demografiske forskjeller. Spesielt har kommunene i Nord-Norge høye inntekter. Grunnen til dette er ikke forskjeller i skatteinn-

tekter, men statlige overføringer. Mye av dette er begrunnet i distriktspolitiske hensyn. I så fall har vi en konflikt mellom hensynene til likhet i skoletilbud og distriktspolitiske mål. Tilsvarende målkonflikter vil en finne for andre kommunale tjenester som barnehager, eldreomsorg og helsevesen.

Et annet eksempel er befolkningens tilfredshet med offentlige tjenester. Ut fra massemedia kan en få inntrykk av utbredt misnøye med sykehus, eldreomsorg og skoler. Systematiske undersøkelser av befolkningens tilfredshet viser imidlertid at folk flest er meget godt eller godt fornøyd med de fleste offentlige tjenestene. Dessuten er de som har konkret brukererfaring mer fornøyd enn de som bare har annenhånds kunnskap om tjenestene. Dette kan skyldes at media gir et for kritisk eller negativt bilde av de offentlige tjenestene.

De eldres levekår har også fått stor offentlig oppmerksomhet. Analyser viser at en stor andel av befolkningen oppfatter de eldres levekår som vanskeligere enn det er grunnlag for når en ser på statistikk for ulike levekårsindikatorer. Faktisk oppfatter også de eldre selv at andre eldre har en dårligere levestandard enn hva som ofte er tilfellet. Igjen er det mye som tyder på at massemedia har formidlet et mer dystert bilde av situasjonen enn det er grunnlag for.

Demokrati krever statistikk

Politisk debatt og samfunnsstyring forutsetter kunnskap om hvordan samfunnet og samfunnsøkonomien fungerer. Her er det praktisk å ta noen eksempler der forskningen ikke har gode svar. I Hernes' terminologi: Samfunnsforskningen har flere mistenkte, men ingen skyldig!

Runde Sørensen er professor ved Handelshøyskolen BI, og medlem av styret i Statistisk sentralbyrå.

Norge er et land med små økonomiske ulikheter sammenlignet med andre land, og befolkningen vektlegger også hensynet til likhet sterkere enn i de fleste andre land.

Mange er derfor bekymret for at de økonomiske ulikhetene øker. Har globalisering skylden? Er forklaringen økt handel og friere bevegelse av kapital?

I Norge og andre vestlige land møter ukvalifisert arbeidskraft sterkere konkurranse fra fattige land. For å opprettholde arbeidsplassene må lønningene holdes lave for dem som i utgangspunktet har lavest lønn. Statistikken viser riktignok at import fra u-land utgjør en liten andel av nasjonalproduktet i de vestlige landene. Er det derfor ny teknologi som er hovedforklaringen på økte ulikheter? Topp kvalifiserte arbeidstakere innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologi er så verdifulle at arbeidsgiverne er villige til å betale svært høye lønninger. Det er vel liten grunn til å kritisere utviklingen mot en global økonomi hvis det er den teknologiske utviklingen som skaper de økte ulikhetene? En tredje forklaring kan være at konkurranse fra fattige land med mye billig arbeidskraft har stimulert arbeidskraftbesparende nyvinninger i de rike landene. Dermed er arbeidsgivernes behov for ufaglærte blitt mindre, og lavtlønsgruppens forhandlingsposisjon har blitt svekket. Kanskje forsterker de teknologiske innovasjonene effektene av internasjonal handel? Noe forskning tyder på at globalisering gir en del av forklaringen på økte ulikheter i de vestlige landene.

Et annet eksempel er styringsproblemene ved de somatiske sykehusene, og vanskelighetene med køer og ventetid for behandling. Her har vi statistikk som viser at det brukes langt flere ressurser ved sykehusene. Men økningen i helsepersonell og økonomiske ressurser har ikke ført til en tilsvarende økning i faktisk pasientbehandling. Helseøkonomisk forskning har egentlig ingen god forklaring på dette. Noen mener at effektiviteten ikke har blitt dårligere. Statistikken tar ikke skikkelig høyde for at syke-

hus behandler stadig mer krevende pasienter. Andre mener at problemet ligger i sykehusenes ledelse og interne organisering. Atter andre trekker frem at reguleringer og avtalesystemet for helsepersonellet er for rigid og ikke stimulerer til pasientrettet virksomhet. En siste gruppe mener at det er forholdet mellom sykehus og politiske myndigheter som skaper problemer. Et sykehus som ikke leverer som lovet, kan alltid håpe på tilleggsbevilgninger, og slike myke budsjettammer undergraver sykehusledelsens interne autoritet. Er det mulig å få mer kunnskap om hvilke av disse faktorene som er viktige for å forklare effektivitet i sykehus?

Mitt siste eksempel er bekymringene for kvaliteten i norsk skole. Standardiserte prøver viser at norske elever oppnår nokså middelmådige resultater i leseferdighet, matematikk og naturvitenskap – til tross for at vi er av de land som bruker aller mest ressurser på grunnskolen. Utdanningsforskningen tyder på at elevenes bakgrunn og motivasjon har stor betydning for deres prestasjoner på skolen, mens forhold som klassestørrelse og antall lærere per elev ikke ser ut til å ha vesentlig betydning. Slik sett kan vår observasjon om ulikheter i bevilgninger til skolen mellom kommuner sies å være mindre bekymringsfull! Og det er ikke så overraskende at norsk skole plasserer seg midt på treet i internasjonale sammenligninger selv om vi bruker store ressurser på utdanning. Utdanningsforskningen kan eliminere noen forklaringer, men gir slett ikke entydige svar på hvordan vi bør organisere grunnskolen.

Selvfølgeligheter er ikke alltid selvsagte

Min erfaring med å presentere forskningsresultater er at tilhørerne synes resultatene er opplagte. "Selvsagt er det slik!" er et utsagn jeg ofte hører. Samfunnsforskningen kan både være triviell og dårlig. Med årene har jeg derfor gått over til å presse mine kommentatorer. Etter å ha beskrevet problemstillingen og redegjort for alternative teorier, spør jeg deltakerne om hvilken av teoriene de mener gir den beste forståelsen av virkeligheten. Min erfaring er at det er ulike virkelighetsoppfatninger blant tilhørerne. Med et slikt utgangspunkt blir det straks interessant å legge frem statistikk. Jeg tror at formidling av samfunnsforskning bør legge enda større vekt på at hva som synes opplagt etter at statistiske resultater er presentert, ikke er så opplagt før informasjonen fremlegges!

Ta organiseringen av de folkevalgte organer i underkomiteer, eksempelvis som i stortingskomiteer. Etter "sektoriseringsteorien" vil folkevalgte representanter i Storting, fylkesting og kommunestyre søke til komiteer hvor de selv ønsker å være. Politikere som ønsker å satse på spesielle veiprosjekter; søker til samferdselskomiteen, de som ønsker å bygge ut skolevesenet; søker til kirke-, utdannings- og forskningskomiteen og de som vil sørge for bedre helsetjenester satser på å komme inn i helse- og sosialkomiteen. Dermed vil komiteene bestå av politikere som ønsker å bygge ut tjenestetilbudet på sine områder. Fordi komiteene har innflytelse over sine felter, vil folkevalgte organer lett vedta større offentlige budsjetter enn hva flertallet ønsker.

Etter "informasjonsteorien" er komiteorganisering uttrykk for en rasjonell arbeidsdeling innenfor folkevalgte organer. Representantene får ikke selv velge komité. Partiene fordeler sine representanter i ulike komiteer for å fordele arbeidsoppgaver seg imellom. Etter denne teorien får vi bedre beslutninger, og ikke oppblåste offentlige budsjetter. Ved å se på statistikk som viser representantens utgiftsprioriteringer, kan vi teste disse teoriene mot hverandre. Er det opplagt hvilken av teoriene som treffer virkeligheten best? Mesteparten av den statsvitenskapelige forskningen støtter "informasjonsteorien".

La meg ta et eksempel fra egen forskning. Allmennleger kan enten ansettes på fast lønn eller finansieres med stykkprisbetaling fra folketrygden. Tradisjonell økonomisk incentivteori lærer at stykkprisbetaling oppmuntrer til høy effektivitet og stor tjenesteproduksjon. Informasjonsøkonomi gir grunn til å frykte at allmennleger med få pasienter vil undersøke og behandle disse mer intensivt enn nødvendig for å oppnå akseptabel inntekt. Etter et profesjonsperspektiv har legen blitt innpodet normer, og setter derfor hensynet til medisinsk profesjonalitet foran egne økonomiske interesser. Er det selvsagt hvilken av disse konkurrerende oppfatningene som gir den beste beskrivelsen av hvordan finansieringsordninger vil virke? Hva vil statistikk fra leger på fast lønn og stykkprisfinansierte leger vise? Vi fant ingen støtte til teorien om "inntektsmotivert overbehandling". Samtidig arbeidet de stykkprisfinansierte legene lenger arbeidsdager og de behandlet flere pasienter per time. Opplagt?

Statistikkens muligheter i fremtiden

Som andre sliter samfunnsforskere med å følge med i tiden. Og mer krevende blir det. Datatilgangen vokser kraftig på en rekke områder. Flere registre blir tilgjengelige for forskning, det etableres stadig nye administrative registre, og disse kan kobles sammen til komplekse databaser. Informasjon om individer eller husholdninger kan kombineres med data om egenskaper ved omgivelsene. Vi kan sette sammen data over tid, for ulike regioner og land. Mye av samfunnsforskningen bygger fortsatt på data fra et enkelt tidspunkt. Med dagens datakilder har vi mulighet til å få en dypere forståelse av mange samfunnsmessige endringer.

Norske samfunnsforskere er privilegerte. Knappt noe land har tilgang til bedre samfunnsvitenskapelige statistikkssystemer. Vi har bygget opp tillit til at data ikke blir misbrukt. Men stiller vi de grunnleggende spørsmålene? Er vi som forskere tilstrekkelig dristige? Hernes' analogi forutsetter at vi har oppdaget forbrytelsen – men trolig er det i de uoppdagede kriminalsakene at det er mest å hente. Vi må stille nye spørsmål og formulere de klassiske problemstillinger på nye måter. Kanskje er det nødvendig å samle inn nytt materiale? Eller kanskje finnes det allerede statistikk som kan gi svar?

Rune J. Sørensen (rune.sorensen@bi.no) er professor ved Handelshøyskolen BI, og medlem av styret i Statistisk sentralbyrå.

Befolkningen ved inngangen til århundret

1900-1901

Folketallet ved århundrets inngang var 2 217 971. Det var fordoblet fra 1830 til 1900, og ble fordoblet igjen frem til 1998.

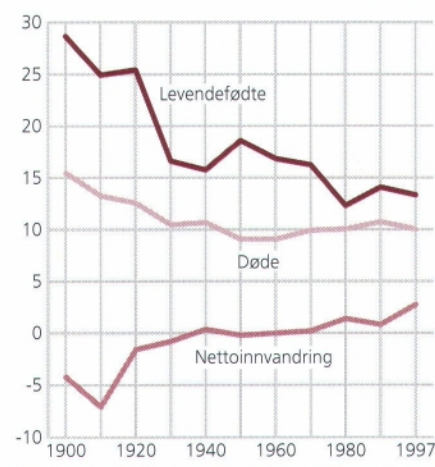
I år 1900 ble det født 66 000 barn, 7000 flere enn i dagens Norge. Det døde 35 000 personer, 10 000 færre enn nå. Den virkelig store forskjellen er at av de døde var hele 6 000 under 1 år, 9 prosent av fødselskullet. Så høy spedbarnsdødelighet er det nesten bare i afrikanske land i våre dager. I Norge dør nå 0,4 prosent (om lag 250) i løpet av første leveår.

Utvandringen til oversjøiske land var 11 000 i år 1900. Det var en viss innflytting fra våre naboland og en betydelig tilbakeflytting fra USA. Den samlede folketilveksten ble 25 000. Denne veksten var lavere enn i 1998, men høyere enn i de fleste år på 1900-tallet om vi ser bort fra perioden 1944-1972.

Tallet på fødte og døde per tusen var i klar nedgang ved århundrets begynnelse, mens utvandringen aldri senere nådde opp til nivået fra århundreskiftet. Nettoinnvandringen etter 1970 er lav i forhold til den utvandringen vi hadde omkring århundreskiftet.

Fruktbarhetsnedgangen hadde så vidt startet ved århundrets begynnelse. Fødselstallet år 1900 svarte

Levendefødte, døde og nettoinnvandring. 1900-1997. Per 1 000

til 4,4 barn per kvinne. I dagens Afrika ligger få land under dette nivået, og nivået er ikke uvanlig i Asia heller. Den raske nedgangen i fruktbarheten den første tredelen av vårt århundre skyldtes både en økning i barnløsheten og at hver kvinne fikk færre barn i gjennomsnitt.

Det var 15 000 par som giftet seg i 1900. Gjennomsnittsalderen ved giftermålet var 28-29 år for menn og 2-3 år lavere for kvinner. Nå gifter folk seg ved høyere alder enn noen gang tidligere, men det har

Kilde:
Historisk statistikk 1994.
Samfunnsspeilet 4/95.

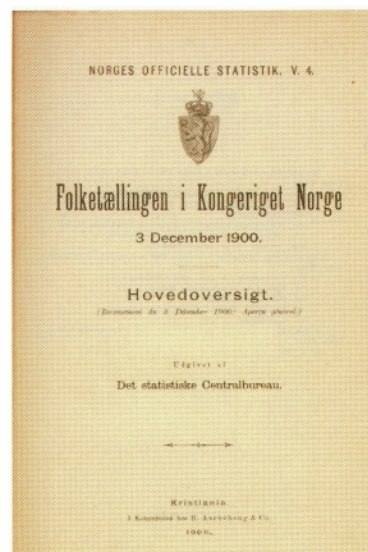
Mer informasjon:
Lars Østby
tlf. 22 86 47 95
lars.ostby@ssb.no

selvfølgelig med samboerforhold å gjøre. Det som måtte finnes av slike forhold ved århundrets begynnelse lot seg ikke fange opp i datidens statistikker. Skilsmisser var ikke vanlige. I år 1900 var det bare 106 par som ble skilt.

Av de 35 000 døde i 1900, hadde over 6 000 tuberkulose som dødsårsak, ytterligere 4000 døde av lungebetennelse eller bronkitt. En gutt født i 1900 kunne med datidens dødelighet vente å leve 52 år, ei jente 55 år. Afrika har dette gjennomsnittet nå. For dagens nyfødte i Norge ligger tallene nær henholdsvis 75 og 81 år.

Bare vel en tredel av befolkningen bodde i tettsteder i 1900, mot tre firedeler i dag. Folk har samlet seg i Oslo-området. I 1900 bodde 15 prosent av landets befolkning i Oslo og Akershus, opp fra bare 10 prosent 25 år tidligere. Særlig var det Hedmark og Oppland som avgav flyttere til hovedstadsområdet. Av de 229 000 som bodde i Kristiania i 1900, var nesten 50 prosent født andre steder i Norge og 7,5 prosent i utlandet. I dag er tallene henholdsvis 36 og 16 prosent. Nå bor 21,5 prosent av landets befolkning i Oslo og Akershus. Andelen har sunket særlig på indre Østlandet og nord på Vestlandet. Nord-Norge er nå nede igjen i den andelen de hadde for 100 år siden.

- **1900:** Handelsflåten besto av 6 813 skip, 5 642 seilskip og 1 171 dampskip, bemanningen var 49 918.
- **1901:** Telegrafverket ekspederte 22 800 inn- og utgående rikstelefon samtaler med utlandet.

Folketellingene er en hovedkilde til kunnskap om befolkningen, og de har vært gjennomført hvert tiende år til og med 1930. Tellingen som skulle gjennomføres i 1940 ble utsatt og først gjennomført i 1946, den neste kom alt i 1950 og fra da av har det igjen vært holdt folketelling hvert tiende år.

Lørdag var vaskedag for hele familien.

Foto: Wilsel/Knudsens fotosenter

Da Bjørnson hjalp Høire til makten

1902-1903

Ved stortingsvalget i 1903 fikk Høire 106 042 stemmer, mens Venstre som hadde vært det største partiet fra 1882 fikk 101 142 stemmer. Høires formann, Georg Francis Hagerup (1853-1921), ble statsminister i det som ble kalt Det hagerupske forhandlingsministerium.

Likevel innebar ikke valget i 1903 en langvarig høyredreining blant velgerne. Det norske Arbeiderparti fikk 22 948 stemmer (9,7 prosent) og sine fire første representanter fra Troms. Alt ved stortingsvalget i 1915 var Det norske Arbeiderparti like stort som Høire og Venstre, og i 1918 var partiet det største med 209560 stemmer (31,6 prosent).

Valget var det siste indirekte stortingsvalget. Velgerne stemte på valgmenn som kom sammen og pekte ut representanter. Den 25. mai 1905 ble Grunnloven endret fra indirekte til direkte valg i enmannskretser. De indirekte valgene forutsatte at det foregikk en åpen debatt mellom valgmennene som stod fritt om hvem som skulle velges til Stortinget. Etter at partiene ble etablert og forsamlingen av valgmenn ble store etter hvert som flere og flere fikk stemmerett, falt formålet og hensikten med valgmannsforsamlingene bort.

Bare menn hadde stemmerett i 1903. Fra 1898 var det innført allmennlig stemmerett for menn over 25 år ved stortingsvalg. Det innebar at 200 av 1 000 innbyggere hadde stemmerett. Før 1898 var det bare

Bjørnstjerne Bjørnson sto i spissen for Samlingspartiet, som Høire kalte seg ved valget i 1903.

menn med inntekt på minst 800 kroner i byene og 500 kroner på landet som kunne stemme. Bare menn med inntekt på et visst nivå ble ansett for å være uavhengige og stod derfor fritt når de skulle stemme. Det var også grunnen til at menn som mottok fattigunderstøttelse, også ved valgene i 1903, mistet stemmeretten. I 1903 var det nær 23 000 eller nesten 5 prosent av de stemmeberettigede som mistet stemmeretten fordi de hadde mottatt fattigunderstøttelse.

I 1903 stod blant annet Bjørnstjerne Bjørnson i spissen for Samlingspartiet, som Høire kalte seg ved valget i 1903. Også venstreorganet Verdens Gang stilte opp for Høire.

Kilde:

Norges Offisielle Statistikk, Fjerde Række Nr. 109. Statistikk vedkommende Valgthingene og Valgmandstingene 1903, Kristiania 1905.

Mer informasjon:

Espen Søybye
tlf. 22 86 45 40
espen.soby@ssb.no

Grunnen var at partiet gikk inn for en mindre steil holdning til lønningen av unionsspørsmålet. Venstres valgnerderlag ble også forklart ved at partiet ikke hadde skåret tilstrekkelig ned på statens utgifter etter krakket i Kristiania i 1899-1900.

Samlingspartiets, eller Høires, seier var imidlertid knapp. Valget gav 62 Høire-menn, 55 Venstre-menn og fire sosialister på Stortinget. Sosialistene var redaktør Jørg Berge som ble valgt fra Tromsø, Bodø og

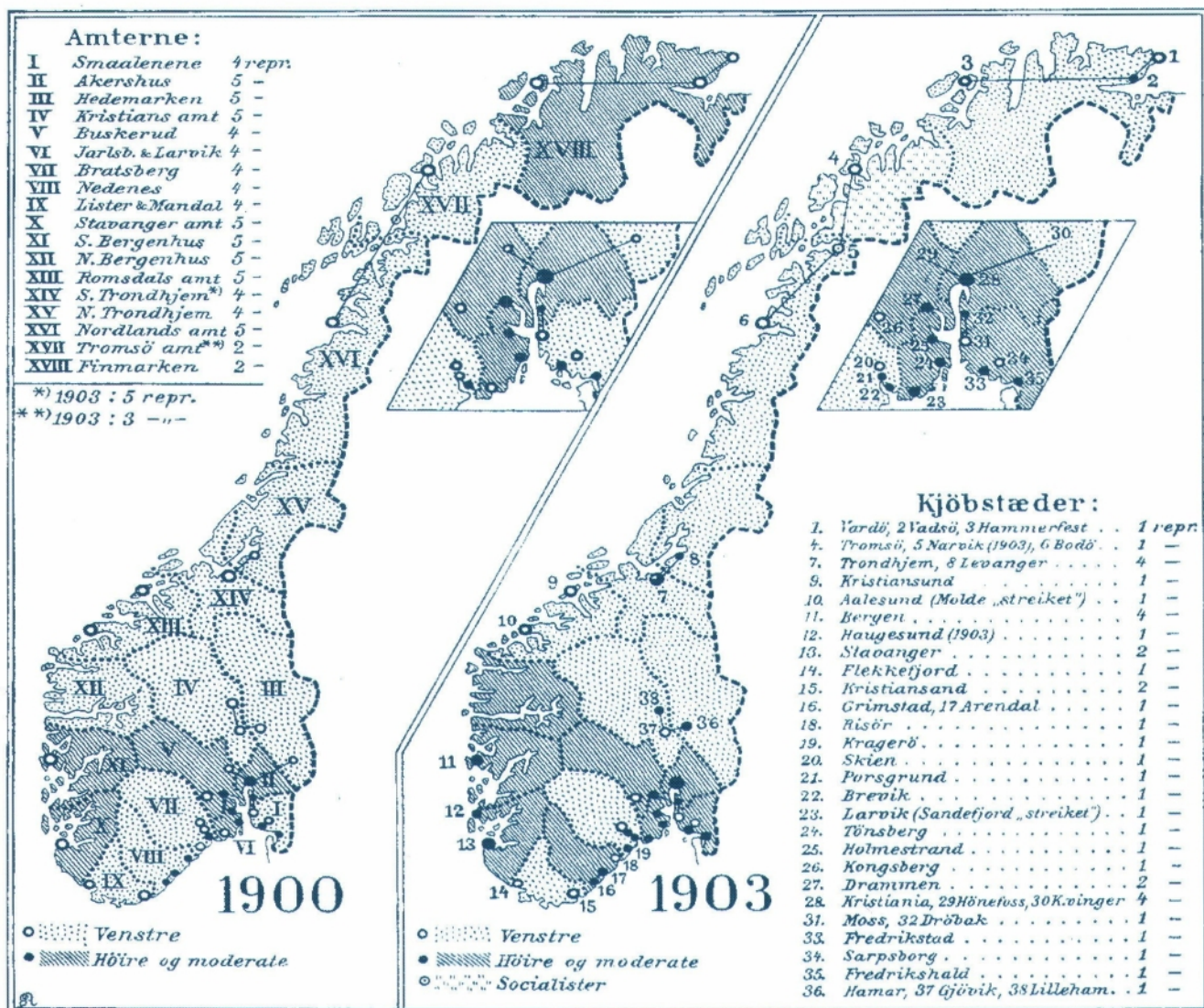
Narvik, gårdbruker og fisker John
Lind Johansen fra Ibestad, gård-
bruker Meyer Nilssen Foshaug fra
Målselv og sogneprest Alfred
Eriksen fra Karlsøy.

Ifølge historikeren og venstreman-
nen J. E. Sars vant høyresiden
valget ved "slumpetræf". I Østre
Moland i Nednes amt vant Venstre
valget på valgmenn, men med bare
en stemme overvekt. I distriktsfor-
samlingen ble dette valget forkastet
og de to Venstre-representantene

► **1902:** Norges Banks beholdning av gull og sølv var 33 524 000 kroner, seddelomløpet 62 916 000 kroner.

► **1903:** Det ble innført 38 115 tonn kraftfôrstoffer.

for Østre Moland ble avvist, ifølge Sars, på grunn av en uvesentlig formell feil. Dermed fikk Høire et flertall i distriktsforsamlingen. Som følge av det kunne Nednes amt sende fire Høire-representanter til Stortinget. Uten den formelle feilen ville valget skjedd ved loddtrekning. Hadde Venstre vært heldig med den kunne Nednes amt ha sendt fire Venstre-menn til Stortinget som da ville ha bestått av 59 representanter for Venstre og 58 for Høire, og altså fire sosialister.

Oversigtskart over valgresultaterne 1900 og 1903.

Fløternes tøffe arbeidsforhold

1904-1905

I 1905 ble det fløtt 5,1 millioner kubikkmeter tømmer på elvene i Norge. De viktigste vassdragene var Glomma og Drammensvassdraget, hvor det ble transportert henholdsvis 1,6 og 1,2 millioner kubikkmeter.

Det finnes ikke helt nøyaktige tall for avvirkingen i 1905, men langt det meste av tømmeret som ble hugget for salg ble fløtt. Fløting var sesongarbeid, som i de innerste sideelvene pågikk bare noen få dager i vårløsningen og nederst i de største elvene kunne vare hele sommerhalvåret.

Arbeidsperioden var relativt lang. Arbeidsstyrken i et av Glommas hovedvassdrag var i arbeid mellom 75 og 100 dager i året. Resten av året var en del av fløterne beskjeftiget med tømmerhugst og -kjøring, mange var løsarbeidere i jordbruket, husmenn eller selveiende bønder med små bruk. Bare noen ganske få av dem som var engasjert i fløtingen oppgav dette som "livsstilling" i folketellingene.

Den første utgivelsen i serien "Socialstatistik" fra 1895 var en undersøkelse om lønns- og arbeidsforhold i skogsdrift og tømmerfløting.

Undersøkelsen tok for seg forholdene for til sammen 1 019 fløtere – alle menn – i tre av landets viktigste vassdrag. Opplysningene ble dels

innhentet fra driftsherrer og arbeidsbestyrere, dels reiste Det Statistiske Centralbureaus funksjonærer rundt og gjorde egne observasjoner. Arbeidernes alder og sivilstand, arbeidsdagens lengde og lønningenes størrelse ble nedtegnet i tabellform, men minst like viktig var grundige beskrivelser av selve arbeidets organisering og karakter, med skisser over elveløp og arbeidsmetoder og over koiene fløterne overnattet i.

Tømmerfløting var hardt og iblant dramatisk arbeid, avhengig av været og ikke minst av flom- og vannstandsforhold. Blant fløternes hovedoppgaver var å hindre tømmeret i å sette seg fast. Undersøkelsen gikk grundig inn på teknikkene som ble brukt for å motvirke tømmervaser, som likevel ikke alltid var til å unngå. I forbindelse med gjennomgangen av forholdene i Glomma beskrives en situasjon fra Eigsfossen i april 1894 - da is og tømmer dannet et 60 meter langt og 15 meter høyt belte. 40 mann jobbet dag og natt med å få løsnet tømmerstokkene og sprengte isen bort med dynamitt, et arbeid man regnet med ville ta om lag to uker.

Kilde:

Einar Østvedt, Tømmerfløtning i Telemark gjennom 300 år.

NOS III. 228, Socialstatistik I. Arbeids- og Lønningsforhold ved Skovdrift og Tømmerflødning, 1895.

Tømmerfløtning 1871-1975, Statistiske analyser nr. 29.

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen
tlf. 22 86 48 16
hege.roll-hansen@ssb.no

- **1904:** Gjennomsnittstemperaturen i Kristiania var 5,8 g i Bergen 6,9 og i Trondheim 4,2 grader Celsius.
- **1905:** Det ble innført 11 474 000 kilo kaffe og 1 341 000 kilo tobakksblad.

FLØTEREN

Slik sto han der i tusen år
med ryggen rak og spente lår,
i kamp mot vannets vetter.
Han berget tømmer som i tross
mot Satajuv og Vrangefoss,
i sol og månenetter.

Han satte livet inn som pant,
og døden krevde sitt iblant
når skogens gull ble brøtet.
Det var et liv på knivens egg,
så vått og vilt som bergets vegg.
Men tømmeret ble fløtet.

Einar Østvedt

Dagslønnen varierte noe fra vassdrag til vassdrag. Det var som regel høyere lønninger per dag jo lenger arbeidsperioden varte. Gjennomsnittslønnen i 1892 for voksne fløtere lå på 2,91 kroner, mens "halvvoksne" tjente gjennomsnittlig 1,42 kroner. Ved Stenberg lense i Drammensvassdraget var det blitt registrert akkordlønninger så høye som 11,11 kroner, men dette var et klart unntak. Dagslønner over 3 kroner hørte ellers til sjeldenhetene.

Oversikten over fløternes alder viser en jevn fordeling mellom aldersgruppene fra 15 til 65 år. Mange hadde lang erfaring.

Fra Drammensvassdraget ble det rapportert om flere fløtere på godt over 80 år, og mange med 40 og 50 års fartstid. Dette må ha vært menn med svært god helse.

Fløterhake med stang.

Om forholdene ved fløtingen i Glomma het det:

"Om nætterne kan det være dygtigt koldt at færdes og ligge ude, hvad man ofte maa gjøre. Fra Mandag til Lørdag har Fløderne ikke Anledning til at bytte sine Klæder, som naturligvis stadig bliver vaade og i kolde Nætter endog kan blive overisede; i Solskinsveir tørrer de dog hurtig."

Foto: Knudsen fotoenter as

60 prosent av utgiftene til mat

1906-1907

Mange familier hadde 1 000 kroner i året å rutte med tidlig på 1900-tallet, og 60 prosent gikk til mat. Det viser de første komplette regnskapene fra de 12 arbeiderfamiliene som var med i den første forbrukerundersøkelsen.

Seks av husholdningsregnskapene ble hentet fra familier i Kristiania. De resterende ble hentet fra to familier hver i Eidsfoss, Strømmen og Fetsund.

Familiene førte alle inntektene og utgiftene fra 30. april 1906 til 29. april 1907. Husholdningene skulle også føre mengden av den kjøpte varen, gaver og for eksempel bær familiene plukket. Alle inntektene, i tillegg til mannens arbeidslønn, skulle også telles. Tilsvarende undersøkelser var alt gjennomført i Sverige og Danmark for et stort antall arbeiderhusholdninger.

De seks familiene i Kristiania levde stort sett av mannens lønn, nær 1 400 kroner per år. Husholdningene utenfor Kristiania hadde alle

biinntekter av losjerende, grisehold og børsanking, likevel ble inntekten ikke mer enn om lag 1 000 kroner året. Til gjengjeld var husleien atskillig lavere, 50 kroner per år, mens Kristiania-husholdningene betalte 210 kroner. Men i Kristiania hadde familiene leiligheter med tre rom, kjøkken inkludert, mens bare to av de seks familiene på landet hadde tre rom, resten hadde ett rom og kjøkken. Utgiftene til mat utgjorde nær 60 prosent av alle utgiftene. I dag utgjør husholdningenes utgifter til mat om lag 15 prosent.

Husholdningsregnskapene ble publisert sammen med annet materiale i serien Socialstatistik, og skulle kartlegge virkninger av toll på importerte nødvendighetsartikler.

Kilde:

Norges Offisielle Statistik, V. 104. Socialstatistik. VIII. Skattnes fordeling efter indtægt og forsørgelsesbyrde, Kristiania 1909.

To forbruksundersøkelser fra begynnelsen av det 20. århundret, Samfunnsspeilet 3/96.

Mer informasjon:

Espen Sørbye
tlf. 22 86 45 40
espen.sorbye@ssb.no

Forbruk per person per år. 1907. Kilo

Vare	Kilo
Kjøtt og flesk	28,4
Melk, liter	144,6
Smør, margarin, fett	13,9
Brød, mel, gryn	106,8
Egg, stk.	36
Poteter	77,8
Sukker	10,7
Salt	11,9
Kaffe	4,4

Utgifter, etter art for 12 arbeiderhusholdninger. 1907. Prosent

Utgiftsart	Andel
I alt	100,0
Mat	57,6
Alkohol og tobakk	3,1
Klær og skotøy	13,3
Bolig og innbo	17,2
Andre utgifter	8,8

Regnskapene fikk avgjørende betydning i forbindelse med innføring av statlig progressiv inntektsskatt. Undersøkelsen i 1907 ble planlagt av økonomiprofessorene Torkel Aschehoug, Bredo Morgenstierne og Oskar Jæger, og ble ledet av sekretær Nicolai Rygg.

Etter den første verdenskrigen er slike undersøkelser brukt til å beregne tall for leveomkostninger og konsumprisindeksen, og er gjennomført en rekke ganger. Fra 1977 ble undersøkelsen gjennomført permanent.

► **1906:** Nær 22 000 utvandret til oversjøiske områder.

► **1907:** Jernbanens linjelengde var 2 582 kilometer, antall reisende 10 680 000 med en reiselengde på i gjennomsnitt 25,1 kilometer.

Bildet til venstre viser Christiania Dampkøkkens bygning som lå i Møllergaten, Torvgaten og «Skraaning» og hadde spisesal i både 1. og 2. etasje, i kjelleretajsen var det Cafe med to rom, mens Lunchecafe lå i annen etasje. Christiania Dampkøkken ble stiftet i 1857 og formålet var å drive utvalg og servering av billig middagsmat.

Bedriftens filantropiske sikte ble understreket ved at statuttene bare tillot at det ble utdelt et lavt utbytte til aksjonærene. Etter hvert som virksomheten ble drevet meget økonomisk og gikk godt, ble også fristelsen stor til også å sette opp prisene for å gjøre overskuddene enda større. Det første forslaget til forhøielse av aksjekapitalen uten innbetaling, for å omgå statuttene, ble framsatt av frøken Bjurstedt i 1901 og ble forsvart av overrettsadvokaten Bruun med at det i stiftelsen ikke ble nevnt noe om «velgjørende indretning». Forslaget ble imidlertid forkastet av direksjonens flertall med professor Morgenstierne i spissen, han hevdet at «en aktietilskrivelse som den foreslåede vilde være uoverensstemmende med den tanke, som de oprindelige aktionærer havde følt som den bestemmende ved Dampkøkkenets konstitution. Det kunde ikke være tvil om, at man i første række havde tænkt, at Dampkøkkenets hovedopgave skulde være at arbejde i velgjørende retning. Maalet var at skaffe mindre bemidlede god og veltillavet mad for en billig pris.»

Seinere skaffet imidlertid major Bjurstedt og hans familie seg så mange aksjer at de flere ganger fikk forhøyet aksjekapitalen uten innbetaling, og dermed også fikk utbetalt utbytte på denne fiktive aksjekapitalen. I 1911-12 ble selskapet kritisert i Social-Demokraten for kynisk forsøk på å utnytte byens fattige økonomisk.

I femtiårsberetningen til Christiania Dampkøkken skrev N. Rygg, som da var universitetsstipendiat, to kapitler, Christiania Dampkøkkens Virksomhed. En sosialstatistisk oversikt, og Prognoser og prissvingninger.

Kilde: Christiania Dampkøkken i femti aar, 1858-1908, udgivet af en redaktionskomite, Christiania 1908, og artikkelen om Christiania Dampkøkken («Dampen») i Arbeidernes Leksikon, 2. Bind, Oslo 1933

9 500 barn arbeidet i industrien

1908-1909

Den første fabrikk tellingen ble vedtatt gjennomført ved kongelig resolusjon av 23. desember 1909. Resultatene, som omfattet 3 800 fabrikker, ble publisert fra 1911 til 1915 i fire bind, *Bedrifter, arbeidere og eiere (I), Arbeidslønninger i industrien (II), Arbeidstid i industrien (III) og Produksjonsstatistikk (IV)* og utgjør et verk på over 1 000 sider. Tellingen viste blant annet at 9 500 barn arbeidet i industrien.

Undersøkelsen gir et både oversiktlig og detaljert bilde av industrien fra det nittende århundret som fremdeles dominerte i 1909: teglverk, spinnerier og veverier, sagbruk og høvlerier, fyrstikkfabrikker, mekaniske verksteder, møllebruk og meierier. Men den spede begynnelsen på det tyvende århundrets storindustri, papir- og cellulosefabrikker, kraftkrevende kjemisk og metallurgisk storindustri, ble også registrert.

Antall ansatte i industrien hadde økt fra 20 000 i 1860 til 100 000 i 1909. Veksten i utførte årsverk var imidlertid enda større, for i 1860 var det sjelden fabrikkene ble drevet hele året. I 1909 ble nær 70 prosent av fabrikkene drevet i mer enn 225 dager per år.

Hver femte sysselsatte var en kvinne, men i tekstil- og bekledningsindustrien arbeidet flere kvinner enn menn. Tellingen registrerte at 9 500 barn under 18 år arbeidet i fabrikkene. Det var

Fabrikker med flest ansatte. 1909

Navn	Kommune	Antall ansatte
Ti største industribedrifter		8 687
The Kellner Partington paper Pulp Co., Ltd	Thune	2 045
Nydalens Compagnie, spinderi og væveri	Aker	1 053
Kristiania seildugsfabrikk	Kristiania	863
A/S. Laxevaags maskin- og jernskibsbyggeri	Askøen	721
A/S. Trondhjems mek. verksted	Trondhjem	702
A/S. Fredrikstads mek. verksted	Kraakerøy	700
Nylands verksted	Kristiania	689
Akers mek. verksted	Kristiania	663
Skotfos bruk, papirfabrik	Skien	633
Marinens hovedverft	Horten	618

Kilde: *Fabriktællingen i kongeriket Norge 1909, Første hefte, Bedrifter, arbeidere og eiere, Kristiania 1911, s. XXI.* Av de ti største anleggene fra 1909 er det bare The Kellner Partington Paper Pulp Co., Ltd som fremdeles drives og ennå er et av landets største industrianlegg som en del av Orkla-konsernet under navnet Borregaard Industries Ltd. Samtlige storanlegg i Kristiania og Aker fra 1909 fins ikke lenger.

Kilde:

Norges Offisielle Statistik. V 147, V 202, V 206 og VI 50, *Fabrikk tællingen i Kongeriket Norge 1909.*

Hvordan industristatistikken ble til, Økonomiske analyser 4/98.

Mer informasjon:

Espen Søbye
tlf. 22 86 45 40
espen.soby.e@ssb.no

Tabel 8. Spørsmål vedrørende vaskerum og adgang til at skifte klær.

Sted	Antal besvarelser	Er der ved verkstedet adgang til at vaske sig?			Er der adgang til at faa skifte klær?			Og kan disse opbevares paa forsvarlig maate?		
		Ubesv.	Ja	Nei	Ubesv.	Ja	Nei	Ubesv.	Ja	Nei
Kristiania . .	70	—	19	51	1	15	54	56	6	8
Moss	3	—	1	2	—	—	3	3	—	—
Fredriksstad .	5	—	—	5	—	—	5	5	—	—
Greaaker . .	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—
Sarpsborg . .	3	—	2	1	—	—	3	3	—	—
Fredrikshald .	2	—	1	1	—	1	1	1	—	1
Tistedalen . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Strømmen . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Aadalsbruk . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Hamar	3	—	1	2	—	1	2	2	1	—
Gjøvik	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Foldalen . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Raufos	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Lysaker . . .	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Slemmestad . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Drammen . . .	11	—	2	9	1	2	8	9	2	—
Tofte i Hurum	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Modum	3	—	2	1	—	1	2	2	1	—
Randsfjord . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Eidsfos . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Horten	3	—	3	—	—	1	2	2	1	—
Tønsberg . . .	4	—	—	4	—	—	4	4	—	—
Sandefjord . .	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Larvik	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Brevik	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—
Porsgrund . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Skotfos	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—
Notodden . .	6	—	2	4	—	2	4	4	2	—
Saaheim . . .	3	1	2	—	1	1	1	2	1	—
Arendal . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Fevik	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Kristiansand .	3	—	—	3	—	—	3	3	—	—
Flekkefjord . .	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—
Haugesund . .	4	—	—	4	—	2	2	2	2	—
Lillebø	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Odda	2	—	1	1	—	—	2	2	—	—
Bergen	9	—	—	9	—	—	9	9	—	—
Aalesund . . .	3	—	—	3	—	—	3	3	—	—
Tenfjord . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Molde	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Kristiansund .	6	—	2	4	—	—	6	6	—	—
Trondhjem . .	15	—	3	12	—	1	14	14	1	—
Hommelvik . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Sulitjelma . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Narvik	2	—	—	2	—	—	2	2	—	—
Harstad . . .	2	—	1	1	—	—	2	2	—	—
Salangen . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Tromsø	2	—	1	1	—	—	2	2	—	—
Kirkenæs . . .	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Hele landet . .	196	1	48	147	3	28	165	169	18	9
Procent	—	0.5	24.5	75.0	1.5	14.3	84.2	86.2	9.2	4.6

Kilde: Oplysninger om sanitære forhold ved bedrifter i jern og metalindustrien i Norge 1912, Utgit av Norsk jern- og metalarbeiderforbund. Kristiania 1913. Undersøkelsen omfattet 183 bedrifter (196 fabrikker) med om lag 22 000 arbeidere. Den kartla belysning, oppvarming, ventilasjon, rengjøring, toaletter, spiselokaler og personlig renhold. Tabell 8 i brosjyren viser at arbeiderne ved ett av fire verksteder hadde anledning til å vaske seg, i beskrivelsen av forholdene i Kristiania kom det fram hva som ble regnet for vaskerom: «De fleste vaskeindretninger er almindelige vandspringer hvor der er anledning til at vaske sig.» Om et mekanisk verksted i hovedstaden med 70 arbeidere het det: «Toiletternes konstruktion er saaledes at de som opholder sig paa dette sted kan iaktages av alle. Dette er selvfølgelig meget generende da det ogsaa er privatleiligheter i gaarden og disse vinduer vender like ut til toiletterne.»

isolert sett ikke et så stort antall, men i 1909 var det bare tre fylker (Smaalenene, Akershus og Kristiania) som hadde flere enn 9500 ansatte i industrien. Av barna var 500 fra 12 til 14 år, 2 500 fra

14 til 16, mens 6 500 var fra 16 til 18 år.

Over 40 000 av de sysselsatte var ansatt i en fabrikk som lå i de tre store industrisentraene på Øst-

► **1908:** Det fantes 93 aksjebanker med aksjekapital på 91 791 000 kroner og 469 sparebanker med aksjekapital på 908 004 kroner.

► **1909:** Verdien av innførselen fra Storbritannia var 89 236 000 kroner og fra Tyskland 117 223 000 kroner.

Spindebord for skråtobakk. Ved spinde-maskinen sysselsettes vanligvis foruten "spinderen" 3 til 4 personer, oftest kvinner. Den ene benevnes "dækkessanlægger, og arbeidet består i å legge "dækkbladene" tilrette for spinderen og maskinen. To av pikene ordner "indlægget", den tredje legger tobakken tilrette for "spinderen", hvis oppgave det er å fø maskinene med tobakk. I Norge er det 31 fabrikker som produserer skråtobakk. Den samlede produksjonen er på 1 441 937 kg. Verdien pr. kg var kr 4,64.

Kilde: Fabrikktellingen i Norge 1909, Fjerde Hefte, Produksjonsstatistik.

landet. Hver fjerde var sysselsatt i en fabrikk som lå i Kristiania, Aker og Bærum (26 095). Fredrikstaddistriktet hadde 7 209 ansatte, mens Drammensområdet hadde 6 209. Disse tre områdene utgjorde det industrielle tyngdepunktet i Norge før den første verdenskrigen.

Av de i alt 3 800 fabrikker som var med i tellingen, var det 220 som hadde over 100 ansatte, mens nær 2000 bedrifter hadde mindre enn 10 arbeidere. De ti største fabrikkene sysselsatte nær 9 prosent av alle sysselsatte i industrien.

Truende utvandring

1910-1911

I alt 190 000 personer utvandret fra Norge til oversjøiske land i perioden 1900-1910, og tok mer enn halvparten av fødselsoverskuddet i perioden. I forhold til folketallet var utvandringen høyere enn i alle andre land i Europa, med et mulig unntak for Irland.

Utvandringen i århundrets første tiår utgjorde 8 prosent av folke- mengden. Nettoinnvandringen de siste ti år har vært 75 000, eller knapt 2 prosent av dagens folketall.

Utvandringen til Amerika mellom 1865 og 1930 gikk i bølger. Det var en sterk høykonjunktur i Norge på 1890-tallet. Men da den ble brutt samtidig som det var gode tider i USA, skjøt utvandringen ny fart. Størst var utvandringen i 1903, med 27 000 personer, 1,2 prosent av folketallet. Utvandringen varierte nok mer i takt med de oversjøiske enn de norske konjunkturerne. Frigjøringen i 1905 synes ikke å ha påvirket antallet utvandrere.

Årsakene til utvandringen fra Norge er å finne mer i de økonomiske enn i de religiøse og politiske kår. Allerede i 1843 fant en "...Forklaringsgrunden ikke alene i Folkekarak- teren men ogsaa i Mangler ved de økonomiske og sociale Forhold".

Når det først var etablert norske bosettinger, var det lett å få flere over. Mellom 1900 og 1910 fikk jevnt over 30prosent av mennene og 40 prosent av kvinnene tilsendt reisepenger.

Folk emigrerte ikke bare til USA. Først på 1900-tallet tok Canada imot 5 prosent av utvandringen, på slutten av 1920-tallet dro en tredel dit. Utvandringen ble stadig sterke- re begrenset av amerikansk lovgiv- ning på 1920-tallet, og etter krak- ket i 1929 og frem til 1940 utnyttet en ikke engang de små kvotene som fortsatt fantes.

Nesten dobbelt så mange menn som kvinner reiste over. Stadig flere av utvandrerne var unge voksne. Årlig reiste 3 prosent av mennene og 1,5 prosent av kvinnene mellom 15 og 30 år fra landet i perioden 1900-1910. Det var mye vanligere å emi- grere blant ugifte enn blant gifte og enker/enkemenn.

På 1800-tallet hadde Oppland fylke gjennomgående den største utvand- ringen, mens i perioden 1900 til 1910 flyttet det flest fra Agder og Rogaland. Mange kommuner i disse fylkene har fortsatt lavere folketall enn for 100 år siden. Færrest reiste fra Østfold, Troms og Finnmark. Også innenfor fylkene var det store variasjoner.

En ble tidlig klar over at mange av de utvandrete vendte hjem etter en

Kilde:
NOS VII. 25. Utvandringsstatistikk.

SØS 13. Ekteskap, fødsler og vand- ringer i Norge 1856-1960.

Mer informasjon:
Lars Østby
tlf. 22 86 47 95
lars.ostby@ssb.no

tid. Ved folketellingen i 1910 ble denne gruppen kartlagt spesielt. Mellom 1900 og 1910 vendte 40 000 tilbake, i tillegg innvandret 10 000 fra Sverige, 3 000 fra andre europeiske land og 4 000 "tidligere rømte sjøfolk" vendte hjem. I alt kom hver fjerde utvandrer hjem for godt.

På 1800-tallet ble utvandring sett som et naturlig avløp for overbefolkning. Etter århundreskiftet var

en mer bekymret for konsekvensene for folketallet. Halvparten av et synkende fødselsoverskudd forsvant, aldersstrukturen ble endret (færre unge voksne), det ble færre ekteskap og lavere fødselstall. Mange minnes fortsatt med glede de ugifte tantene som ble en følge av at så mange menn hadde emigrert. Det er ikke gjort forsøk på å kvantifisere slike indirekte virkninger på folketallet, men de kunne nok lett bli like store som utvandringen selv.

- **1910:** Det var 1 266 leger, 469 tannleger og 1 364 jordmødre.
- **1911:** Antall ulykkestrygdepliktige industribedrifter var 6 866 med 104 902 utførte årsverk.

Foto: Knudsens fotosenter

Den oversjøiske utvandring i aarene 1901—1911							
	1901-1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1911.
K j ø n. Sexe.							
Mandkjøn. Sexe masc.	65 599	13 871	13 872	4 275	10 094	12 291	7 556
Kvindekjøn. Sexe fém.	37 596	8 096	8 263	4 222	6 058	6 621	4 921
Ialt. Total	103 195	21 967	22 135	8 497	16 152	18 912	12 477
A l d e r. Age.							
0—14 aar. Ans	{M. 7 153	1 269	1 230	611	684	868	496
	{K. 6 668	1 083	1 246	636	698	785	479
15—29 — —	{M. 46 513	10 025	10 216	2 940	7 711	9 471	6 022
	{K. 23 152	5 123	5 460	2 708	4 205	4 554	3 548
30—59 — —	{M. 11 365	2 509	2 348	690	1 654	1 888	981
	{K. 7 164	1 782	1 488	810	1 085	1 194	831
60 aar og derover	{M. 512	62	78	33	44	61	55
	{K. 595	103	69	67	70	82	60
Uopgit alder. Age inconnu	{M. 56	6	-	1	1	3	2
	{K. 17	5	-	1	-	3	3
B e s t e m m e l s e s s t e d. Pays de destination.							
Kanada. Canada	5 411	1 476	¹ 1 490	610	² 880	1 513	³ 1 304
Amerikas Forenede Stater. États-Unis de l'Amérique ...	97 185	20 449	20 615	7 850	15 237	17 361	11 122
Mellem- og Sydamerika. Reste de l'Amérique	90	14	16	18	12	13	23
Australien. Australie	23	1	3	9	12	8	2
Afrika. Afrique ...	485	26	11	10	9	17	24
Asien. Asie	1	1	-	-	2	-	2

Kilde: Statistisk aarbok for kongeriket Norge 1912, utgitt av Det statistiske Centralbyraa.

Barn med liten tid til hvile og lek

1912-1913

I januar 1912 kartla skolestyret i Kristiania omfanget av det ervervsmessige arbeid blant skoleelevene i byen. Resultatene av undersøkelsen viste blant annet at mange barn hadde for lite tid til hvile og lek.

Undersøkelsen var planlagt av professor Nicolai Rygg og sjefen for Kristiania kommunes statistiske kontor Gustav Amnéus, og ble gjennomført ved at klasseforstanderen fylte ut et skjema for hver elev. Den siste timen hver dag ble satt av og skjemaene ble sendt via overlæreren til skolestyret. Det kom inn 32 225 skjemaer som utgjorde 85,5 prosent av byens samlede antall elever i kommunale folkeskoler, fortsettelsesskoler og middelskoler.

Forskjell på gutter og jenter

Av de vel 30 000 barna i folkeskolene, hadde 14,7 prosent arbeid i

januar 1912, 6,2 prosent hadde arbeidet tidligere. Det var stor forskjell på jenter og gutter. 21 prosent av guttene arbeidet, mot bare 9 prosent av jentene. Forskjellen skyldtes at "arbeid, der ydes som hjelp for forsørgerne i husgjerningen" feilaktig ble utelatt.

Det var mer utbredt at barn på sentrums- og vestkant skolene arbeidet enn at barn på øst- og nordøstkant skolene gjorde det. Det ble forklart ved at "efter-spørslen efter barnlig arbeidskraft" var større i sentrum og vest enn i øst og nordøst.

Kilde:

Specialundersøkelse I, Erhvervsmæssig arbeide blandt skolebarn i Kristiania. Utgit ved kommunens statistiske kontor, Kristiania 1913.

Mer informasjon:

Espen Søbye
tlf. 22 86 45 40.
espen.soby@ssb.no

Klassebilde fra folkeskole i Kristiania. I sentrumsskolene hadde 15,95 prosent, det vil si 5 191 av elevene, arbeid ved siden av skolen. Som tabellen viser, arbeidet over 30 000 barn ved siden av skolegangen.

- **1912:** Det ble inngått 14 797 ekteskap, mennenes alder var 29,4 og kvinnenes 26,2.
- **1913:** Gjennomsnittlig skipsfrakt (i shilling og pence per kubikkefet) for trelast fra New York til Kina var 28 ½ c.

Foto: Wilse/Knudsen fotosenter

De fleste guttene jobbet som bud, mens pikene hadde huslige sysler. Et barn på 7 år kunne ha en arbeidstid på 2,5 time per dag.

Ettersom elevene ble eldre, arbeidet flere og flere mer og mer. Vel 2 prosent av guttene i første klasse arbeidet, men over halvparten av guttene i siste klasse på folkeskolen hadde lønnet arbeid. Den daglige arbeidstiden for sju-åringene var 2,6 timer per dag, mens 13- til 15-åringene arbeidet 4,7 timer per dag. I gjennomsnitt var timelønnen for guttene 9,5 øre, mens jentene fikk 6,3 øre.

De fleste jobbet som bud

De aller fleste guttene, 73 prosent, arbeidet som visergutter, regningsbud og avisbud, vel 20 prosent var "hjelpere hos næringsdrivende" og bare 2 prosent arbeidet i fabrikker. Halvparten av jentene som arbeidet var sysselsatt med "huslig virksomhet", mens henholdsvis 37 og 9 prosent var viserpiker og "hjelpere hos næringsdrivende".

Foto: Wilse/Knudsen fotosenter

Matkø ved Christiania Dampkjøkken

Barn i folkeskolene i Kristiania som hadde arbeid. Januar 1912

	Antall barn	Arbeidet januar 1912	Prosent
I alt	30 217	4 442	14,70
Sentrum	5 191	828	15,95
Vestkant	4 166	655	15,72
Nordøstkant	9 260	1 353	14,61
Østkant	11 600	1 606	13,84

Skadelige følger

For 43 prosent av guttene og 33 prosent av jentene som arbeidet, hadde klasseforstanderen bemerket at arbeidet "i visse henseendser" hadde skadelige følger. De vanligste var at barna kom for sent, ikke hadde gjort leksene eller var trette og søvnige så "kravene paa skolen" måtte "nedsættes".

De uheldige konsekvensene økte med antall timer barna arbeidet, som gjorde at barna også fikk "for liten tid til hvile og lek". Flere klasseforstandere hadde imidlertid bemerket at litt daglig arbeid fra 11-12-årsalderen kunne "være av det gode" og at "de arbeidende barn" hørte "til klassens flittigste og flinkeste".

Høyere alkoholforbruk nå enn i 1900

1914-1915

Omsetning og forbruk av rusdrikk har vært viktig å registrere i et land der edruskapspolitikk har stått så sentralt som i Norge. Selv om forbruket av ren alkohol per person over 15 år lå lavere i 1900 enn nå (4,7 liter i 1900 og 5 liter i 1990), tok alkoholen større plass på den politiske dagsordenen.

Avholdsbevegelsen organiserte i 1919 omtrent 10 prosent av landets innbyggere. Statistikk var viktig i

alkoholdebatten og systematisk innsamling av tall som kunne dokumentere både alkoholens skade-

Den understøttedes stilling.	Aarsak til understøttelsen.	Beløp.	Anmerkninger.
1. Enkemand, forhen- værende kjøbmand.	Sindssyk. Alko- holist i tidligere dage.	Kr. 402	Sat i sin tid i god stilling. Paa grund av overdreven alkoholnydelse gik det ut med ham, og der blev intet igjen til hans alderdom.
2. Gift snekker.	Forsørgerens al- koholmisbruk.	» 44	Familien flyttet til Kristiania, men under- støttes av og til fra kommunen paa grund av vedkommendes drikfældighet.
3. Forsørgeren er rømt.		» 3	Han var drikfældig.
4. Enke efter avdød kjøbmand.	Alkoholmisbruk hos avdøde.	» 308	Enken betlerske i stor stil. Familien op- rindelig meget velstillet. Manden drak, fik syfilis, gik økonomisk, legemlig og sjælelig tilgrunde.
5. Ugift ung mand.	Degenerert indi- vid. Alkohol- misbruk.	» 5	Tilhører en degenerert slekt. Straffet.
6. Gift arbeider, 1 barn.	Alkoholmisbruk.	» 386	Har i en aarrække været henfalden til drik. Han har forvoldt fattigvæsenet meget bryderi.
7. Gift skomaker- svend, 1 barn.	Drikfældig. Syg- dom (tæring).	» 521	Hans mislige økonomiske forhold skyldes for en væsentlig del alkoholmisbruk.
8. Gift arbeider.	Ulykke under en rus.	» 59	Faldt i drukken tilstand utenfor en mur. Utgiftene var til sykehusophold.
9. Ugift fallert kjøb- mand.	Kronisk alkoholi- sme.	» 306	Tidligere rik kjøbmand, som paa grund av alkoholmisbruk vanskjøttet sin forretning og blev ruinert.

Tabellen er resultatet av en fattigleges undersøkelser for å finne ut hvor mange av de understøttede som misbrukte alkohol, og hvor stor del av understøttelsen som skyldes misbruket.

Kilde:

Nicolai Rygg: Undersøkelser angaaende drikfældigheten og dens sociale følger i Norge, Kristiania 1914.

Nicolai Rygg: Drikkens sociale skade, Kristiania 1915.

Per Fuglum: Brennevinsforbudet i Norge, Trondheim 1995.

Olav Hamran og Christine Myrvang: Fiin gammel, Oslo 1998.

Alkoholstatistikk 1918-1919, NOS VI. 190.

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen

tlf. 22 86 48 16

hege.roll-hansen@ssb.no

Tabel 38.
De første gang understøttedes familiestilling.

	Bygder			Byer		
	Ialt	Derav drik	Procent	Ialt	Derav drik	Procent
Forældreløse egne barn	87	-	0,0	49	1	2,0
Morløse nægte barn.....	32	3	9,3	9	2	22,2
Ugifte voksne mænd.....	932	61	6,5	1280	86	6,7
» » kvinder.....	1149	6	0,5	1076	11	1,0
Enkemænd uten barn.....	294	11	3,7	191	15	7,9
Enker uten barn.....	553	8	1,4	524	3	0,6
Tilsammen enslige...	3047	89	2,9	3129	118	3,8
Gifte mænd uten barn.....	920	33	3,6	707	55	7,8
» » med ».....	1737	112	6,4	1762	228	12,9
Enkemænd » ».....	76	14	18,4	58	7	12,1
Enker » ».....	226	3	1,3	306	10	3,3
Ugifte kvinder med barn...	387	4	1,0	491	10	2,0
Tils. familieforsørgere..	3346	166	5,0	3324	310	9,3
Antal bipersoner.....	9941	595	6,0	9460	1077	11,4

Kilde: N.Rygg, *Undersøkelser angaaende drikfældigheten og dens sociale følger i Norge, 1914*

a) Forbrydelser, begaaet i beruselse.								
	Procentvis							Ialt
	Søndager og helligdager	Mandager	Tirsdager	Onsdager	Torsdager	Fredager	Lørdager og helligaftener	
Kristiania	5,3	14,9	17,1	17,8	14,0	16,6	14,3	100,0
Andre byer	2,4	17,7	18,2	17,5	14,0	15,8	14,4	100,0
Landdistrikterne . . .	15,4	18,2	9,2	13,9	9,6	16,2	17,5	100,0
Utløst ell. ikke oplyst	2,3	13,5	18,2	13,2	16,5	21,1	15,2	100,0
Ialt	5,5	15,9	16,5	16,9	13,7	16,7	14,8	100,0
b) Forbrydelser, som ikke er begaaet i beruselse.								
Kristiania	7,0	14,5	17,2	12,6	15,5	15,7	17,5	100,0
Andre byer	3,6	10,1	14,2	26,4	16,7	14,5	14,5	100,0
Landdistrikterne . . .	11,9	12,7	18,1	14,5	10,6	15,6	16,6	100,0
Utløst ell. ikke oplyst	8,0	10,0	21,4	23,9	14,4	11,9	10,4	100,0
Ialt	7,4	12,4	17,1	18,1	14,6	14,9	15,5	100,0

Innenfor hovedgruppene (a: beruselse b: ikke beruselse) vises en stor forskjell på by og landdistrikter for søndagenes vedkommende. Mens byfanger har færrest forbrytelser på søndag, har landsfanger som har vært beruset ved forbrytelsen de fleste forbrytelser på helligdagen.

virksomheter og økonomiske betydning kom i gang i 1910.

Direktør i Det statistiske Centralbureau, Nicolai Rygg, var medlem av alkoholkommissjonen av 1910. Rygg utga i 1914 "Undersøkelser angaaende drikfældigheten og dens sociale følger i Norge", og året etter kortversjonen "Drikkens sociale skade". Ved å kombinere alkoholstatistikken med tall fra kriminal- og fattigstatistikken, barneverns- samt dødsårsaksstatistikken ville

Rygg kaste lys over sammenhengene mellom alkoholmisbruk og andre sosiale problemer. Bestyrerne ved landets skolehjem var blitt bedt om å opplyse hvor mange av institusjonens barn som kom fra "drik fældige" hjem. Rygg konkluderte med at selv om dette ifølge oppgavene gjaldt om lag 30 prosent av barna, var det grunn til å tro at tallet i virkeligheten lå langt høyere. Alkoholmisbruk var ofte en av flere årsaker til at vergerådene grep inn, uten at dette kom frem på skjemaene.

► **1914:** Det var 101 086 fiskere, 24 497 hadde fiske som eneste yrke, 38 123 som hovedyrke og 38 466 som biyrke.

► **1915:** Det ble fanget i alt 10 626 hval, av dette 6 742 i Antarktis av 17 flytende køkerier, 16 landstasjoner og 94 hvalbåter.

En annen viktig kilde for Rygg var politiets oppgaver over drukken-skapsforseelser. Per 1 000 menn over 15 år bosatt i Kristiania i 1911 ble hele 118,6 pågrepet for fyll. For kvinner i Kristiania var tallet 7,7 per 1 000. Blant menn og kvinner i bygdene lå tallene lavere, henholdsvis 17,3 og 0,2. Det var langt flere drukken-skapsforseelser blant ugifte enn blant gifte menn, mens forholdet for kvinnene var det motsatte: Ugifte kvinner var som regel mer edruelige enn gifte. Enker og spesielt fraskilte kvinner var forholdsvis sterkt representert blant drukken-skapsarrestantene. Fordelt på sosial gruppe så tallene slik ut: 20 prosent av arbeiderne i Kristiania ble i 1911 pågrepet for drukken-skap, men ikke mer enn 0,5 prosent av embetsmennene.

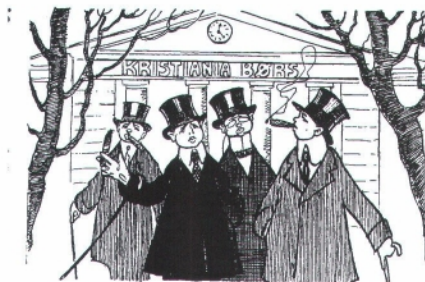
Vanskeligst å belegge statistisk var forholdet mellom drukken-skap og fattigdom. Fattigvesenet var blitt bedt om å gi opplysninger om alkoholmisbruk for alle som i 1910 mottok fattigunderstøttelse. Drukken-skap ble oppgitt som årsak i til sammen 8,6 prosent av tilfellene i byene, og 4,5 prosent av tilfellene på landsbygda, tall som ifølge Rygg lå altfor lavt. Han viser til en undersøkelse utført av pastor Eugène Hanssen blant 300 understøttede Kristiania-familier, hvorav hele 60,7 prosent var trengende på grunn av drikke.

I 1916 ble det innført brennevinforbud i Norge. Ved den første folkeavstemningen om saken i oktober 1919 gikk 61,6 prosent av de stemmeberettigede inn for å opprettholde forbudet. Ja-stemmene var færrest i byene, der alkoholproblemet ifølge statistikken var størst. Bare 44,5 prosent av bybefolkningen gikk inn for forbudet.

Høykonjunkturen under 1. verdenskrig

1916-1917

Militært stod Norge utenfor den første verdenskrigen. Økonomisk fikk krigstiden likevel store konsekvenser for landet. Fra 1914 til 1918 økte levekostnadene med 156 prosent. For noen næringer, først og fremst skipsfarten, betød verdenskrigen en formidabel høykonjunktur. Aksjeomsetningen nådde ukjente høyder, og mange tjente seg styrt-rike på spekulasjon eller "aksjejobbing".

Aksjeomsetningen på børsen var formidabel, mange tjente seg styrt-rike på spekulasjoner.

Dårligst ut av dyrtiden kom de som var avhengige av offentlig støtte – arbeidsuføre, gamle og syke – samt ansatte i statlige stillinger. Verken statslønningene eller satsene for hjelp fra det offentlige holdt tritt med den voldsomme inflasjonen.

Statens provianteringskommisjon tok i 1916 initiativet til en større undersøkelse av dyrtidens innflytelse på befolkningens levevilkår. Den ble utført av Det statistiske Centralbureau. Undersøkelsen ble utgitt i to deler (1916 og 1918) og sammenfattet nøyaktige opplysninger fra 651 familiers husholdningsregnskapsbøker. I 1918 gjennomførte byrået nok en undersøkelse, Lønninger og levevilkår under verdenskrigen. I denne publikasjonen ble det gjengitt en lang rekke uttalelser

fra prester, leger, lærere, fattigforstandere og fagforeningsledere om hvordan krigen og dyrtiden hadde påvirket befolkningens ernæring og helsetilstand, moral og religiøse innstilling.

Gjennomsnittlig inntekt per innbygger steg med over 200 prosent i årene fra 1914 til 1918, men denne økningen var selvfølgelig ikke jevnt fordelt. Undersøkelsen fra Det statistiske Centralbureau viser at prestelønningene ikke steg med mer enn gjennomsnittlig 35 prosent, tjenestepikelønningene med rundt 80 prosent, anleggsarbeiderlønningene steg med 123 prosent og lønningene til arbeidere på fiskelagre med over 150 prosent. Virkelig rike på krigen var det nok likevel andre som ble.

Både loft og kjellere ble benyttet som boliger for mange familier.

Kilde:

NOS VI 105, Dyrtidens virkninger på levevilkaarene 1ste del, 1917.

NOS VI 124, Dyrtidens virkninger på levevilkaarene 2den del, 1918.

NOS VI 141, Lønninger og levevilkaar i Norge under verdenskrigen, 1918.

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen

tlf. 22 86 48 16

hege.roll-hansen@ssb.no

Foto: Wilse/Knudsens Fotosenter

Til tross for pengestrømmen til landet under første verdenskrig var hverdagen for folk flest bekymringsfull. Dyrtiden førte til dårlige boforhold for de som fra før var fattige.

Til tross for økte lønninger ble kjøpekraften for de aller fleste redusert som en følge av dyrtiden. Knapphet og rasjonering medførte en omlegging av kostholdet, forbruket av kjøtt, melkeprodukter og egg gikk ned. Sammalt brød erstattet finere brødsorter og hvaloljemargarin ble brukt i stedet for vanlig margarin. Flere medisiner mente at dette førte til fordøyelsessykdommer. Stadsfysikus Bentzen i Kristiania kunne dokumentere en påfallende stigning i antallet tilfeller av kolera og diaré. Selv om bare få av de spurte mente at tilstanden kunne betegnes som nød, var den likevel "svært trykkende (...) for gamle og

utslitte mennesker samt de mindre arbeidsdygtige individer og folk med fast løn".

Når det gjaldt dyrtidens innvirkning på det norske folks moralske og religiøse tilstand ble det spesielt fra geistlig hold ytret bekymring.

Biskop Hognestad i Bergen skrev blant annet om den økte pengemengden at:

"Det førte til luksus og njotingsykja, og i byer og industrisentra til mykje drykk. (...) Det vert serleg klaga yver aukande materialisme og pengeskækna, helst millom ungdommen."

Mer optimistisk så arbeiderlederen Martin Tranmæl på situasjonen: Dyrtidens demonstrasjon av kapitalismens grelleste sider falt i tid sammen med revolusjonen i Russland og hadde sammen med denne bidratt til å drive "tusener av nye tilhængere over til den sosialistiske arbeiderbevegelse. (...) Dette gjør også den sosialistiske arbeiderbevegelse til en magtfaktor som vil komme til at øve en bestemmende indflydelse paa de kommende tiders begivenheter."

Spanskesyken krevde 15 000 norske liv

1918-1919

En ny studie hevder at spanskesyken krevde et sted mellom 13 000 og 15 000 liv i Norge. Tallene er dobbelt så store som tidligere antatt.

Spanskesyken var en verdensomspennende influensaepidemi som tok livet av minst 30 millioner mennesker. De fleste døde i løpet av fjerde kvartal 1918, men den høye dødeligheten varte også langt inn i 1919. Epidemien startet ikke i Spania, men i USA. De første tilfellene i Europa oppsto blant amerikanske soldater på vei til avsluttede kamper på Vestfronten våren 1918.

En hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi (Svenn-Erik Mamelund, 1998) har kastet nytt lys over spanskesyken i Norge. De første spredte sykdomstilfellene oppsto i Kristiania 15. juni 1918, mest sannsynlig etter smitteimport fra Skottland eller England over Nordsjøen. I løpet av sommeren spredte spanskesyken seg raskt fra sør til nord, fra kyst til innlandet, fra store byer og industrisentra via mindre

Kilde:

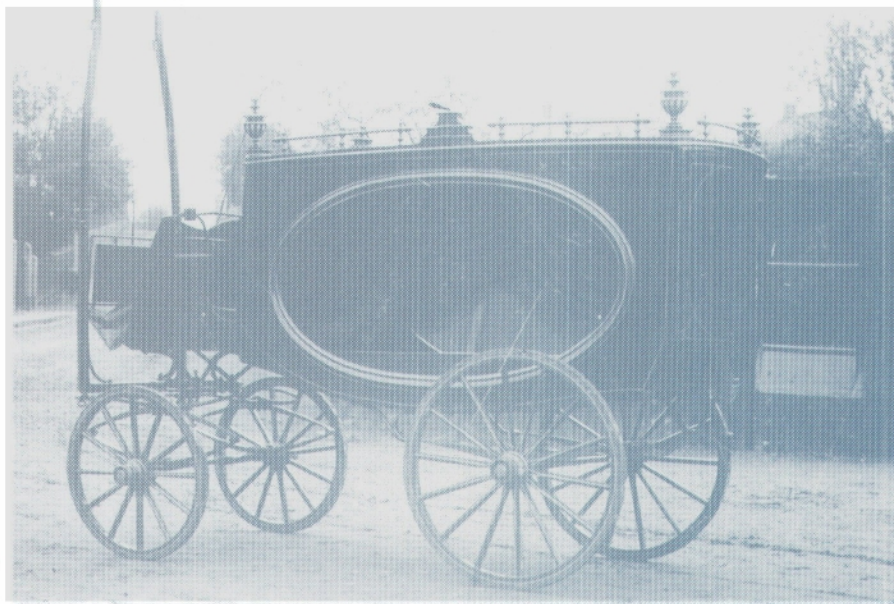
Mamelund, S. E. (1998): Spanskesyken i Norge 1918-1920. Diffusjon og demografiske konsekvenser. Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo. Høsten 1998.

Spanskesyken i Norge: Kostnadene og konsekvensene, Samfunnsspeilet 6/99.

Mer informasjon:

Svenn Erik Mamelund
tlf. 22 00 44 84

svenn.erik.mamelund@ssb.no

Enhefts likvogn, fra Trondheim.

Foto: Trøndelag Folkemuseum

- **1918:** Statens utgifter var i alt 456 858 000 kroner, til forsvaret gikk 134 662 000 kroner.
- **1919:** Ved kommunevalgene var det 1 134 233 stemmeberettigede, 529 288 menn og 604 945 kvinner, valgdeltakelsen var 62,1.

Foto: Trøndelag Folkemuseum

Gravferda til Jo Svartøybakk, Oppdal. På veg mot kyrkja.

byer og tettsteder til landsbygda langs de viktigste ferdselsveiene. Da spanskesyken blusset opp igjen høsten 1918, spredte den seg langsomt og trolig fra nord til sør, fortsatt fra kysten innover fjordene, men spredning fra byene langs kommunikasjonsveiene var mindre fremtredende. Vinteren 1918/19 opptrådte influensaen spredt og sporadisk. Jernbanen, hurtigruten og automobilrutene spilte trolig en viktig rolle i spredningsprosessen, spesielt i andre halvår 1918.

Halvparten av Norges befolkning, 1,2 millioner mennesker, ble trolig syke av epidemien. Av disse døde mellom 13 000 og 15 000, tilsvarende 4,6-5,7 dødsfall per 1 000 innbyggere. Disse tallene er henholdsvis tre ganger og dobbelt så høye som de vi finner i norske leksikon og oversiktsverk. Årsaken er at man tidligere ikke regnet med dødsfall forårsaket av komplikasjoner, spesielt lungebetennelse, og at mange også døde av spanskesyken i 1919. Forventet levealder ved fødselen sank med mer enn syv år for begge kjønn i 1918, fra henholdsvis 56,1 år for menn og 59,4 år for kvinner i 1917. Menn mellom 20 og 40 år ble hardest rammet, trolig

fordi denne gruppen hadde stor kontakthypighet gjennom yrkesliv og andre sosiale aktiviteter. Dersom vi ser på yrkesgrupper var dødeligheten høyest blant soldater, fiskere og gruvearbeidere.

Dødeligheten av spanskesyken var høyest i byene, langs kysten og i områder dekket av jernbanen og hurtigruten. Årsaken til dette geografiske mønsteret kan trolig forklares ved ulik grad av smittepress og

kontakthypighet. Mennesker som bodde tett og var i utstrakt kontakt med mennesker fra andre deler av landet fikk spanskesyken først, ble lengst eksponert overfor smittestoffet og erfarte dermed høyest dødelighet. Dødeligheten av spanskesyken i Norge var relativt lav i et internasjonalt perspektiv, men omtrent på samme nivå sammenlignet med andre europeiske land og USA.

Spanskesyken, sammen med døds- ofrene i første verdenskrig, førte sannsynligvis til betydelige økonomiske, sendemografiske og helsemessige konsekvenser for det norske samfunn. Et folkeminnesitat forteller oss hvor fortvilt situasjonen også var for enkeltindividene:

“Det jeg kan huske fra krigen var året 1918 og spanskesyken – Den står for meg som ett minne skrevet med illskrift. Den 11. november – våpenstillstandsdagen – døde min mor – en måned etter døde min søster. Jeg var da 5 år – min bror 2½ – To morløse små – et nytt liv begynte”.

STATENS RATIONERINGS-
DIREKTORAT

Anvisningen må
ikke overdras

Anvisning

for kjøp av 1/2 fl. sykebrennevin.

Mot denne anvisning kan samlag og apotek innen 5te december 1918 selge
1/2 fl. konjak eller 1/2 fl. whisky eller 1/2 fl. akevit til

.....
Husstandsrepresentantens navn (nøiaktig adresse)

.....
(Prov.rådets stempel)

Anvisningen opbevares
av selgeren

.....
formann, forretningsfører

Anvisning fra Statens rationeringsdirektorat for kjøp av en halv flaske sykebrennevin

Husflidens utbredelse

1920-1921

Husflid ble ved siden av landbruk, håndverk og industri, regnet som en viktig næring i det 19. århundret. Den omfattet tilvirking av klær, redskap og innbo på gårdene til eget bruk og salg. I forbindelse med innhenting av oppgaver til fylkesmennenes femårsberetning i 1920, ble omfanget av husfliden på bygdene forsøkt kartlagt.

Husfliden ble delt i mannsarbeid, som var snekkerarbeid, smedarbeid og skomakerarbeid, og kvinnehusflid, som var spinning, veving, strikking og søm. Tidligere undersøkelser hadde konsentrert seg om handelshusfliden, denne gangen ble det lagt vekt på å registrere husfliden som dekket husholdningens behov. Derfor gjaldt undersøkelsen bare de

“befolkningsklasser hos hvem naturalhusholdningen tidligere har hersket”. Hensiktene favnet bredt: “Den norske landbefolkningens overgang fra naturalhusholdning til pengehusholdning har hatt den mest dyptgående innflydelse både på dens levesett og også på dens opfatning av ting og forhold, og det er meget viktig å kunne bringe på det rene hvor langt denne overgang til pengehusholdning er kommet i de forskjellige deler av landet”.

Husflidens utbredelse skulle tjene som barometer for hvor utbredt pengehusholdningen var på landsbygda. Resultatene kunne til en viss grad sammenlignes med en undersøkelse gjennomført i 1903 og med Eilert Sundts beskrivelse av husfliden på landsbygda fra 1867.

Utbredelsen av skomakerarbeidet viste “hvor sterkt det fabriksyddet skotøi har trengt inn på landsbygden, og hvor sjelden det er at skolages av forbrukeren selv”. Det var fremdeles vanlig at bøndene skodde hesten sin selv, men annet smiarbeid var uvanlig.

Bøndene skodde hesten selv, annet smiarbeid var uvanlig.

Kilde:

Nogen opplysninger om husflidens stilling på den norske landsbygd i året 1920, Statistiske Meddelelser nr. 8 1922.

Mer informasjon:

Espen Søybye
tlf. 22 86 45 40
espen.sobye@ssb.no

Nytilvirking av redskap, husgeråd og kjøreredskaper hadde også gått sterkt tilbake, mens reparasjon av “de simpleste arbeidsredskap som skaft, selepinner, river” var vanlig. Derimot var husgeråd “fortrengt av redskap av annet stoff enn tre (blikktøi kommer istedenfor tre-kjørler osv.)” og ble derfor i liten grad tilvirket på gårdene i 1920.

Også spinning og veving spilte “en meget liten rolle”. Tilbakegangen for “husvevingen” var “voldsom”. Derimot holdt spinning av strømpegarn og strikking seg bra oppe. Det ble likevel slått fast at “utviklingen henimot en fullstendig pengehus-holdning” på landsbygda var “kom-met langt” i 1920, men at forholdene var “overordentlig forskjellige” og at det var nødvendig “å gå til en geografisk gruppering av opgave-ne”.

Det ble ikke ansett for tilstrekke-lig å analysere herredene bare etter fylke. Det ble laget et skil-le som tok hensyn til om kom-munikasjonene var “godt ut-viklet”, for dette ble ansett som en betingelse for å drive “handelsbruk”.

Herredene ble gruppert i flatbygder, skogsbygder og fjellbygder. Husfliden spilte en helt underordnet betydning i flat-bygdene, var noe mer utbredt i skogsbygdene og var “mest utpre-get i fjellbygdene”. Men også når det gjaldt fjellbygdene var det in-teressante forskjeller. Det viste seg at i Hedmark var husfliden mindre utbredt i fjellbygdene enn i Opp-land, Buskerud og Telemark. Det ble forklart ved at jernbanen tid-ligere hadde “nådd op til fjellbygde-ne” i Hedmark enn i Buskerud.

Undersøkelsen konkluderte med at “den gamle bondehusholdning” i stor grad var opp-løst, og at denne opp-løsningen hadde tiltatt under den første ver-denskrigen.

Gunnar Jahn, som analyserte tallene, ville imidlertid ikke be-trakte det “utelukkende som et tap”. Tvert imot advarte han mot at den som studerte “tidligere tids natural- og bondehusholdning” hadde lett for å se den i “roman-tikkens skjær” og glemme “hvor uendelig smått folk utover den nor-ske landsbygd levet den gang natu-ralhusholdningen var enerådende”. Pengehusholdningen hadde gitt folk “et rikere utkomme”.

1. Snekkerarbeide. Procent av herreder:														
Rikets bygder i alt	Med hovel-benker på		Hvor reparasjoner utføres av husets folk				Hvor busets folk arbeider til eget bruk							
			Innbo og hus-geråd		gårds- og andre arbeids-redskaper.		Skaft, sele-pinner, river, sopellmer o. l.		Trau, skjeer og annet hus-geråd.		Gårdsredskap som kjærre, vogner o. l.		Gårdsredskap som sleder, tømmerrust-ninger, kjelker o. l.	
	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920
1) Alle og næsten alle bruk	17.8	25.2	7.1	14.7	21.2	28.7	54.5	30.3	17.3	7.6	3.4	1.5	8.9	11.1
2) Mange og endel bruk	51.5	40.8	22.7	38.8	48.3	48.9	38.2	37.3	33.1	16.7	16.7	11.2	38.9	27.1
3) Nogen, meget få og ingen bruk	30.7	34.0	70.2	46.5	30.5	22.4	7.3	32.4	49.6	75.7	79.9	87.3	52.2	61.8

2. Smedarbeide. Procent av herreder:														
Rikets bygder i alt	Med smte på		Hvor man smier de enkleste gjen-stander selv		Hvor man skor sine hester selv		Hvor man syr sitt skotøi selv		Hvor man reparerer sitt skotøi selv		Hvor der syes nytt skotøi for husets folk av bygdens hånd-verkere		Hvor man kjøper ferdig-sydd sko	
	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	-	1920	-	1920
	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	-	1920	-	1920
1) Alle og næsten alle bruk	5.8	2.9	3.9	3.4	51.6	54.4	1.3	0.5	16.1	11.9	-	6.2	-	36.4
2) Mange og endel bruk	28.9	22.5	24.6	22.1	28.9	20.4	5.6	5.9	32.2	39.8	-	54.7	-	57.7
3) Nogen, meget få og ingen bruk	65.3	74.6	71.5	74.5	19.5	25.2	93.1	93.6	51.7	48.3	-	39.1	-	5.9

3. Skomakerarbeide. Procent av herreder:														
Rikets bygder i alt	Med smte på		Hvor man smier de enkleste gjen-stander selv		Hvor man skor sine hester selv		Hvor man syr sitt skotøi selv		Hvor man reparerer sitt skotøi selv		Hvor der syes nytt skotøi for husets folk av bygdens hånd-verkere		Hvor man kjøper ferdig-sydd sko	
	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	-	1920	-	1920
	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	1902	1920	-	1920	-	1920
1) Alle og næsten alle bruk	5.8	2.9	3.9	3.4	51.6	54.4	1.3	0.5	16.1	11.9	-	6.2	-	36.4
2) Mange og endel bruk	28.9	22.5	24.6	22.1	28.9	20.4	5.6	5.9	32.2	39.8	-	54.7	-	57.7
3) Nogen, meget få og ingen bruk	65.3	74.6	71.5	74.5	19.5	25.2	93.1	93.6	51.7	48.3	-	39.1	-	5.9

Kilde: Nogen opplysninger om husflidens stilling på den norske landsbygd i året 1920, Statistiske Meddelelser, nr. 8 1922.

Krise, oppgang, krise, oppgang...

1922-1923

Begynnelsen av det 20. århundret var økonomisk sett dramatisk og omskiftelig. I Statistiske meddelelser Nr. 2, 1922 ble konjunktur-utviklingen beskrevet som krise fra 1899 til 1904, oppgang fra 1905 til 1907, krise fra 1908 til 1909, oppgang fra 1910 til 1914, krigskonjunktur fra 1915 til 1919 og etterkrigskonjunktur fra 1920 til 1921.

Den økonomiske situasjonen i kriseåret 1922 ble analysert i artikkelen "Året 1922 statistisk-økonomisk bedømt". Etter over ti år med oppgangskonjunkturer kom et voldsomt økonomisk tilbakeslag. I USA og Storbritannia kom det i 1920, mens det i Norge først viste seg ved at engrosprisindeksen kulminerte i september 1920 og falt med 37 til 40 prosent frem til utgangen av 1921, for så å falle ytterligere med 15 til 17 prosent i 1922. De tre siste månedene i 1922 stabiliserte engrosprisindeksen seg.

Tallene for arbeidsledighet viste omtrent det samme forløpet, en sterk økning fra høsten 1920 som fortsatte gjennom hele 1921 før arbeidsledighetstallene sluttet å stige i de siste månedene av 1922. En industriaksjeindeks som Det statistiske Sentralbyrå utarbeidet hadde vært uforandret gjennom 1922. Dette pleide å varsle at en stabilisering av prisnivået ville inntruffe "om nogen tid".

Det ble antatt at industriens stilling hadde lettet ettersom lønningene for de fag som ble gjort opp våren 1922 ved voldgiftsdommer ble satt ned med 25 prosent og ved høst-

reguleringen med ytterligere 4,7 prosent. For de fag som hadde oppgjør høsten 1921 ble lønningene satt ned med fra om lag 20 til 24 prosent.

Høsten 1922 kom ytterligere reduksjoner slik at "det samlede nedslag fra topplønningene kom til å dreie seg om vel 30 prosent".

Indeksen for leveomkostningene hadde imidlertid også sunket, fra 335 i desember 1920 til 275 i desember 1921 og videre til 235 i desember 1922. Selv om det ikke var foretatt beregninger over forholdet mellom inntektsnedgang og nedgang i leveomkostningene, var det "meget som synes å tale for at kjøpeevnen for store deler av folket er nedsatt noget i løpet av 1922".

Kilde:

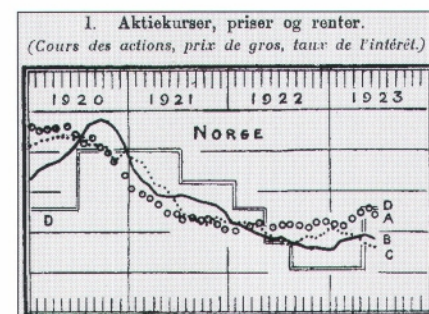
Konkursene fra 1895 til nu, Statistiske Meddelelser Nr. 2, 1922.

Året 1922 statistisk-økonomisk bedømt, Statistiske Meddelelser Nr. 11 og 12, 1922.

Økonomisk utsyn 75 år, Økonomiske analyser 1/97.

Mer informasjon:

Espen Soby
tlf. 22 86 45 40
espen.soby@ssb.no

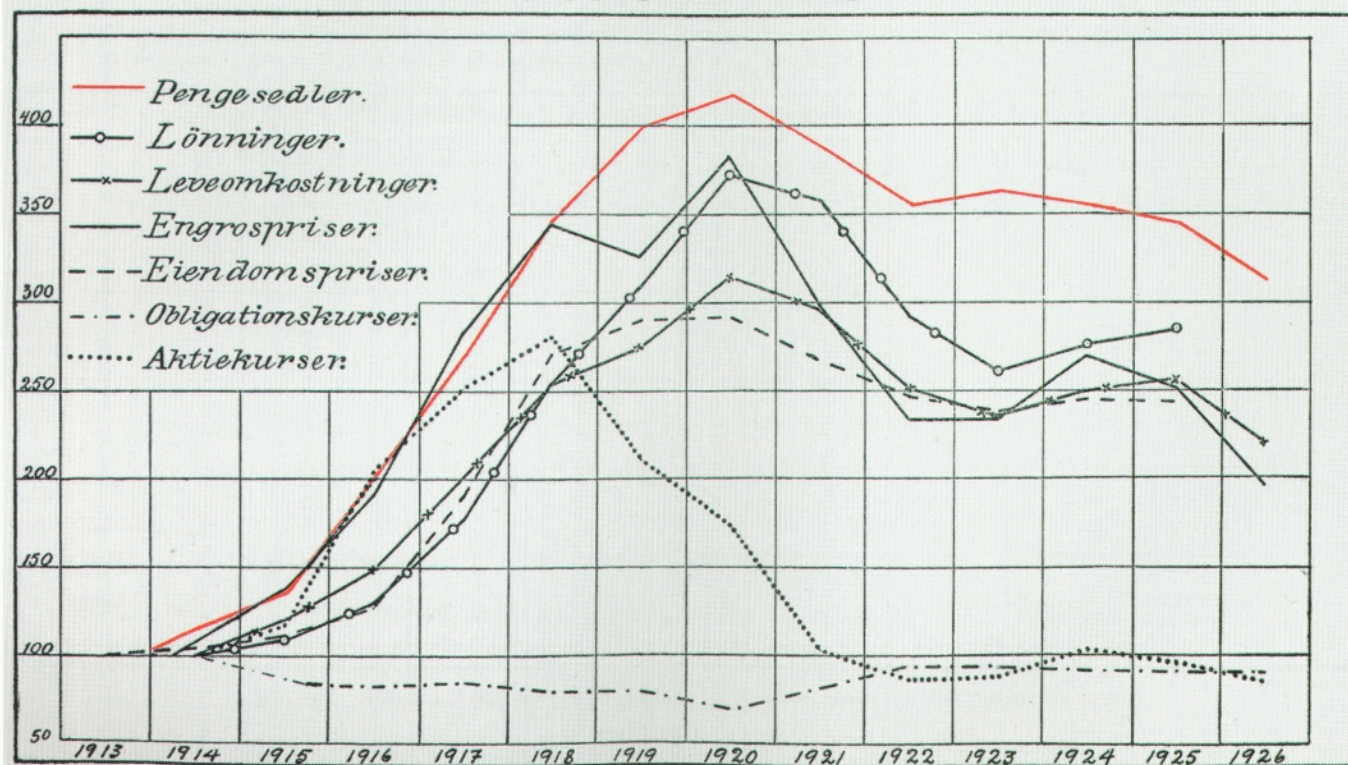

Kilde: Statistiske Meddelelser 1923

► **1922:** Utbygd vannkraft ga 974 700 kW.

► **1923:** Gymnasiet hadde 6 145 elever.

Seddelomløp og pengeverdier i Norge 1913–1926.

Kilde: Wilhelm Keilhau, Norge og verdenskrigen, Oslo 1927. Diagrammet er tegnet på grundlag av aarsgjennomsnitt placert i midten av hvert år. Engrospriser fra Økonomisk Revue, eiendomspriiser og leveomkostninger fra Det statistiske Centralbyrå, de andre indekser originalberegnet.

I Statistiske meddelelser, Nr. 2, 1923, ble forklaringen til konjunkturtabellen avsluttet på denne måten: «Alt i alt er der altså enkelte tegn på at utviklingen fra forrige år har fortsatt, men fremtiden er fremdeles meget usikker. Forholdet mellom nedadgående seddel-cirkulasjon og stigende utlån i Norges Bank, nedgangen i den norske valuta og den begynnende prisstigning gir ikke håp om at vi i nær fremtid skal komme tilbake til normale forhold. Der har vært klaget over at utviklingen av høikonjunktoren herhjemme er gått for hurtig. Så vidt man kan se, tyder de aller fleste oppgaver på at den er gått langsommere i Norge enn annensteds, og der er sterke tegn til at man nu får en stans i prisnedgangen og derigjennem en ufrivillig stans i deflasjonen.»

Mange av konjunkturindikatorerne som ble brukt tydet altså på at “bunnen var nådd eller er nær ved at nås”. Den økonomiske utviklingen i flere andre land viste også en “begynnende opgang i 1922”. Det statistiske Sentralbyrå ville likevel ikke gå lenger enn til å hevde at “den verste nedgangstid” var forbi, men ville ikke hevde at “vi her hjemme står foran inngangen til en ny høikonjunktur”.

Konjunkturutviklingen i Norge ville skille seg fra forløpet i de fleste

andre land. Årsaken var at deflasjonen ikke var “ført så langt her som annensteds”. Men var målet “å nå ned i gullparitet, må deflasjonen fortsette, hvilket ville si synkende priser og stadig trykk på næringslivet”. Det ble slått fast at en “virkelig oppgangsperiode kan neppe tenkes under et synkende prisnivå”. En annen uheldig side ved paripolitikken som det også ble advart mot var “den meget store offentlige gjeld som landet hadde” og som ville bli “tyngre å bære jo mer kronens verdi heves”.

Som et nytt og positivt moment “ved denne krise”, ble det trukket frem at arbeidsledigheten ikke hadde steget så mye som den hadde gjort ved tidligere tilbakeslag. Det skyldes “Statens og kommunenes hjelp” som hadde bidratt til å holde “kjøpeevnen høiere oppe enn den ellers vilde ha vært”.

Tuberkulose – et stort folkehelseproblem

1924-1925

I 1925 ble det i alt meldt 5 202 dødsfall av tuberkulose i Norge. 78 prosent av tilfellene var lunge-tuberkulose. Dødeligheten av tuberkulose var litt lavere i 1925 enn i forutgående år, og nedgangen gjaldt hele landet med unntak for fylkene Vest-Agder og Møre. Sammenligner man perioden 1921-1925 med de to forutgående femårsperioder, var det skjedd en nedgang av tuberkulosedødeligheten i alle fylkene. Tuberkulose var den viktigste smittsomme sykdom og representerte et stort folkehelseproblem.

Tuberkulose sto for 19 prosent av alle sykdomsdødsfall i 1925 og var den vanligste dødsårsak. 5 202 dødsfall av tuberkulose ble registrert i 1925 mot 5 486 i 1924 og 5 181 i 1923. Av tuberkulosedødsfallene i 1925 var 2 464 menn og 2 738 kvinner. Lungetuberkulose utgjorde 75 prosent av dødsfallene blant menn, mens det blant kvinner var 81 prosent. Forholdet var omtrent det samme i byene som på landet. Dødeligheten av tuberkulose var omtrent 200 per 100 000 i midten av 1920-årene, mens den på slutten av 1800-tallet var 300 per 100 000.

I 1924 og 1925 ble 8 340 og 7 827 tilfeller av smitteførende tuberkulose registrert i helserådernes tuberkuloseprotokoller. Tallene var imidlertid høyere fordi et ikke ubetydelig antall av smitteførende tuberkulose aldri ble meldt til helserådene.

I medisinalberetningene for de enkelte fylker finnes beskrivelser av tuberkulosens utbredelse og antatte årsaker. Medisinalberetningen for Vest-Agder i 1925 inneholder blant annet dette: "I flere beretninger (fra fylkets distriktsleger) nevnes at tuberkulose er en meget hyppig

sykdom, og at sanatorieplass ofte er vanskelig å skaffe, så patientene må vente lenge på plass. Om tuberkulosearbeidet skriver distriktslægen i Hægebostad: Arbeidet til bekjempelse av denne sykdom har, synes det mig, funnet liten forståelse, og de forordninger som blir gitt følges kanskje til en begynnelse, for så etterhånden å slappes og gå i glemmeboken; dårlig økonomi bidrar også sitt hertil."

Fylkeslegen i Sør-Trøndelag skriver i sin beretning for 1925: "Tuberkulose nevnes i flere beretninger (fra distriktsleger) som den viktigste av alle smittsomme sykdommer, uten at der anføres noget om den i 1925 har vist fremgang, stillstand eller tilbakegang. Distriktslægen i Frøya skriver: De syke og deres omgivelser følger sjelden de givne forskrifter med hensyn til isolasjon og desinfeksjon av ekspektoratet. De dårlige økonomiske kår gjør at tuberkulose syke må søke arbeid for å opholde livet og bringer dermed smitten videre. Som en årsak til tuberkulosens store utbredelse anfører distriktslægen i Hitra den mangelfulle og uhensiktsmessige ernæring barna får, idet de fra 1-årsalderen av og opover for det meste lever av

Kilde:

Backer J.: Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856-1955, Statistisk sentralbyrå 1961.

NOS Historisk statistikk 1994, Statistisk sentralbyrå.

NOS Sundhetstilstanden og medisinalforholdene i riket (årgangene 1924 og 1925). Det Statistiske Centralbyrå.

NOU 1998:3. Utryddelse av tuberkulose? Strategi for fremtidig tuberkulosekontroll, Sosial- og helsedepartementet.

Puranen B.: Tuberkulos I. Evengård B. (red.): Epidemiernas historia och framtid. Natur och Kultur 1992.

Mer informasjon:

Finn Gjertsen
tlf. 22 86 45 44
finn.gjertsen@ssb.no

- **1924:** Det ble oppdaget 8 340 tilfeller av smitteførende tuberkulose, 30,6 per 10 000.
- **1925:** Kommunenes gjeld var 1 500 990 000 kroner eller 548,15 kr per innbygger

Foto: Trøndelag Folkemuseum

Barn i flukstoler. Saltøya kuranstalt for blodfattige, brystsvake og skrofuløse barn. Institusjonen ble drevet av Tronhjems sanitetsforening.

kaffe og brød, og han tilføier om de lange og ofte næsten ufremkomme-lige veier som mange skolebarn må bruke: Det er ingen sjeldenhet at 8 år gamle barn må gå hjemmefra kl. 7 om morgenen for å komme tidsnok til skolen. De må i 2 timer vasse i sne og søle og sitter så våte på benene hele dagen for om aftenen å gå den samme vei tilbake, samtidig som de får lite og uhen-siktsmessig mat”.

Frem til slutten av 1940-årene var behandlingen av tuberkuløse pasi- enter begrenset til sanatorieopp- hold og kirurgi. Ved utgangen av 1925 var det 12 tuberkulosesana-

torier med plass til 987 pasienter, fire kysthospitaller med plass til 352 pasienter og 103 tuberkulosehjem med plass til 2 037 pasienter.

Uten behandling har tuberkulose høy dødelighet. Flere studier har vist at uten behandling dør omtrent halvparten av pasientene i løpet av fem år. Effektiv behandling har vært tilgjengelig siden begynnelsen av 1950-årene. Basert på lovvedtak i 1947 ble BCG (Bacille Calmette Guérin) vaksinasjon iverksatt i stort omfang i Norge, særlig blant skole- elever.

I dag er tuberkulose et av de alvor- ligste folkehelseproblem i verden. Verdens helseorganisasjon anslår at en tredjedel av verdens befolkning er smittet med tuberkelbasillen, og at åtte millioner blir syke hvert år. Videre anslås at tre millioner årlig dør som følge av tuberkulose. Mer enn 90 prosent av tuberkulosedøds- fallene skjer i utviklingsland. I flere land er det registrert en økning i nye tilfeller av tuberkulose, i stor grad forårsaket av HIV-epidemien.

Fryktet rovdrift på skogressursene

1926-1927

Den første skogbrukstelling kom i gang etter initiativ fra Statistisk sentralbyrå fordi det var behov for et statistisk grunnlag for en bærekraftig ressursforvaltning. Bakgrunnen var den store skogshogsten som hadde foregått langs de lettest tilgjengelige skogområdene langs kysten og hovedvassdragene siden første halvdel av 1800-tallet. Resultatene ble publisert i 1927.

“Dimensioner paa norsk tømmer avtar regelmeæssig, like saa regelmeæssig som tylvtetallet øker, og indtrær der ikke snart gjennom rationel skogkultur en forandring i dette forhold, vil det ikke vare længe, før de norske storskoger med sit vern for vort klima, sin eventyrlige skjønhed og eiendommelige oprindelighet vil være en saga blot”... Slik uttrykte Jakob B. Bull seg i 1914, og mange fagfolk innen skogbruket delte hans bekymring for tilstanden i norsk skogbruk.

Stor nasjonal og internasjonal etterpørsel etter trelast og rundvirke sammen med Norges situasjon med vannkraftressurser og transportmessig gunstige beliggenhet i forhold til hovedmarkedet England, forårsaket i første halvdel av 1800-tallet en overavvirking. Under 1. verdenskrig var det høykonjunktur for norsk trelast og treforedlingsindustri. Samtidig steg også etterpørselen etter ved til brensel dramatisk som følge av høye priser på kull og koks. Spørsmålet om rovdrift på skogressursene kom nå for alvor på dagsorden i samfunnsdebatten.

I sitt budsjettforslag for 1916-1917 foreslo SSB at det skulle foretas statistiske undersøkelser av norske skogressurser. Byråets forslag fikk bifall hos regjering og Storting, og en plan for undersøkelsene ble utarbeidet. Ifølge planen skulle undersøkelsene belyse: Arealressurser, den årlige hogsten, den løpende årlige tilvekst, foryngelsesforhold og skogens tilstand og bestokning. Arbeidet med de skogstatistiske undersøkelsene ble delt inn i taksering og skogbrukstelling.

Landsskogtakseringen ble opprettet for å utføre taksasjonsarbeidet, som skulle gi oppgaver om volum, tilvekst, foryngelsesforhold, skogtilstanden og skogens fordeling på treslag og markslag. Det ble utført takster i alle fylker, med unntak av Troms og Finnmark. Dette arbeidet var ferdig i 1932. 80 år etter at de startet sin virksomhet som følge av den første skogbrukstelling, er fortsatt Landsskogtakseringen en oppegående institusjon. I dag sorterer den under Norsk institutt for jord- og skogkartlegging og er i gang med sin 7. takseringsrunde av Norges skoger.

Kilde:

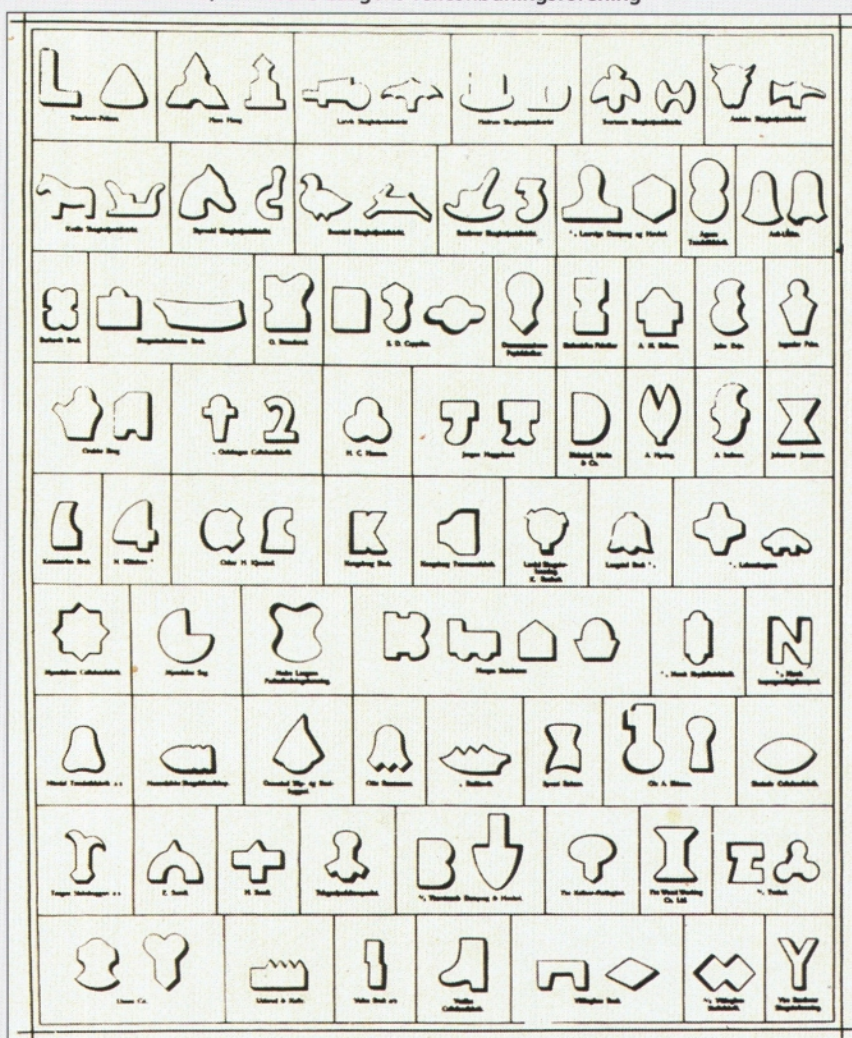
Norges offisielle statistikk VIII 34. Skogbrukstelling for Norge. Statistisk sentralbyrå, 1927.

Skogbruksboka. Bind 1. Skogen i Norge. Skogforlaget a/s, 1961.

Mer informasjon:

Astri Kløvstad
tlf. 62 88 51 88
astri.klovstad@ssb.no

Merkekart for 1919, for Nedre Laagens fellesflødningsforening

Direksjonen

Tømmer som skulle fløtes måtte merkes med eierens merke, først ble det brukt merkejern, en hulkile, til å risse initialer i stokkene, seinere kom merkeøkse i bruk. I styremøte 29. mars 1919 i brukseierlaget for Nedre Lågen ble det opplyst at det var meldt og betalt for 89 merker, det ble også uttalt at antall merker burde innskrenkes. For hvert vassdrag ble det trykket et merkekart som ble fordelt blant skogeierne og slått opp på egnede steder. I styremøte for den 29. mars 1953 anbefalte styret at samme merking som i Glomma ble tatt i bruk, stokken skulle merkes i topp og rot med tre merker på hver side, i alt 12 merker. Våren 1964 ble det gått over til farge-merking, og merking med øks ble bare brukt som kontroll.

I Vedtektene for Nedre Laagens Fællesflødningsforening 29. november 1947 het det i paragraf 8: Alt tømmer som fløtes i foreningens distrikt må være påslått et merke som er godkjent av styret. Det oppføres på merkekartet. Ved godkjennelsen betales et registreringsgebyr av kr. 200,-. Medlem som årlig har over 5 000 m³ til framfløtning kan få registrert et ekstramerke, og medlem som årlig har over 15 000 m³ to sådanne. Mer enn 3 merker kan ingen få godkjent. For alle merker svares en årlig avgift av kr. 100,-.

– Er årets merkeavgift etter påkrav ikke betalt innen utgangen av hvert års februar måned, utgår merket av kartet og opphører å eksistere som godkjent merke.
– Hvis styret finner at et merke av en eller annen grunn er utjenelig eller utilfredsstillende, kan det la merket utgå av merkekartet. For at det skal ha virkning i et fløttingsår må det være gjort innen 1. juli året i forveien. vedkommende medlem må være varslet av styret innen nevnte dato og skal samtidig tilstilles et nytt merke, som registreres uten noe gebyr. Foreningen hefter ikke for utgifter til merkeøkser.

Kilde: Tore Bergstøl, Numedalslågens historie, Mandal 1964

► **1926:** Torgprisene i Oslo var for en kilo flesk 1,87 kr, oksekjøtt 2,01, spekeoksjøtt 1,46 og sauekjøtt 2,31.

► **1927:** Arbeiderpartiet fikk 368 106 stemmer ved stortingsvalget, det var 36,8 prosent av de avgitte stemmene.

Fylkesskogsselskapene sto for innhenting av oppgaver fra den enkelte skogeiendom. Disse skulle gi opplysninger om avvirkning, arealer og eiendommer. Det ble opprettet et tellingsstyre i hvert fylke. Etter flere års møysommelig prosess med manuell bearbeiding av store datamengder, ble statistikken publisert i 1927. Også skogbrukstellingen viste seg å være kommet for å bli. Siden 1927 er det om lag hvert 10. år utført rene skogbrukstelling eller kombinerte jord- og skogbrukstelling. Senest med landbrukstellingen i 1989.

Landsskogtakseringen hadde i 1927 taksert i alt åtte fylker. For disse fylkene var samlet tilvekst i alt 6,6 millioner kubikkmeter per år. Ved sammenligning av tilveksttall og beregnet normalavvirking kom man frem til at i de takserte fylkene ble det årlig hogd 104 800 kubikkmeter mer enn tilveksten. Det ble imidlertid registrert betydelige fylkesvis forskjeller. Mest dramatisk var situasjonen i Hedmark og Østfold fylke, der overavvirkingen utgjorde i alt henholdsvis 18,6 og 12,2 prosent av samlet tilvekst. På den annen side ble det vist til at den årlige tilveksten langt overskred avvirkningen i Trøndelagsfylkene og i Nordland. Til sammenligning kan nevnes at i de samme åtte fylkene er årlig tilvekst i dag på over 12 millioner kubikkmeter, mens det årlig hogges om lag 5,8 millioner kubikkmeter.

Skogsarbeidere med kokke i tømmerkoia.

Flere lærer å svømme

1928-1929

Under en tredjedel av norske barn mellom 10 og 15 år kunne svømme, ifølge en undersøkelse foretatt av Det Statistiske Centralbureau i 1929. Andelen svømmedyktige varierte sterkt fra landsdel til landsdel og mellom by- og landkommunene. I byfolkeskolene kunne gjennomsnittlig 35,4 prosent av barna svømme, på landsbygda ikke mer enn 23,7 prosent.

Utviklingen de siste 20 årene hadde vært svært positiv. Ved en tilsvarende undersøkelse i 1911 lå prosentandelen svømmedyktige barn i byene og på landet på henholdsvis 11 og 15. Årsaken til denne fremgangen var først og fremst å finne i skolenes gymnastikkundervisning. Så godt som alle byfolkeskolene oppga i undersøkelsen at tørrsvømming var en del av undervisningen, og fra hele 20 byer ble det meldt at svømmeopplæringen også foregikk i

vann. Men det var vanskelig å få til dette mange steder i Norge store deler av året. Både innen- og uten-dørs svømmebasseng hørte fortsatt til sjeldenhetene, og temperaturen i vannet ble oppgitt som den viktigste grunnen til at prosenten lå så lavt.

Svømmedyktighet er en mye brukt målestokk på befolkningens helse-tilstand. Skolebarns svømmeferdighet har vært kartlagt med ujevne

Kilde:

Svømmedyktigheten blant skolebarn 1929 i alderen 10-15 år. Statistiske meddelelser nr. 6, 1930.

Matti Goksøyr, Espen Andersen og Kristin Asdal: Kropp, kultur og tippekamp, Oslo 1996.

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen
tlf. 22 86 48 16
hege.roll-hansen@ssb.no

Badehusene langs strandkanten under Akershus festning.

Foto: Knudsen Fotoenter

- **1928:** Folkeskolen hadde i bygdene 5 207 lærere og 2 843 lærerinner, i byene 1 132 lærere og 1 893 lærerinner.
- **1929:** Antall bærbusker: rips 1 992 249, stikkelsbær 1 283 185, solbær 1 393 587.

mellomrom gjennom hele århundret. For 1920-årenes forkjempere for helse og hygiene var badesaken viktig. Norges badesambund ble stiftet i 1922, og i 1926 ble folkebadene for første gang nevnt i den offisielle statistikken. Svømmeopplæringen i folkeskolene forente idealene om kraft, helse og hygiene, samtidig som økt svømmeferdighet skulle bidra til å få ned antallet drukningsulykker langs kysten. Antallet drukningsulykker, både i forbindelse med fiske og ellers, er gått kraftig tilbake i løpet av det 20. århundret.

Verdt å merke seg er at svømmedyktigheten i landkommunene var markant forskjellig, mellom landsdelene og ikke minst mellom kjønnene. I landdistriktene kunne gjennomsnittlig under halvparten så mange jenter som gutter svømme. Størst var forskjellen der svømmedyktigheten lå lavest. I Hammerfest fogderi kunne for eksempel 12 prosent av guttene svømme, men ikke mer enn 1,2 prosent av jentene. I nordre Gudbrandsdalen kunne under 0,5 prosent av jentene svømme, i Hallingdal og nordre Østerdalen så vidt 1 prosent. Også i mange kystområder, spesielt i de nordlige landsdelene, lå svømmedyktigheten for jentene svært lavt. I Senjen og Tromsø fogderi kunne omtrent en fjerdedel av guttene svømme, men ikke mer enn 2,5 prosent av jentene. Der skolen ikke tok seg av svømmeopplæringen, var det langt sjeldnere at jentene lærte seg dette på egen hånd enn guttene.

Best ut av undersøkelsen kommer skolebarna fra Oslofjord-områdene, Telemarks- og sørlandskysten. Blant guttene i Nedenes fogderi kunne over halvparten svømme i 1929, blant jentene over 37 prosent.

Tab. 1. Fogderiene ordnet etter svømmedyktighetsprocenten blandt folkeskolebarn 1929 i alderen 10–15 år.

Fogderier.	Gut- ter.	Piker.	Tils.	Fogderier.	Gut- ter.	Piker.	Tils.
	Pct.	Pct.	Pct.		Pct.	Pct.	Pct.
Nordre Gudbrandsdalen	3.6	0.4	2.1	Solør	32.2	10.5	22.0
Nordre Østerdalen	9.0	1.1	5.0	Fosen	34.8	8.8	22.5
Hallingdal	8.8	1.6	5.2	Nordmør	39.8	5.9	23.2
Søndre Gudbrandsdalen	9.2	2.8	6.1	Nedre Romerike	29.9	16.5	23.4
Guldalen	11.0	2.9	7.1	Romsdal	36.8	9.3	23.5
Hammerfest	12.2	1.3	7.1	Sunnhordland	36.3	10.8	23.6
Fana	10.9	3.3	7.2	Hardanger og Voss	33.0	14.6	24.0
Valdres	14.9	0.2	7.7	Lofoten og Vesterålen	38.6	8.1	24.0
Rakkestad	13.9	5.7	9.9	Sunnmør	39.0	10.4	21.7
Hedemarken	17.9	7.3	12.7	Jæderen og Dalene	32.1	16.9	24.8
Orkedalen	22.3	3.5	13.0	Ringerike	34.1	14.9	25.3
Stjør- og Værdalen	21.9	4.1	13.2	Søndfjord og Nordfjord	40.7	11.0	26.3
Senjen og Tromsø	24.7	2.6	13.9	Numedal og Sandsvær	33.1	20.0	26.8
Sogn	23.1	5.2	14.7	Nedre Telemark	37.5	16.6	27.1
Toten	21.9	7.2	14.8	Nordhordland	41.1	13.7	27.9
Alten	24.2	4.6	14.8	Ryfylke	38.4	18.1	28.4
Øvre Romerike	21.9	7.9	15.2	Idd og Marker	35.5	24.6	30.1
Namdalen	26.8	4.4	16.2	Setersdal	45.2	14.0	30.5
Strinda og Selbu	20.9	11.3	16.2	Jarlsberg	33.2	29.2	31.2
Øvre Telemark	24.2	8.7	16.7	Lister	44.2	19.2	31.3
Søndre Østerdalen	25.1	8.8	17.2	Buskerud	38.3	24.9	31.5
Hadeland og Land	23.5	11.9	17.7	Moss	38.8	25.6	32.3
Linderørn	27.0	7.5	17.8	Larvik	39.7	29.7	34.9
Varanger	32.3	5.2	18.5	Aker og Follo	40.4	36.2	38.4
Salten	31.0	5.7	18.6	Bamble	43.6	36.3	40.1
Vinger og Odal	26.5	12.3	19.6	Mandal	45.5	36.4	41.2
Nordre Helgeland	29.3	10.0	19.9	Nedenes	52.7	57.1	45.2
Søndre Helgeland	33.2	8.2	20.7	Gjennomsnittlig	32.2	14.8	23.7

Kilde: Svømmedyktigheten blant skolebarn 1929 i alderen 10-15 år, Statistiske Meddelelser, nr. 6 1930. «Der er stor forskjell på svømmedyktigheten blandt gutter og piker. Særlig er dette tilfellet hvor svømmedyktigheten står lavt.»

Siden 1929 har svømmeferdigheten fortsatt å øke. I 1997 kunne over 90 prosent av de vernepliktige svømme 200 meter. Andelen var svært lik over hele landet. I de aller fleste kommuner finnes det i dag innendørs svømmebasseng, den viktigste forutsetningen for systematisk svømmeopplæring i vinterlandet Norge.

Med den storstilte svømmehallutbyggingen, spesielt i 1960- og 1970-årene, ble folkebadtanken fra 1920-årene realisert, en viktig seier for mellomkrigstidens badesaks-, hygiene- og folkehelseforkjempere.

Verdenskrigene jevnet ut lønnsforskjellene

1930-1931

Kampen om lønningene har vært blant de stridsspørsmålene som mest dramatisk har vært med på å forme den politiske virkeligheten i Norge i det 20. århundret. Det er vanlig å tenke på to spesielt viktige perioder når det gjelder forskjeller i arbeidslønninger - årene 1910 til 1920 og årene 1940 til 1950. Begge verdenskrigene medførte en slags økonomisk unntakstilstand, og i begge periodene minsket lønnsforskjellene dramatisk. Klart sterkest var utjevningen i den første perioden.

Sekretær i Det Statistiske Centralbureau var medlem i Den Departementale Lønnskomité som ble nedsett av Finansdepartementet i 1926 for å utrede forholdet mellom lønnsnivået i de forskjellige samfunnssektorer etter de turbulente verdenskrigs- og dyrtidsårene. Departementet var spesielt opptatt av hva som hadde skjedd med de statlige lønningene. Undersøkelsen viste at disse hadde økt relativt mindre enn lønningene både i privat og kommunal sektor, og i 1926 hadde lønningene i staten fortsatt ikke nådd 1914-nivået. Denne nedjusteringen av lønningene til statsansatte og embetsmenn sammenlignet med lønnsnivået i andre sektorer, skulle vise seg å bli en av de viktigste langsiktige konsekvensene av dyrtiden.

Desidert høyest lønnet i 1921 var direktører i industribedrifter. Gjennomsnittslønnen for disse direktørene lå 50 prosent høyere enn direktørlønningene i bank og forsikring, dobbelt så høyt som lønningene for tilsvarende stillinger i handelsbedrifter og skipsrederier og nesten dobbelt så høyt som den aller høyeste statslønnen – som tilfalt generaldirektøren ved statsbanene.

Det var slående forskjeller mellom de laveste og de høyeste lønningene. Dårligst ut kom de kommunalt ansatte sykepleierskene, med under 2 000 kroner i årslønn. De laveste lønningene tilhørte de typiske kvinneyrkene, telefon- og kontordamer hadde rundt 3 500 kroner i året. Mannlige kontorister, butikk- og lagerekspeditorer kunne tjene litt mer. I gruppen med lønninger mellom 5 000 og 6 000 kroner finnes lærere, vaktmestere og førsteassistenter i departementene. En byråsjef i departementet tjente, i likhet med en kontorsjef eller avdelingssjef i det private næringsliv, det dobbelte av dette. En professor tjente i overkant av det dobbelte som en lærer, og en ekspedisjons-

Kilde:

Innstilling fra Den Departementale Lønnskomité om forskjellige spm. vedr. almindelig revisjon av offentlige lønninger, Oslo 1926 (bilag I til St.prp. 75, 1927).

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen
tlf. 22 86 48 16
hege.roll-hansen@ssb.no

sjef i et departement tjente nesten tre ganger så mye.

Det er vanskelig å sammenligne disse tallene med dagens tall. Men det er likevel nokså tydelig at avstanden mellom de laveste og de høyeste lønningene, hvis vi her ser bort fra de aller største lederlønningene, er betydelig redusert. I 1996 tjente en departementsfullmektig 60 prosent av en byråsjef, og i 1921 hadde en tilsvarende

departementsfunksjonær ikke mer enn 30 prosent av byråsjeflønningen. En lærer i den videregående skolen tjente, i likhet med en vaktmester, om lag 85 prosent av en byråsjeflønn i 1996, mens en professor hadde 120 prosent av den samme lønnen. I 1921 tjente professoren 120 prosent av byråsjeflønningen, læreren derimot ikke mer enn halvparten og vaktmesteren 40 prosent av hva en byråsjef i departementet tjente. Ingeniører har alltid vært

► **1930:** Det ble utbetalt premier for 513 ørner, 1 397 hubroer, 1 483 falker, 5 052 hønehøker og 7 981 spurvehøker.

► **1931:** Det var 1 215 voldsomme dødsfall, 989 ulykker, 31 drap og 195 selvmord.

godt betalt. I 1921 tjente den gjennomsnittlige overingeniøren i en privat bedrift halvannen gang så mye som byråsjefen, i 1996 lå den tilsvarende ingeniørlønningen hele 70 prosent høyere enn byråsjefens. Ved en sammenligning av lønnene internt i bedriftene ser man at det gikk fem kontordamelønninger på en overingeniør i 1921, mens det i 1996 gikk drøyt to.

En stor arbeidsplass på Oslo Havn var Akers Mekaniske Verksted. Akers Mek. (1880-1982) var byens største industrielle bedrift, med 2 000 mann i arbeid på det meste. Tidlig i århundret var arbeidsdagen 12 timer, 7 dager i uka. Sanitærforholdene besto av et 20-seters fellestoalett.

Foto Knudsen's fotosenter

Miljøet formet vergerådsbarna

1932-1933

I 1932 ble det gjort en undersøkelse av vergerådsbarn i Oslo som var tatt bort fra sine familier. Konklusjonen var at miljøet spilte en større rolle enn nedarvede egenskaper: Jo tidligere et barn ble fjernet fra moralsk laverestående omgivelser, jo større var sjansen for at det kunne komme til å skikke seg vel.

Undersøkelsen ble gjort av psykiater Sigurd Dahlstrøm og sekretær ved Det Statistiske Centralbureau Signy Arctander. Boken "Hvordan går det våre vergerådsbarn?" utkom i 1932.

Undersøkelsen omfattet de 3 347 barna som Oslo vergeråd vedtok bortsettelse for mellom 1900 og 1928. Disse barna var tatt bort fra sine familier og plassert i skolehjem, tvangsskole eller hos fosterfamilier. Tidens viktige diskusjon om arv og miljø dannet det teoretiske utgangspunktet for undersøkelsen. Man fant altså ut at miljø hadde størst betydning for om vergerådsbarna kom til å skikke seg vel. Å skikke seg vel betød i denne sammenhengen å unngå fattighjelp og kontakt med rettsvesenet.

Fryktet forbryterske barn

Norge fikk ved begynnelsen av barnets århundre – det tyvende – verdens første barnevernslov. "Lov om sædelig forkomne og vanvyrde barns behandling" trådte i kraft i september 1900. Samfunnet, representert ved de lokale vergerådene, ble med denne loven overdratt oppdrageransvaret for forsømte og særlig vanskelige barn. Tidligere hadde

foreldreløse barn vært øvrighetens ansvar, det nye med vergerådsloven var at myndighetene fikk lovfestet rett til å gripe inn, også mot foreldrenes ønske, overfor alle barn som kunne tenkes å danne "Forbryderarmeens Rekruter".

Frykten for de forbryterske barna, spesielt i de større byene, var sterkt til stede under Stortingets behandling av lovforslaget. Barne- og ungdomskriminaliteten ble sett som en del av det ulmende "sosiale spørsmål". I debatten omkring vergerådsloven ble det hevdet at den var påkrevet fordi: "... de norske Byer har i sin Ungdom en større Armé Forbryderrekruter end selv en verdensstad som Berlin."

Ville gi behandling

Vergerådsloven handlet like mye om å verne samfunnet mot barna som det motsatte. Tanken bak loven var likevel ikke at barna skulle straffes, men behandles. Behandlingsoptimismen var stor, man mente at de alvorlige samfunnsproblemene kriminalitet og sosial nød kunne forebygges og kureres, ved tiltak som omplassering og tvangsoppdragelse.

Kilde:

Signy Arctander og Sigurd Dahlstrøm: Hvordan går det våre vergerådsbarn? En statistisk studie bygget på erfaringer fra Oslo vergeråd 1900-1928, Oslo 1932.

Tove Stang Dahl: Barnevern og samfunnsvern, Oslo 1978.

Mer informasjon:

Hege Roll-Hansen
tlf. 22 86 48 16
hege.roll-hansen@ssb.no

- **1932:** Potethøsten ga 2 076 kilo poteter per dekar.
- **1933:** Det ble landet 1 055 024 tonn fisk til en verdi av 69 533 000 kroner.

Foto: WilseKnudsens fotosenter

Med vergerådsloven ble omsorgen for forsømte barn en statsoppgave. Myndighetene fikk også lovfestet rett til å gripe inn overfor barn som kunne ventes å begå straffbare handlinger. I tillegg kunne staten ta ansvar for allerede straffede barn. Vergeloven skulle med midler som "passende refse", for eksempel bortplassering fra det daglige miljøet, virke preventivt, samtidig som loven beskyttet samfunnet mot forbrytelser.

Gutter satt bort av Oslo vergeråd mellom 1900 og 1928							
Alder ved bortsettelsen	Derav forsorgsunderstøttede			Derav forsorgsunderstøttede og straffelt		Derav forsorgsunderstøttede og tilbakefallsforbryter ¹	
	I alt	I alt	Prosent	I alt	Prosent	I alt	Prosent
Under 1 år	10	3					
1- 3 år	46	7	15,2	3	6,5		
3- 5 år	56	14	25,0	4	7,1		
5- 7 år	93	13	14,0	4	4,3	1	
7- 8 år	47	19	40,4	8	17,0		
8- 9 år	79	18	22,8	5	6,3	2	
9-11 år	261	92	35,2	45	17,2	5	1,9
11-13 år	449	179	39,9	85	18,9	20	4,5
13-15 år	536	253	47,2	148	27,6	47	8,8
15-17 år	223	109	48,9	69	30,9	29	13,0
Til sammen	1 800	707	39,3	371	20,6	104	5,8

¹ Seks dommer og mer.

Første jernbanestrekning nedlagt i 1935

1934-1935

Den 2. september 1935 ble den første jernbanestrekningen i Norge nedlagt. Osbanen hadde da vært i drift i 41 år. Banen gikk fra Nesttun stasjon på Vossebanen til Osøren stasjon ved Bjørnefjorden. Den målte 26,3 kilometer og hadde kostet 701 761 kroner å anlegge.

Osbanen ble åpnet 1. juli 1894 etter stortingsvedtak av 2. februar 1891. Banen var en privat drevet smalsporsbane. Medregnet Nesttun og Osøren var det 14 stoppesteder underveis. Herav var det åtte betjente

stasjoner for ekspedisjon av reisende og/eller gods. I tillegg var det tre lasteplasser (med sidespor) på strekningen. To av disse var i tilknytning til stasjonen Søfteland. Her var det eget sidespor til Ekhaug

Damplokomotiv på Ofotbanen.

Kilde:

Norsk Jernbaneklubb: Banedata '94.

Ralph Wilson, Frank Stenvall: Nesttun-Osbanen 1894-1935, Malmø 1974.

Mer informasjon:

Jan Monsrud
tlf. 62 88 54 07
jan.monsrud@ssb.no

- **1934:** Handelsflåten besto av 3 918 skip, 140 seilskip, 1 776 dampskip og 2 002 motorskip.
- **1935:** Det fødtes 41 321 levendefødte barn, det laveste tallet i århundret.

Følgende oversikt viser for Statsbanenes vedkommende (ekskl. Ofotbanen) hvordan den transporterte godsmengde fordeler seg på de forskjellige varegrupper:

19—	Tusen tonn					1934—35	
	13/14	30/31	31/32	32/33	33/34	Tusen tonn	Pst.
Malm, erts og kis	3 455.22	104.53	110.81	122.96	156.60	189.38	4.49
Trelast og ved	888.11	824.89	763.40	765.74	858.19	913.62	21.66
Tremasse	445.85	317.52	327.24	301.42	343.63	335.23	7.95
Kull og koks	372.38	232.81	254.28	253.48	268.35	271.71	6.44
Sten, jord, kalk etc.	330.02	294.41	317.80	321.65	271.36	302.34	7.17
Hoi, halm og førstoffer	122.16	193.41	214.08	180.46	217.69	189.52	4.49
Metaller	131.04	73.07	76.82	82.82	96.58	110.98	2.63
Kornvarer og mel	119.90	67.76	50.01	80.77	82.87	89.73	2.13
Gjødning	119.48	273.78	310.38	376.49	266.49	351.35	8.33
Papp og papir	110.09	152.76	172.00	181.38	167.98	179.03	4.25
Melk, naturlig	100.41	25.14	21.52	18.93	15.28	11.37	0.27
Tegilverksprodukter	92.00	140.44	148.19	125.99	118.62	128.64	3.05
Sild og fisk	47.00	28.39	19.94	25.04	27.66	26.32	0.62
Poteter og andre rotfrukter	23.57	30.71	21.66	17.28	10.91	13.31	0.32
Smør og ost	19.39	6.14	5.51	5.33	5.42	4.83	0.11
Oljer	17.56	21.53	25.73	25.97	24.80	26.81	0.64
Kjøtt og flesk	7.68	2.40	0.79	0.67	0.68	1.17	0.03
Øvrige varer	523.07	986.45	906.50	927.92	926.89	1 072.23	25.42
Tilsammen	6 924.93	3 776.14	3 746.66	3 814.30	3 860.00	4 217.57	100.0

Kilde: Norges Jernbaner 1934-35, Norges Offisielle Statistikk IX.79.

planteskole og Hetleflåten grustak. Den gjennomsnittlige banelengden mellom hvert stoppested var på bare 2,0 kilometer. Mens nedleggelsen av Osbanen gjaldt all ordinær trafikk, skjedde den første nedleggelsen av persontrafikk på forbindelsen Skotterud-Vestmarka 30. januar 1931.

Nesttun-Osøren var den 31. bane-strekningen som ble tatt i bruk i Norge. Ni av disse var normalsporsbaner med en banevidde på 1 435 mm. Av strekningene med smalt spor, hadde 19 en sporvidde på 1 067 mm, mens Nesttun-Osøren samt strekningene Sjønstå-Fossen og Fossen-Hellarmo, hadde en sporvidde på bare 750 mm. Strekingen Nesttun-Osøren var av lav standard på flere måter. For eksempel var radien for den krappeste svingen på banen bare 50 meter. Den første smalsporsbanen, Trondheim-Støren, ble satt i ordinær drift i

1864. Minstekurveradius var her 188 meter. Også skinnevekten, målt i antall kilo per meter skinne, viser banens moderate standard. Mens banene med sporvidden 1 067 mm hadde en skinnevekt i intervallet 17,4-20,3 kilo, var skinnevekten på Osbanen 9,5 kilo de første årene den var i drift.

Avsporinger, grunnet solslyng på linjen, var ganske ofte forekommende på grunn av den spinkle skinnegangen. De to første damplokomotivene, av i alt fire, hadde en materialvekt på knapt 10 tonn og en effekt på 45 hestekrefter. De var meget økonomiske i drift og velegnet til kronglete baner. Kullforbruket fra Osøren til Nesttun lå i underkant av 300 kilo.

Osbanen ble til stor nytte særlig for distriktene syd for Bergen. Disse hadde riktignok hatt tilgang til lokalrutebåter, men en slik reise tok

tid ettersom båtene skulle innom hvert eneste lille handelssted på veien. Det var først med jernbanen disse distriktene fikk et skikkelig transportsystem hvor det var mulig å reise tur-retur Osøren via Nesttun til Bergen i løpet av samme dag. Noen innkjøringsproblemer var det nok. Allerede ett år etter åpningen fikk banen sin 8. rutetabell (den hadde i alt 93). Denne viser henholdsvis tre daglige avganger på hverdager og fire på helligdager. Dette gjaldt begge retninger strekningen Osøren-Bergen. Turen én vei tok normalt to timer inklusive fem minutter avsatt til togbytte i Nesttun.

Nesten helt fra starten av led banen av driftsunderskudd. Allerede i 1902 ble det diskutert å melde selskapet konkurs. Fra og med 1904 vokste industrien på Osøren og gods- og passasjertrafikken i takt med denne, slik at banedriften kunne fortsette. I 1916 så alt svært lovende ut og man gikk til anskaffelse av et nytt kraftigere to-sylindret damplokomotiv. Etter 1. verdenskrig begynte det igjen å gå nedover med trafikken. Fabrikkene i distriktet fikk egne biler som etter hvert også begynte å ta med folk samtidig som planlagte og nødvendige nyinvesteringer på Osbanen ikke ble gjennomført (innføring av elektrisitet, rette ut de største kurvene, normalspor med mer). Det hanglet på et vis til 1934. Da ble det vedtatt at driften måtte avvikles grunnet den håpløse økonomiske situasjonen selskapet befant seg i. Konesjonen utløp året etter og søndag 1. september 1935 var siste driftsdag. Osbanen hadde da fraktet i alt nesten 43,5 millioner mennesker, knapt 164 000 tonn gods og om lag 10 000 husdyr.

Bureising – ingen flukt fra byene

1936-1937

Landbruket har i det 20. århundret spilt en mindre og mindre rolle når det gjelder sysselsetting og bidrag til bruttonasjonalprodukt. Likevel er både jordbruksareal i drift og arealet fulldyrket jord noe større i 1997 enn det var i 1900. Så å si hele veksten i jordbruksareal skjedde fra århundreskiftet til 1939, da arealet økte fra 9 880 000 til 11 161 000 dekar. En del av denne veksten skyldes de om lag 11 000 bureisingsbruk som fikk statsstøtte fra 1921-1936.

I 1936 tok Landbruksdepartementet initiativ til en kartlegging av resultatene av bureisingen. Gjennomføringen ble overlatt til Statistisk sentralbyrå.

Bureisingsstøtten besto i et lån på inntil 7 500 kroner som var rente- og avdragsfritt i sju år. Det ble også gitt diverse andre former for støtte til reising av uthus og våningshus og dyrkingsbidrag. Bureiseren måtte være mellom 21 og 65 år, og kunne ikke ha en formue på over 10 000 kroner eller en årlig inntekt på 2 500 kroner for å få støtte. Bruket måtte ha minst 30 dekar dyrkbar jord, og dyrket areal måtte ikke på forhånd være mer enn 15 dekar. Det skulle heller ikke finnes bebyggelse på rydningsplassen på forhånd.

Det var tre grunner til at staten fra 1921 tok til å støtte nydyrking og bureising. Det var for å avhjelpe den akutte mangelen på mat som hadde oppstått under krigen fra 1914-1918, økende arbeidsledighet etter konjunkturuomslaget i 1920 og innvandringsrestriksjoner som ble satt av myndighetene i USA.

Det ble i perioden fra 1921-1936 innvilget bidrag til 11 310 bureisingsbruk, men ikke alle som hadde fått innvilget støtte kom i gang. Tellingen omfattet 10 340 bruk som hadde dyrket 187 846,4 dekar jord.

Nordland hadde flest bureisingsbruk med 1 803, Troms hadde 1 657 og Hedmark 1 353, mens Vestfold bare hadde tre og Østfold sju bureisingsbruk. I Nordland var det Hattfjelldal kommune som hadde flest bureisingsbruk med 105, mens i Troms hadde Lenvik og Målselv henholdsvis 134 og 130. I Hedmark var det Åsnes som hadde flest med 172, men også i Våler og Trysil var det mange, med henholdsvis 130 og 129 bureisingsbruk. Nær 1 100 av brukene lå over fem kilometer fra nærmeste skole, over 2 400 lå mer enn fem kilometer fra nærmeste handelssted. På Østlandet lå hvert tredje høyere enn 500 meter over havet. På øyene i Finnmark var det 21 bureisingsbruk med en gjennomsnittsstørrelse på 8,2 dekar dyrket jord. Dette var de klart minste bureisingsbrukene i hele landet. 16 av de 21 bureiserne oppga også at bruket ikke kunne danne eksistensgrunnlag.

Kilde:

Norges Offisielle Statistikk X.1. Bureising med statsstøtte 1921-1936. Telling pr. 20 juni 1938.

Mer informasjon:

Espen Søbye
tlf. 22 86 45 40
espen.sobye@ssb.no

Brukenes beliggenhet

	Tallet på bruk	Høyde over havet					Bruk uten kjøre- vei	Avstand fra handelssted						Avstand fra skole				
		Inn- til 100 m	101— 300 m	301— 500 m	501— 700 m	Over 700 m		Inn- til 2 km	2,1— 5 km	5,1— 10 km	10,1— 20 km	Over 20 km	Avst. uoppg.	Inn- til 2 km	2,1— 5 km	5,1— 10 km	10,1— 20 km	Over 20 km
Østlandet med Telemark:																		
I. De sørøstl. slettebygd.	56	7	48	1	—	—	1	30	23	3	—	—	—	33	22	1	—	—
II. Silurbygd. inne i land.	216	4	103	95	14	—	17	129	63	24	—	—	—	111	89	16	—	—
III. Mellom ell. skogbygd.	1 043	53	593	257	136	4	96	578	326	73	53	9	4	574	390	56	18	1
IV. Dal- og fjellbygder ...	1 220	6	122	371	530	191	179	536	420	168	56	40	—	613	482	97	26	2
I alt	2 535	70	866	724	680	195	293	1 273	832	268	109	49	4	1 331	983	170	44	3
Agderfylkene:																		
V. Kystbygder	36	26	10	—	—	—	2	20	10	5	1	—	—	25	10	1	—	—
VI. Skogbygder	45	2	43	—	—	—	7	19	22	4	—	—	—	29	15	1	—	—
VII. Dal- og fjellbygder ..	134	—	73	49	10	2	21	45	39	33	17	—	—	87	35	11	1	—
VIII. Indre mellombygder.	157	44	106	7	—	—	17	69	48	32	8	—	—	102	52	3	—	—
I alt	372	72	232	56	10	2	47	153	119	74	26	—	—	243	112	16	1	—
Vestlandet med Møre:																		
IX. Skiferisk. v. Bokn fj.	25	24	1	—	—	—	1	17	7	1	—	—	—	21	4	—	—	—
X. Jærens sletteland ...	302	270	32	—	—	—	3	140	125	36	1	—	—	215	87	—	—	—
XI. Andre ytre bygder ...	1 275	1 200	73	2	—	—	151	758	402	104	11	—	—	867	370	37	1	—
XII. Indre bygder	715	416	257	39	3	—	46	300	258	118	33	6	—	446	242	26	1	—
I alt	2 317	1 910	363	41	3	—	201	1 215	792	259	45	6	—	1 549	703	63	2	—
Trøndelagsfylkene:																		
XIII. Kystbygder	236	225	11	—	—	—	86	80	110	39	7	—	—	105	103	28	—	—
XIV. Ytre kystbygder	188	174	13	1	—	—	32	58	88	26	16	—	—	86	85	12	5	—
XV. Bygder v. Th.fjorden	357	225	130	2	—	—	28	137	126	71	21	2	—	169	178	9	1	—
XVI. Dal- og fjellbygder..	308	—	92	144	63	9	53	103	100	51	37	17	—	119	120	35	31	—
XVII. Andre indre bygder ..	155	63	49	36	3	4	15	57	66	22	8	2	—	60	70	18	5	—
I alt	1 244	687	295	183	66	13	214	435	490	209	89	21	—	539	556	102	42	—
Nord-Norge:																		
XVIII. Øyer	1 220	1 201	19	—	—	—	289	541	407	182	74	15	1	566	481	141	27	—
XIX. Kystbygder	716	699	17	—	—	—	150	280	211	166	51	8	—	405	227	74	9	—
XX. Fjord- og dalbygder ..	1 416	1 252	154	10	—	—	316	456	478	321	140	21	—	721	475	141	57	2
XXI. Innlandsbygder	520	218	162	131	9	—	187	113	118	106	98	85	—	169	190	90	38	3
I alt	3 872	3 370	352	141	9	—	942	1 390	1 214	775	363	129	1	1 861	1 373	446	131	6
Riket	10 340	6 109	2 108	1 145	768	210	1 697	4 466	3 447	1 585	632	205	5	5 523	3 727	797	220	6

Kilde: NOS X.1. Bureising med statsstøtte 1921–1936, Oslo 1941. Det 28. spørsmålet i skjemaet som bureiserne skulle svare på lød: «Vil bruket i ferdig dyrket stand gi et tilstrekkelig eksistensgrunnlag for en familie efter vanlige forhold på stedet?» «En teller fra Telemark bemerker: Det er ikke lett å få det røynele fram med å svare ja eller nei til spørsmålet om bruket kan gi full leveveg for ein huslyd eller ikke når det er oppdyrka. Mange ting kan ha innverken i so måte. Eg nemner driftsformen, driftsintensiteten, den person-lege dugnad o. likn. Dessutan kor stor huslyd, livskrav o.likn. En teller fra Sogn og Fjordane sier: Dette er vanskeleg å gjeva noko be- stemt svar på, då ein mann kan greia seg der ein annan svelt ihel. En teller fra Møre og Romsdal sier: Dei fleste bruk er so små at å væra heime ville vera sveltihel, endå um alt saman var oppdyrka.» Likevel hadde nær 63 prosent svart ja og 37 prosent nei på spørs- målet. Høyest andel nei-svar, 64 prosent, var det i skogsbygdene i Agder-fylkene.

Arbeidsstyrken, bureiser, hustru og barn over 15 år som tok del i arbeidet, utgjorde nær 25 000 personer. I tillegg bodde om lag 20 000 barn under 15 år på brukene. Det samlede antallet personer på bureisingsbrukene var knapt 45 000 personer.

Bureisernes sivilstand ble også registrert. Det viste seg at 82,5 prosent av dem som hadde ryddet bruk fra 1920 til 1925 var gift, mens kun 75,6 prosent av brukerne som tok fatt i 1934–1936 var gift. Fantasien

vil nok lett konstruere ulike forklaringer på dette fenomenet. Grunnen til at det var flere gifte på plassene anlagt i 1921–1926 var imidlertid at sivilstanden ble registrert i 1938 for samtlige bureisere. Forskjellen i sivilstand skyldes at bureiserne på de eldste plassene var eldre og derfor oftere gift enn på de plassene hvor rydningen nylig hadde startet og hvor rydningsmannen var yngre.

For å kartlegge sosial bakgrunn og hvilket yrkesmiljø bureiserne kom

fra skulle de oppgi fars yrke. Ni av ti kom fra hjem hvor faren hadde arbeidet i jord- og skogbruk. Under søkelsen kunne derfor konkludere med at det var «jordbruksnæringen og de næringer som fra gammel tid har vært nøye knyttet til denne – skogbruk og fiske – som gir av sitt befolkningsoverskudd til bureisingen.»

"De spedalske i Norge"

1938-1939

I nesten 100 år ble det laget offisiell statistikk om utbredelse av spedalskhhet. Beretningen som tok for seg årene 1936-1940 var den siste publikasjonen Statistisk sentralbyrå viet mennesker som var smittet av leprabasillen. Grunnen til at det ble laget offisiell statistikk om denne gruppen, men ikke for sykdommer med langt større utbredelse og høyere dødelighet som for eksempel tuberkulose, hang sammen med gamle kulturelle og religiøse fordommer som betraktet personer med sykdommen som urene.

At en egen publikasjon var viet denne uheldredelige sykdommen er derfor et eksempel på at statistikk også kan videreføre og bekrefte sosiale fordommer. Verken omfanget av sykdommen eller (den overdrevne) angsten for smitte kunne legitimere en egen statistikkpublikasjon for denne sykdommen.

Statistikken var utarbeidet av Olav Idsøe som var overlege "for den spedalske sykdom". I femårs-

perioden statistikken dekker (1936-1940) ble det ikke oppdaget noen nye tilfeller av sykdommen. I 1936 var det 47 kjente tilfeller av spedalskhhet, innen utgangen av 1940 døde 19, slik at det da bare fantes 28 personer med sykdommen igjen i Norge. Seks av disse var lette tilfeller med liten smittefare og fikk derfor bo hjemme. Det bodde 18 syke på Pleiestiftelsen for Spedalske nr. 1 i Bergen, tre bodde på St. Jørgens Hospital i Bergen, mens én bodde på Rikshospitalet i Oslo.

Personer smittet av leprabasillen ved utgangen av året. 1856-1940

År	Antall personer
1856.....	2 858
1875.....	1 752
1885.....	1 195
1895.....	688
1900.....	577
1910.....	326
1920.....	160
1930.....	69
1931.....	62
1932.....	59
1933.....	53
1934.....	53
1935.....	47
1936.....	46
1937.....	41
1938.....	36
1939.....	32
1940.....	28

Kilde:

Norges Offisielle Statistikk X 54. De spedalske i Norge. Beretning for femåret 1936-1940.

Mer informasjon:

Espen Soby
tlf. 22 86 45 40
espen.soby@ssb.no

Pasienten som ved utgangen av 1940 lå på Rikshospitalet var en "arbeiders hustru" fra Glemmen. Hun var født i 1850 og hadde ligget over 20 år på Rikshospitalet og led av glatt spedalskhhet. Av de 47 som led av sykdommen i perioden 1936-1940 var 16 menn og 37 kvinner, ni led av knutet og 37 av glatt spedalskhhet, mens én led av en blanding av de to formene. Den eldste av de syke som ennå levde ved utgangen av 1940 var født i 1850, den yngste var født i 1903. Det var en fisker fra Davik.

Spedalskhhet var i Norge en kronisk sykdom som utviklet seg langsomt, de syke kunne bli svært gamle.

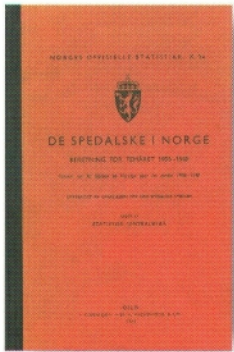
- 1938: Det skjedde 227 drukningsulykker, i tillegg druknet 137 under fiske og 115 i skipsfart.
- 1939: Arbeidsledigheten blant fagforeningsmedlemmer i prosent av medlemstallet var 18,3.

De spedalske i Norge
1936—1940

Tabell 4. Fortegnelse over de spedalske i Norge
i 5-året 1936—1940.
Kjente levende spedalske ved utgangen av 1935.

Protokoll- nr.	Kjønn		Fødselsår	Sykdoms- form			Livsstilling	Heimsted	Oppholdssted i 1935. (Eventuell flyt- ning eller inn- leggelse i 1936—1940)	Død (†) all. helbredet År
	M.	K.		kn.	gl.	bl.				
1	-	1	1850	-	1	-	Arbeiders hustru	Glemmen	Rikshospitalet, Oslo	
10	1	-	1875	-	1	-	Predikant	Stavanger	Horten	† 1936
15	-	1	1850	-	1	-	Pike	Torvastad	Torvastad	† 1939
18	1	-	1873	1	-	-	Fhv. gårdbruker	Fana	Pleiestiftelsen nr. 1	
27	-	1	1886	-	1	-	Arbeiders hustru	Herdla	Herdla	
41	-	1	1856	1	-	-	Sjømansdtr.	Hyllestad	Pleiestiftelsen nr. 1	† 1939
44	1	-	1866	-	1	-	Gårdmannssønn	Fjell	do.	
47	-	1	1852	-	1	-	Husmannsdtr.	Naustdal	do.	
49	1	-	1859	-	1	-	Husmannssønn	Kinn	do.	
52	-	1	1857	-	1	-	Plassmannsdtr.	Austrheim	do.	† 1937
53	-	1	1861	-	1	-	Husmannsdtr.	Lindås	do.	
81	1	-	1893	-	1	-	Tjenestegutt	do.	do.	
82	-	1	1854	-	1	-	Arbeiders hustru	Bergen	do.	† 1936
92	-	1	1866	1	-	-	Skomakers enke	Frøya	do.	
110	-	1	1854	-	1	-	Tjenestepike	Fjell	St. Jørgens hospital	
111	-	1	1854	-	1	-	Syerske	Bergen	do.	
116	-	1	1868	-	1	-	Gårdbrukers dtr.	Gulen	do.	
121	-	1	1865	-	1	-	Tjenestepike	Brekke, Sogn	Brekke	
124	1	-	1885	-	1	-	Lærers sønn	do.	do.	
136	1	-	1842	-	1	-	Kårmann	Vatne, Sunnmøre	Pleiestiftelsen nr. 1	† 1936
139	-	1	1859	-	1	-	Gårdmannsdtr.	Voll	Voll	
143	-	1	1853	-	1	-	Arbeiders hustru	Strinda	Strinda	† 1938
151	1	-	1870	-	1	-	Kjører	Odda	Odda	† 1937
152	-	1	1872	-	1	-	Gårdm.s enke ¹	Haus	Pleiestiftelsen nr. 1	
154	-	1	1865	1	-	-	Tjenestepike	Kvernes	do.	
156	-	1	1855	-	1	-	Sypike	Kr.sund N.	do.	
160	-	1	1865	1	-	-	Husmannsdtr.	Tingvoll	do.	
168	-	1	1865	-	1	-	do.	Stoksvund	do.	† 1939
178	-	1	1898	-	1	-	?	Herøy, Helgel.	Herøy	† 1939
185	1	-	1883	-	1	-	Husmannssønn	Steigen	Pleiestiftelsen nr. 1	
187	-	1	1880	1	-	-	Gårdmannsdtr.	Tysfjord	do.	
190	-	1	1882	-	1	-	Fiskers dtr.	Bø	do.	
202	-	1	1864	-	1	-	Tjenestepike	Ledingen	do.	† 1937
210	-	1	1876	-	1	-	Gårdmannsdtr.	Frosta	Frosta	
223	-	1	1850	-	1	-	Fhv. jordmor	Mo i Rana	Pleiestiftelsen nr. 1	† 1937
225	-	1	1860	-	1	-	Gårdbrukers dtr.	Rødøy	do.	
226	-	1	1860	-	1	-	Enke	Meøy	do.	† 1938
229	1	-	1870	-	1	-	Gårdbr.s sønn	Steigen	Steigen	† 1930
231	1	-	1858	-	1	-	Husmann	Evenes	Evenes	† 1940
242	-	1	1885	-	1	-	Tjenestepike	Fjell	Pleiestiftelsen nr. 1	
246	1	-	1866	-	1	-	Gårdbruker	Davik	Davik	
267	1	-	1903	1	-	-	Fisker	do.	Pleiestiftelsen nr. 1	
277	-	1	1850	-	1	-	Arbeiders hustru	Stord	Stord	† 1936
278	-	1	1857	-	1	-	Enke	Torsken	Pleiestiftelsen nr. 1	† 1939
279	1	-	1896	-	1	-	Gårdbrukersønn	Jølster, Førde	Pleiestiftelsen nr. 1	† 1937
281	1	-	1896	1	-	-	Styrmann	Tønsberg	Tønsberg	† 1938
282	1	-	1890	1	-	-	Fyrbøter	Grimstad	Pleiestiftelsen nr. 1	
Tils.	16	31		9	37	1			Derav døde i 5-året 1936—1940	19

¹ Sinnssyk.

Statistikken som viste utbredelsen av spedalskhet for femåret 1936-1940, ble publisert i 1943. Legg merke til påskriften øverst som Byrået ble pålagt av staben til Reichskommissar Josef Terboven, å trykke på de fleste av sine publikasjoner.

En kårmann fra Vatne i Sunnmøre var født i 1842 og døde på Pleiestiftelsen for Spedalske nr. 1 i Bergen i 1936 og ble 94 år.

Ved utgangen av 1940 var alderen til én person ukjent, én var mellom 30 og 40 år, to mellom 40 og 50 år, seks mellom 50 og 60 år, fire mellom 60 og 70 år, åtte mellom 70 og 80 år, fem mellom 80 og 90 år, mens altså én var mellom 90 og 100 år. Fra 1936 til 1940 ble det utført fem operasjoner. Tre var "ekstirpasjon av knute", mens to var øyeoperasjoner.

Den detaljerte statistikken ga også opplysninger om utgiftene ved Pleiestiftelsen for Spedalske nr. 1 og ved St. Jørgens Hospital. Ved Pleiestiftelsen for Spedalske nr. 1 var utgiftene for hver syk i døgnet gjennomsnittlig 7,51 kroner, men det hadde variert mellom 5,42 og 9,80 kroner i perioden 1935-1940.

Ved St. Jørgens Hospital lå utgiftene for hver syk i døgnet på 20,21 kroner. De høyere kostnadene her skyldes at St. Jørgens Hospital eide Lyster Tuberkulose-sanatorium og at en del utgifter til tuberkulosearbeidet kom med.

Kilde: De spedalske i Norge, Beretning for femåret 1936-1940, Oslo 1943. Tabellen over personer som led av sykdommen var svært detaljert. Publikasjonen var på ti sider og inneholdt i alt 13 tabeller. «Overlæge for den spedalske sygdom», Olav Ldsøe, hadde skrevet innledningen, som i sin helhet lød: «Oversikten over de spedalske i Norge 1936-1940 er utarbeidet etter de samme prinsipper som tidligere. Antallet av de spedalske i landet er avtatt ytterligere, idet det ved utgangen av 1940 var 28 tilfelle mot 47 i 1935, en tilbakegang på 19 eller 40,4 pst. Det var ingen nye tilfelle i femåret. Av de 28 spedalske ved utgangen av 1940 ble 22 behandlet på sykehus, 6 ble forpleid utenfor. Disse 6 er lette tilfelle med liten smittefare. De kontrolleres av distriktslægene. På Pleiestiftelsen for Spedalske nr. 1 i Bergen var det ved utgangen av 1940: 18, på St. Jørgens hospital: 3, på Rikshospitalet i Oslo: 1.»

Krigsdødsfallene under 2. verdenskrig

1940-1941

Etter krigen ble det utarbeidet statistikk over krigsdødsfallene fra 9. april 1940 til 8. mai 1945. Den registrerte 10 262 dødsfall, og omfatter også 689 falne i tysk tjeneste på Østfronten. Tallet omfatter bare norske statsborgere som døde i Norge og i utlandet.

Tabell 1. Krigsdødsfall i alt: % 1940—% 1945.

År	I. Militære		II. Sjøfolk i handelsflåten	III. Deltagere i motstandsbevegelsen, politiske fanger	IV. Sivilbefolkningen ellers	V. Likviderte nazister og angivere	Krigsdødsfall i alt	
	a. Norske militære styrker	b. Frontkjemper i tysk tjeneste						
1940	Menn	865	—	741	4	311	—	1 921
	Kvinner	—	—	22	—	119	—	141
1941	Menn	152	52	842	106	112	—	1 264
	Kvinner	—	—	28	2	66	—	96
1942	Menn	243	194	1 151	370	62	5	2 025
	Kvinner	—	—	2	226	36	—	264
1943	Menn	390	83	507	466	187	4	1 637
	Kvinner	—	2	7	26	42	—	77
1944	Menn	217	343	213	552	479	31	1 835
	Kvinner	—	10	11	8	222	1	252
1945	Menn	133	4	114	311	94	23	679
	Kvinner	—	1	—	3	47	1	52
Uoppg. dødsår	Menn	—	—	—	16	2	—	18
	Kvinner	—	—	—	1	—	—	1
I alt	Menn	2 000	676	3 568	1 825	1 247	63	9 379
1940—	Kvinner	—	13	70	266	532	2	883
1945 Tils. ...	2 000	689	3 638	2 091	1 779	65	10 262	
Pst.	19.5	6.7	35.5	20.4	17.3	0.6	100.0	
Herav:								
I Norge:	Menn	877	—	575	647	1 220	63	3 382
	Kvinner	—	—	60	11	523	2	596
	Tils. ...	877	—	635	658	1 743	65	3 978
I utlandet:	Menn	1 123	676	2 993	1 178	27	—	5 997
	Kvinner	—	13	10	255	9	—	287
	Tils. ...	1 123	689	3 003	1 433	36	—	6 284

¹ Fra 1/1—31/12 1940.

¹ Fra 1/1—31/12 1940.

Kilde:

Statistisk oversikt over krigsdødsfallene 1940-45, av byråsjef dr. Julie Backer, Statistiske meddelelser, nr. 10-12, 1948.

Norsk Krigsleksikon 1940-45, Oslo 1995.

Frigjøring av de allierte krigsfanger i Nordland 1945. Oslo 1946.

Mer informasjon:

Espen Søbye
tlf. 22 86 45 40
espen.sobye@ssb.no

I 1954 ble NOS XI. 179. Statistikk over landssvik 1940-1945, publisert. Et kapittel drøfter «Forandringer i straffen i løpet av rettsoppgjøret», og for tidligere ikke straffelte viste det seg at for de som hadde fått sin dom i 1945-46 sammenholdt med de som hadde fått sin dom i 1947-52, var det en «gjennomgående forskyvning mot kortere frihetsstraff i siste periode.» Ei gruppe ble trukket spesielt fram: "Frontkjemperdommene var i de første år svært strenge, i alminnelighet mellom 4 og 10 år. Under rettsoppgjørets gang er en kommet til å se på deres forhold på en annen måte, både deres motiver og deres unge alder. Dommene for voksne frontkjemper ble da mildere, 3-4 år, og for de unge betydelig mildere. Konsekvensene av dette har vært at de tidligere frontkjemperdommene er blitt gjennomgått systematisk på ny og i mer enn 300 tilfelle er straffen blitt nedsatt". I 1953 ble artikkelen «N.S.-medlemmer og andre i statstjenesten som viste unasjonalt forhold under okkupasjonen» publisert i Statistiske meldinger 1953, nr. 12. Alt i desember 1945 kom Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene ut.

Utenlandske statsborgere ble ikke registrert, og norske myndigheter har aldri utarbeidet statistikk over utenlandske statsborgere som ble drept i Norge under krigen. Men krigsgravtjenesten i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet har identifisert drøyt 30 000 graver etter utenlandske statsborgere. Av de om lag 100 000 sovjetiske fangene i Norge ble om lag 15 500 drept. Av om lag 4 200 jugoslaviske krigsfanger ble 2 839 drept, mens det etter krigen ble registrert 11 500 tyske krigsgraver.

Dødsfallene ble ordnet i fem hovedgrupper: I *Militære* (norske styrker og frontkjempere), II *Sjøfolk i handelsflåten*, III *Deltakere i motstandsbevegelsen og politiske fanger*, IV *Sivilbefolkningen ellers* og V *Likviderte nazister og angivere*.

Blant krigsdødsfallene var det 9 379 menn og 883 kvinner. 266 kvinner falt som deltakere i motstandsbevegelsen og politiske fanger, mens det var 532 kvinner som falt blant sivilbefolkningen ellers. De 610 norske jødene som falt ble registrert under politisk fangenskap, og samtlige ble drept i utlandet. Av disse var det 25 gutter og 24 jenter under 15 år og 20 gutter og 14 jenter fra 15 til 19 år.

Tapene til de militære norske styrkene under hele krigen var 2 000, 765 i hæren, 923 i marinen og 312 i flyvåpenet. Under kampene i Norge fra april til mai 1940 hadde hæren 566, marinen 283 og flyvåpenet fire døde.

Det var 3 638 sjøfolk i handelsflåten som falt. Av disse seilte 635 i innenriks sjøfart, mens 3 003 seilte i utenriks sjøfart. Aktive deltakere i motstandsbevegelsen og politiske fanger hadde 2 091 falne, mens sivilbefolkningen ellers hadde 1 779

falne. De sivile tapene var i alt 7 500 og var langt høyere enn de rent militære tapene. Det ble også registrert 65 likviderte nazister og angivere, 63 menn og to kvinner.

Mens 366 norske borgere ble henrettet av tyskerne var det 130 som døde i politiske fangeleire i Norge. Av disse var det 38 menn og én kvinne som ble pint til døde.

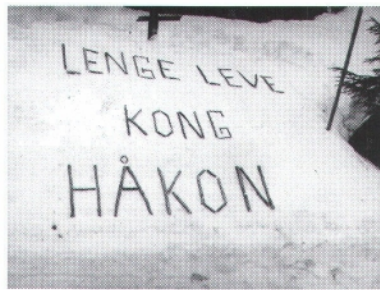
Antall falne frontkjempere ble regnet for å være noe for lavt fordi tyske militære myndigheter ikke meldte alle dødsfallene til frontkjemperkontoret i Oslo som rapporterte videre til Statistisk sentral-

► **1940:** 1 555 pasienter ble lagt inn på sinnsykehus for første gang.

► **1941:** Gjennomsnittslønning for hushjelper var 51 kroner per måned for hushjelper fra 20-24 år og 55 kroner per måned for hushjelper fra 24-54 år.

30 000 graver etter utenlandske statsborgere ble identifisert etter krigen.

266 kvinner falt som deltagere i motstandsbevegelsen.

Det ble funnet 11 500 tyske krigsgraver.

byrå. Av de 689 norske borgerne som falt på tysk side på Østfronten, var 123 eller vel 18 prosent av alle falne frontkjempere under 20 år. Deres unge alder gir grunn til å anta at de fleste av dem var idealister på andres vegne.

Krigsdødsfall: Alle dødsfall blant norske statsborgere som direkte skyldes krigsoperasjonene i Norge og i utlandet, tyskernes og nazistenes overgrep mot den norske sivilbefolkningen eller kampen på hjemmefronten.

Kilder for opplysningene: Dødsfall i Norge, ordinær dødsmelding fra offentlig lege på dødsstedet, henrettelse med eller uten tysk dom, fra Justisdepartementet (etter krigen fra politiet), militære styrker i utlandet, ajourførte militære ruller for hæren, marinen og flyvåpenet, sjøfolk døde i utlandet, Handelsdepartementet, politiske fanger døde i utlandet, Sosialdepartementets fangekartotek, nordmenn som falt på tysk side på Østfronten, Nasjonal Samlings frontkjemperkontor.

492 døde i politisk fangenskap

1942-1943

Av de i alt 10 262 krigsdødsfallene under 2. verdenskrig skjedde over 2 000 i hvert av årene 1940, 1942 og 1944. Det høye tallet i 1940 skyldes felttoget, i 1942 var det deporteringen av de norske jødene som trakk opp tallet, mens det høye tallet i 1944 skyldes mange sivile bombeofre. I 1941 var det vel 1 300 krigsdødsfall, mens 1945 hadde over 700 falne.

I 1943 var det 1 714 krigsdødsfall, av disse ble 492 registrert som deltagere i motstandsbevegelsen, politiske fanger. Av disse falt 357 i politisk fangenskap i utlandet eller under flukt til Storbritannia, mens 135 falt i Norge (to ble henrettet, 21 falt under kampen på hjemmefronten, mens 32 døde i politisk fangenskap). Skjemaene fra 1943 forteller om en 25 år gammel mann som "kastet sig ut av vinduet i Gestapohuset" i Bergen, om en 27 år gammel student som "kastet sig ut av vinduet etter forhør", om en kjøpmann som "kastet sig ut fra IV etasje. Victoria Terrasse", om en lektor som "kastet sig ut fra IV etasje i Kronprinsensgt" og om en kon-torist som "hoppet ut fra Falstad-kaien under fangetransport."

Det var til sammen 130 personer som døde i politiske fangeleire i Norge, medregnet varetektsarrest i for eksempel Victoria Terrasse og Møllergata 19 i Oslo. Av disse var det mange som ble pint og drevet til selvmord. Under krigen hengte 18 menn og én kvinne seg i fengselet, 12 menn kastet seg ut av vindu eller fra et annet høyt sted og 12 drepte seg selv på annen måte.

Antall krigsdødsfall i sivilbefolkningen var 1 779. Under kampene fra april til mai 1940 mistet 185 sivile livet ved flyangrep og andre krigshandlinger. Seinere under krigen mistet 752 livet under flyangrep. De alliertes bombing av industri og militære anlegg krevde flest sivile ofre i 1944, og flest omkomne hadde Laksevåg, hvor 193 personer ble drept 4. oktober 1944.

I 1943 ble 92 sivile drept under flyangrep eller andre krigshandlinger. Av disse falt 57 den 24. juli 1943 da Norsk Hydros fabrikk på Herøya ble bombet av 167 B-17 Flying Fortress. Angrepet skjedde klokka 1300 om dagen. Gruvesamfunnet Knaben gruber i Agder ble bombet den 3. mars 1943. Også Norsk Hydros kraftstasjon, elektrolyseanlegg og nitrogenfabrikk i Rjukan ble bombet den 16. november 1943. Ved alle disse tre store flyangrepene i 1943, var så å si samtlige drepte mannlige fabrikkarbeidere. Under bombingen av Vemork ble imidlertid bolighus rammet og 12 kvinner omkom.

Målene for den allierte bombing av Laksevåg i 1944 var Bergens

Kilde:

Statistisk oversikt over krigsdødsfallene 1940-45, av byråsjef dr. Julie Backer, Statistiske meddelelser, nr. 10-12, 1948.

Norsk Krigsleksikon 1940-45, Oslo 1995.

Mer informasjon:

Espen Søbye
tlf. 22 86 45 40
espen.soby@ssb.no

- **1942:** Det var 4 551 faste poststeder som ekspederte 155 996 000 brev, 11 630 000 brevkort og 37 323 000 korsbånd.
- **1943:** Folkemengden passerte 3 millioner.

Foto: Knudsens fotosenter

Bildet viser skadeomfanget på et bolighus truffet av bombe fra luftangrep. De alliertes bombing av industri og fabrikanlegg måtte foretas fra stor høyde på grunn av antiluftskyts. Treffsikkerheten ble dårlig, og mange bolighus ble truffet og sivile mistet livet.

Mekaniske Verksteder (BMV) med en stor flytedokk og Det Bergenske Dampskipselskabs reparasjonsverksted. Disse anleggene ble rekvirert av tyskerne som også bygget ubåtbunkeren Bruno. Anleggene i Laksevåg ble angrepet med mini-ubåt i april og september 1944.

Om dagen den 4. oktober 1944 angrep 140 bombefly anleggene i Laksevåg. Antiluftskyts gjorde at flyene slapp bombelasten fra stor høyde. Treffsikkerheten var derfor dårlig og mange sivile bolighus og bygninger ble truffet. Holen skole ble truffet, og 74 barn under 15 år mistet livet. Av skjemaene går det frem at mødre som regel ble spart

og at det var fedrene som identifiserte barna.

Om en 11 år gammel gutt het det: "Brudd av nakken. Overskåret hals. Gjenkjent av faren", mens en 8 år gammel pike med knust hode ble identifisert av onkelen. Natt til 29. oktober 1944 skulle 237 Lancaster bombefly på ny bombe de samme anleggene, men på grunn av tett skydekke ble angrepet avbrutt etter at 47 fly hadde sluppet bombelasten. Under dette angrepet mistet 40 norske sivile livet.

Raseringen av Finnmark

1944-1945

Den 7. oktober 1944 angrep Sovjetunionen fra hele Murmansk-fronten. Like før hadde de tyske styrkene trukket seg tilbake til Lyngenlinja i Nord-Troms. Tilbaketrekningen skulle skje etter den brente jords taktikk, og det ble gitt ordre om at "medlidenhet med befolkningen ikke var på sin plass".

De tyske trop-
pene ødela
under tilbake-
trekningen
11 000 bolig-
hus, 4 700 fjøs
og uthus, 230

bygninger for industri og håndverk, 420 forretninger, 306 fiskebruk, 53 hoteller og gjestgiverier, 106 skoler, 60 bygninger for offentlig administrasjon, 21 sykehus og sykestuer, 140 forsamlingshus og 27 kirker. Til sammenligning ble om lag 4 000 bolighus ødelagt i resten av landet under krigen.

Sammen med Bergen og Vestfold hadde Finnmark flest krigsdødsfall i forhold til den hjemmehørende folkemengden. Mens gjennomsnittet for landet var 6,8, hadde Finnmark 14,2 dødsfall per 10 000.

Finnmark hadde 398 krigsdødsfall. Det omkom i alt 33 mennesker under evakueringen av fylket fra oktober til desember 1944. 21 ble skutt eller brent inne, tre ble drept under transport og ni omkom under flukt. Det statistiske underlagsmaterialet inneholder en rekke opplysninger og påtegninger som ikke var direkte relevante for produksjonen av

statistikken, men som likevel gir vesentlig dokumentasjon av dystre historiske begivenheter. Materialet bærer bud om ubeskrivelige menneskelige lidelser.

En fire år gammel gutt omkom 2. november 1944 i brann påsatt av den tyske Wehrmacht. Samme dag omkom et guttebarn under flukt på fjellet i Nesseby. Om ham het det:

(Privat foto)

11 000 bolighus ble ødelagt under tilbaketrekningen fra Finnmark.

Kilde:

Statistisk oversikt over krigsdødsfallene 1940-1945, Statistiske meddelelser Nr. 10-12, 1948.

Norsk Krigsleksikon 1940-45, Oslo 1995.

Norge i krig, Bind 8, Frigjøring, Oslo 1987.

Mer informasjon:

Espen Søybe
tlf. 22 86 45 40
espen.soybe@ssb.no

- **1944:** Nær 52 000 tonn ferrosilicium og 15 335 tonn aluminium ble utført til Tyskland.
- **1945:** Produksjonsindeksen for industrien falt til 56,9 (1938=100)

Fotokort : E. Isaksen

Dødsmelding fra lensmannen (...) til offentlig lege:

Fødselsdato: 2. november 1944.

Fødested: På fjellet under flukt (...)

Dødsdato: 2. november 1944.

For barn under 2 år født i eller utenfor ekteskap: Født i ekteskap.

Livsstilling: Arbeiders sønn.

Bosted: (...)

Dødssted: På fjellet under flukt.

Lensmannskontorets dødsmelding var datert 1. oktober 1945 og fylkeslegens legeerklæring om dødsfall var datert 8. oktober 1945:

Dødsårsak, hovedårsak: Inautio, exhaustio.

Medvirkende årsaker: Frosset i hjel.

Et eldre ektepar som "gav seg igjen under evakueringen og er frosset i hjel". Det ble antatt at de døde i desember 1944. En 19 år gammel

fisker som ble drept 24. november 1944 av "stikkesår av bajonett". To funksjonshemmede ("åndssvake") døde av utmattelse i fjellet ved Finskegrensen førjulsvinteren 1944 under evakueringen.

Mellom 20 00 og 25 000 mennesker hadde klart å stikke seg bort. På Sørøya holdt det til mange. Her var det flere regulære trefninger mellom norske partisaner og tyske patruljer. Bolig- og forsyningsforholdene ble etter hvert så kummerlige at fire britiske krigsskip evakuerte 500 nordmenn til Skottland i februar 1945. Måneden etter, 6. mars, falt en ugift fisker. Følgende forklaring er ført på skjemaet:

"Overvintret på Sørøya, og deltok i kampene der vinteren 1945. Falt da han hjalp en såret kamerat". I rubrikken Dødssted, står det: "Skutt

av tyskerne under trefning i Børfjorden på Sørøya i Finnmark". En 22 år gammel fisker falt samme dag under kampene på Sørøya, og det er grunn til å anta at det var han 20-åringen hadde forsøkt å hjelpe.

For de seks sivile som ble mishandlet og drept i Hopseidet innenfor Nordkinnhalvøya 6. mai 1945 er den oppførte dødsårsak "skutt av tysk vernemakt". Alle var fiskere. De tre eldste på 47, 39 og 35 år var gift, mens de tre yngste på 18, 17 og 16 år var ugift. Den sovjetiske hæren sto i Finnmark og enkelte norske avdelinger hadde også kommet, men langs kysten opererte fremdeles den tyske marinen. 6. mai gikk to tyske undervannsbåter inn Hopseidet, angivelig for å angripe norske vaktstyrker. Etter kampene ble likene til de seks mennene funnet.

Gledesbarn eller babyboom?

1946-1947

Tallet på fødte i 1946 var hele 70 727 barn, det høyeste noen gang. Det er lett å sette dette i sammenheng med “gledesvåren” 1945, men fornyet optimisme og spontan kjærlighet ved avslutningen av fem mørke krigsår, gir bare en liten del av forklaringen.

La oss gå nærmere inn på, og kanskje litt bak tallene. Tallet på fødte i 1946 var faktisk spesielt høyt. Men vi ser også at det var toppen av en lang periode med vekst. Det forrige toppunktet var i 1920, med noe av den samme glede over tilbakelagte krigsår og ny optimisme for framtida. I takt med konjunkturedgangen sank tallet på fødte fra 1920 helt fram til 1935. Samtidig som hjulene kom i gang igjen etter krisen, steg også fødselstallene, og oppgangen fortsatte gjennom krigsårene. Veksten var særlig stor fra 1945 til 1946. Den langsiktige oppgangen fra 30-årene har åpenbart sammenheng med konjunkturomslaget, og dermed at flere fikk økonomisk grunnlag for å stifte familie.

Hva er det så som skjer i 1946? Det viktigste for fødselstallet er kanskje at det på den tida er svært mange kvinner i fødedyktig alder. Det ble født mange barn de to første tiår i vårt århundre. Dessuten ble barne dødeligheten kraftig redusert slik at stadig flere overlevde til en alder hvor de selv kunne få barn. Disse kvinnene var i midten eller slutten av sin fødedyktige periode da krigen var over. Tallet på inngåtte ekteskap var lavt de siste krigsårene,

men steg sterkt fra slutten av 1945, og holdt seg høyt i tre-fire år. En del ekteskap ble nok gjenopptatt etter at partene hadde levd atskilt i krigsårene.

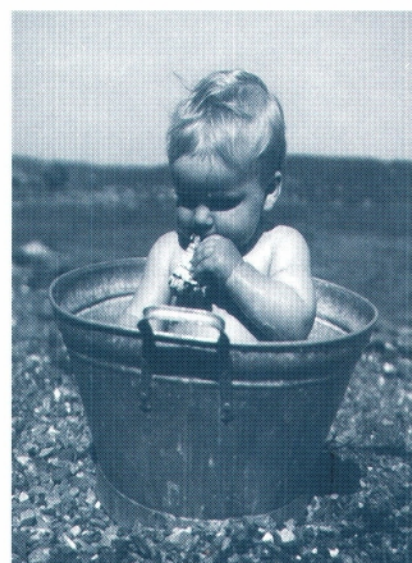

Foto: E. Jørgensen

Samlet fruktbarhetstall per kvinne (SFT, det gjennomsnittlige antall barn en kvinne kommer til å få om det enkelte års fruktbarhetsmønster varer ved, og dødsfall ikke forekommer) påvirkes ikke av antallet mulige mødre, og toppen i 1946 er

Kilde:

Norges befolkning gjennom 200 år. Samfunnsspeilet 4E/1995.

La Scandinavie, le modèle suédois. Chapitre X.

J-P Bardet et J Dupâquier (dir): Histoire des population de l'Europe. II. Les temps incertains 1914-1998. Fayard, 1999.

Mer informasjon:

Lars Østby
tlf. 22 86 47 95
lars.ostby@ssb.no

- **1946:** Den offentlige trygdekassen hadde 1 263 594 medlemmer.
- **1947:** Det fantes 225 alminnelige sykehus, klinikker og sykestuer, 125 anstalter for tuberkulose og 22 sinnssykehus, med henholdsvis 15 748, 5 277 og 6 227 senger.

Foto: J. Skårvin/E. Jørgensen

Tallet på fødte i februar, mars og april 1946 (ca. 9 måneder etter freden) lå 20 prosent over gjennomsnittet for disse månedene.

ikke lenger like klar. Det fødes relativt sett flest i perioden 1955-1968. Det var da vi hadde etterkrigstidas babyboom, og den hadde mer å gjøre med høye giftermålstall og redusert fødealder enn med krigens avslutning. Etterkrigstidas babyboom har vi i hele Vest-Europa, men den var noe sterkere og sluttet noe senere i Norge enn i mange andre land. Hos oss sluttet den med slutten av "husmoræraen" og begynnelsen av utdanningsrevolusjonen blant kvinner.

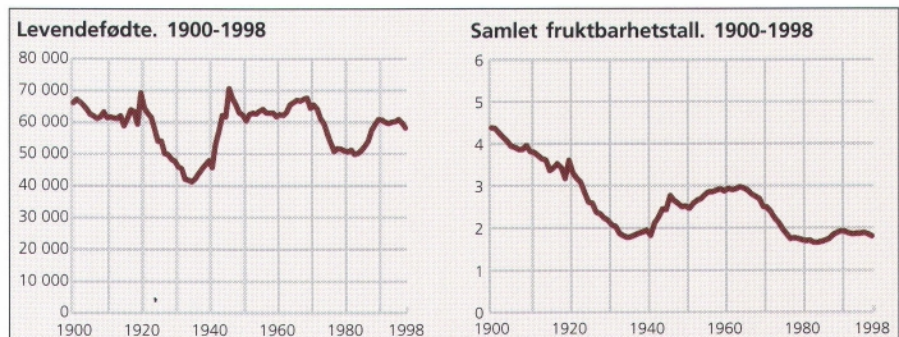
årene før og etter. I januar og desember 1946 ble det født færre barn enn de samme månedene i 1947 og 1948. De "ekstra" barna som ble unnfanget fredsvåren kan utgjøre bare noen få prosent av det samlede antall fødte.

Det er ikke de ugifte eller de aller yngste som får barn i 1946. Andelen fødte utenom ekteskap var lavere enn krigsåra. Innenfor ekteskap var det en spesielt lav andel første-

fødsler i 1946, mens andelen andrebarn var tilsvarende høy.

I året 1946 hadde alle kvinnekull født mellom 1910 og 1920 sitt høyeste fødselstall. Et "normalt" fødselsmønster tilsier at dette skulle være tilfelle bare for de født 1918 og/eller 1919. Det er helt spesielt at kvinner føder flest barn det året de fylte 36, som tilfellet var i 1946 for dem født i 1910.

Dersom fredsgleden er hovedforklaringen på fødselstoppen i 1946, skulle vi vente at fødselstallet ble svært høyt vel ni måneder etter freden. Ganske riktig er det spesielt høye fødselstall fra februar 1946 og i noen måneder utover. Tallet på fødte i mars og april 1946 lå nesten 20 prosent over det gjennomsnittlige månedstall for 1946, mot i underkant av 15 prosent over for

Skjult ledighet i jordbruket

1948-1949

Etterspørsel etter arbeidskraft til gjenreisningsarbeid etter krigen førte til avgang av arbeidskraft fra jordbruket. Det var imidlertid en betydelig skjult ledighet og mange eldre arbeidstakere ble værende på gården fordi de var lite mobile.

Antall traktorer var økende i 50-årene. Mange leide eller lånte traktor, slik at bruken av traktor ble registrert også på mindre gårdsbruk.

På grunn av dette var det derfor små strukturelle endringer i norsk jordbruk de første årene etter krigen. Dette forholdet endret seg gradvis og i 1950-årene skjøt mekaniseringen og spesialiseringen fart.

Det er jordbrukstelingen i 1949 som er utgangspunkt for denne artikkelen. Det er imidlertid lite interessant å se på resultatene fra 1949-tellingen uten å sette den i et visst tidsperspektiv.

Under depresjonen i 1930-årene hadde jordbruket "ubegrenset" tilgang på arbeidskraft. Ofte ble medlemmer av brukernes familie gående hjemme fordi det ikke var alternative arbeidsplasser. Det offentlige yttet dessuten bidrag til bureising. Så kom krigen og skapte helt spesi-

Kilde:

Artikkelen er skrevet av Sigurd Lianes og bygger på NOS Jordbrukstelling 1939, 1949 og 1959.

Mer informasjon:

Ole Rognstad
tlf. 62 88 51 87
ole.rogstad@ssb.no

Antall bruk i alt, andel bruk med hest og andel bruk med traktor, etter størrelsen på jordbruksarealet i drift. 1939, 1949 og 1959

Brukstørrelse (dekar)	Bruk i alt 1 000 stk			Andel bruk med hest Prosent			Andel bruk med traktor Prosent		
	1939	1949	1959	1939	1949	1959	1939	1949	1959
I alt	214,4	213,4	198,3	54	61	48	(ca. 1)	5	25
5 - 20	66,5	70,0	60,3	10	18	11	:	1	7
20 - 50	78,2	80,1	75,5	57	71	53	:	2	17
50 - 100	45,0	42,5	42,1	91	95	76	:	4	38
100 -	24,6	20,8	20,4	98	99	83	:	32	81

elle forhold. Mangel på driftsmidler, særlig kunstgjødsel, medførte lavere produksjon. Matmangel, særlig i byene, førte til at folk søkte til landsbygden.

Da krigen sluttet og landet skulle gjenreises, forandret forholdene seg radikalt. Gjenreisningsarbeid skapte stor etterspørsel etter arbeidskraft. Særlig yngre, mobil arbeidskraft var etterspurt. Dette førte til at den "skjulte ledigheten" på gårdene begynte å avta. Arbeidsstyrken var likevel en god stund vesentlig større enn det reelle behovet. Dette kom i stor grad av at eldre arbeidstakere aldri hadde utført annet enn gårdsarbeid og mange var i realiteten immobile. Den skjulte ledigheten var derfor betydelig langt ut i 1950-årene.

Mange små bruk etter krigen

Sammenlignes brukstallet i 1949 med tallet i 1939 var det små endringer. Det totale brukstallet lå på 213 000-214 000 og fordelingen etter bruksstørrelse var forholdsvis lik. Målt etter jordbruksareal i drift var det flere små bruk i 1949 enn i 1939. Forklaringen på dette er at mye utslåtter og en del annen tungdrevet og lite produktiv natureng var tatt ut av drift.

Leie av tilleggsjord fra "nedlagte bruk" var så og si ukjent på denne tiden. Bøndene drev den jorden de

Tabell 7. Yrkesbefolkningen etter næringer.

	Yrkes- befolk- ning i alt ¹⁾	Jord- bruk ²⁾ , hage- bruk og skogbruk	Fiske og fangst	Industri og hånd- verk m. v.	Forret- nings- virk- somhet ³⁾	Sam- ferdsel ⁴⁾	Immateriell virk- somhet	Ervervs- messig hus- arbeid
1875	778 800	427 500	34 100	149 400	32 600	57 900	17 700	59 600
1890	827 600	400 800	57 000	180 200	48 900	58 000	27 000	55 700
1900	927 300	380 900	51 000	248 600	72 400	69 900	35 900	68 600
1910	982 600	408 800	51 600	247 300	84 000	75 200	40 700	74 900
1920	1 139 300	421 900	57 800	314 700	120 900	93 000	54 700	76 300
1930	1 230 400	429 500	76 000	311 200	146 000	109 000	66 200	92 300
1946	1 424 600	405 900	70 600	451 100	164 500	143 800	116 600	71 200
1950 *)	1 421 600	345 100	66 700	503 000	174 600	159 200	134 200	38 900

*) Foreløpige tall.
¹⁾ Omfatter også personer med uoppgitt yrke.
²⁾ Hustjenere og hjemmeverende døtre og kvinnelige slektninger hos gårdbrukere og småbrukere er regnet med til denne gruppen.
³⁾ Omfatter varehandel, bankvesen og annen finansvirksomhet, visse former for tjenesteyting, samt hotell- og restaurantdrift.
⁴⁾ Omfatter også transportarbeidere i andre næringer.

Kilde: Gerhard Stoltz, Økonomisk utsyn 1900-1950, Samfunnsøkonomiske studier 3, Oslo 1955

selv eide. I 1959 var dette smått i ferd med å endre seg, og det meste av nedgangen i antall bruk fra 1949 til 1959 kom av at en del mindre eiendommer ble leid bort til nabo-bruk.

Hesteholdet når toppen – traktoren på vei inn

Mekaniseringen i 1930- og 1940-årene var kjennetegnet av at et økende antall små og mellomstore bruk fikk egen hest og at mer effektive hesteredskap ble tatt i bruk. Andel bruk med hest var i 1949 større enn ved noen annen telling. Antall traktorer var økende, men hadde i 1949 ennå lite omfang. Utover i 1950-årene økte traktortallet raskt, men ennå i 1959 var det få mindre bruk med egen traktor. Det var imidlertid mange av de mindre brukene som lånte eller leide traktor, så den totale bruken av traktor var i 1950-årene i betydelig vekst også på mindre bruk. Samtidig startet nedgangen i hesteholdet.

Arbeidskraften betydelig redusert

Den totale arbeidsinnsatsen i jordbruket gikk ned med 13 prosent fra 1939 til 1949. Strukturen og omfanget av produksjonen viste derimot ingen klare tegn til endring. Arbeidsproduktiviteten hadde således økt. Fra 1949 til 1959 gikk arbeidsstyrken ned med 25 prosent. Viktige grunner var akselererende mekanisering og begynnende spesialisering.

Redskaper og maskiner. Rikets bygder. 20. juni 1949

Redskap	For hest	For traktor
Ploger	172 366	8 786
Skålharver	6 633	4 525
Kultivatorer og fjørharver	118 113	7 366
Andre harver	133 379	1 486
Slåmaskiner	111 292	1 768

Kilde: Jordbrukstellingen i Norge 20. juni 1949, NOS XI.40, Oslo 1950.

Flyttinger i Norge i 1951

1950-1951

Som i dag gikk flyttestrømmen på 1950-tallet fra nord til sør og inn til Oslo-området fra resten av landet. Flyttestrømmen mellom landsdelene hadde likevel andre proporsjoner. Og mens kvinnene i 1951 var betydelig mer mobile enn mennene, er denne kjønnsforskjellen nesten forsvunnet i dag.

To forhold gjør at det ikke er så lett å sammenligne flytting i 1951 med flytting i 1997:

For det første kom folkeregisterloven i 1946, og i 1951 var plikten til å melde flytting såpass ny at det var mange som unnlot å melde flytting. Derfor var nok den reelle mobiliteten betraktelig høyere enn den registrerte.

For det andre har det vært endringer i antall kommuner. I 1951 hadde Norge 744 kommuner, mot 435 i 1997. Med kommunegrensene fra 1997, ville derfor mange av flyttningene mellom kommuner i 1951 vært flyttinger innenfor kommuner, og dermed ikke blitt registrert. Basert på en beregning av mobiliteten i 1951 korrigert for kommunegrensene 1. januar 1972, kan det anslås at med dagens kommunegrenser ville mobiliteten i 1951 vært opp mot 25 prosent lavere enn den registrerte mobiliteten.

I 1951 var det registrert 149 270 flyttinger mellom kommuner i Norge, tilsvarende 4,5 prosent av middelfolkemengden (gjennomsnittet av befolkningen ved inngangen og ved utgangen av året). I 1997 var

antallet 188 957, som var 4,3 prosent av middelfolkemengden. Sammenligninger av flytting over tid forutsetter imidlertid at det også tas hensyn til endringer i sammensetningen av befolkningen, noe som gjøres ved å se på "forventet antall flyttinger" (Østby, 1975). Det vil si det antall flyttinger et nyfødt barn må regne med å gjennomføre i løpet av sitt liv dersom det gjennomlever den aldersspesifikke mobiliteten for hvert alderstrinn som gjelder i fødselsåret. Registrert forventet antall flyttinger 1951 var 3,14, mens tallet i 1997 var sunket til 3,09. I disse sammenligningene er det ikke tatt hensyn verken til underregistrering eller nye kommunegrenser.

Netto flyttestrømmer mellom landsdeler

Nord-Norge og Hedmark-Oppland var de landsdelene som avga flest personer i 1951, og Oslo-området var den største mottakeren av flyttere. Mens nettostrømmene fra Hedmark-Oppland nesten utelukkende gikk til hovedstadsområdet, spredte de nordnorske flytterne seg mer over hele Sør-Norge, med Oslo-området og Vestlandet som to hovednedslagsfelt. Ellers var det en

Kilde:

Østby, Lars (1975): Statistiske analyser. Flyttinger i Norge 1971 og 1949-1973.

Mer informasjon:

Even Høydahl
tlf. 62 88 51 48
even.hoydahl@ssb.no

betydelig flyttestrøm fra Vestlandet mot Oslo-området.

I sammenligningene av flyttinger mellom landsdeler i 1951 og 1997 er landsdelsgrensene fra 1951 lagt til grunn. Mye er endret fra 1951 til 1997. Flyttestrømmen fra Hedmark og Oppland til Oslo-området sto for hele 21 prosent av nettoflyttingene mellom landsdeler i 1951, mens den i 1997 utgjorde knapt 3 prosent av totalen. Samtidig har netto flyttestrøm fra Nord-Norge til Oslo-området økt fra 13 prosent av nettoflyttingene mellom landsdeler i 1951 til 26 prosent i 1997. Nettoflytting ut av Nord-Norge var på 2 075 personer i 1951, mot 5 865 personer i 1997. Utflyttingen fra Nord-Norge var altså på langt nær så viktig for totalbildet tidlig på 1950-tallet som den er i dag.

I 1951 var 73 prosent av nettoflyttingene mellom landsdelene nettoinnflytting til Oslo-området. Denne andelen var sunket til 62 prosent i 1997. Samtidig har langveisflyttingene som andel av de totale flyttingene økt fra 1950-tallet til i dag. Med dagens landsdelsinndelinger krysset 22 prosent av flyttingene landsdelsgrenser i perioden 1956-

1960, mot 28 prosent av flyttingene i 1997.

Menn og kvinner

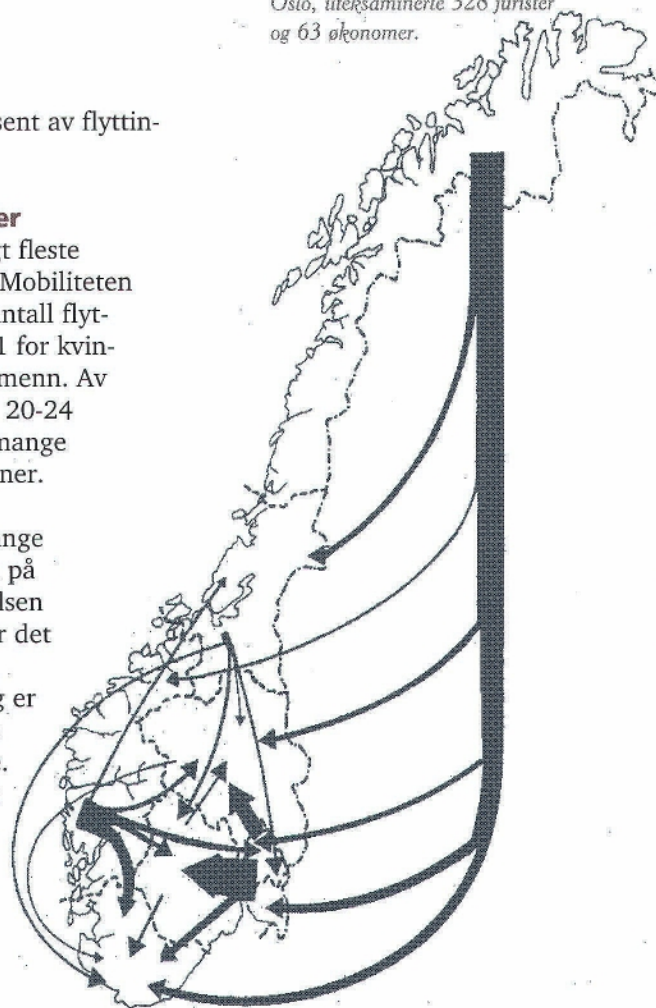
I 1951 var de langt fleste flytterne kvinner. Mobiliteten målt i "forventet antall flyttinger" var da 3,61 for kvinner, mot 2,69 for menn. Av flytterne i alderen 20-24 år, var faktisk så mange som to av tre kvinner.

Fortsatt flytter mange unge voksne, men på grunn av forlengelsen av skolegangen, er det få tenåringer som flytter nå, og i dag er kjønnsforskjellene langt på veg borte. Kvinnene har blitt mindre mobile, mens mennene har blitt mer mobile.

I 1997 var "forventet antall flyttinger" 3,07 for menn og 3,11 for kvinner.

► **1950:** Overformynderiene forvaltet 268 787 000 kroner, 140 457 000 for umyndige, 43 623 for andre privatpersoner og 84 707 for offentlige legater og fond.

► **1951:** Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, uteksaminerte 328 jurister og 63 økonomer.

Kilde: Sosialt Utsyn 1983. Figuren viser nettoflyttestrømmene mellom landsdeler 1976-1980. Pilens bredde er proporsjonal med nettoflyttestrømmens størrelse.

Netto flyttestrømmer mellom landsdelene. 1951

	Til						
	Oslo-området	Hedmark-Oppland	Buskerud-Telemark	Sørlandet	Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge
Sum til	5 388	-1 449	27	-308	-619	-964	-2 075
Fra							
Oslo-området	0	-1 512	-675	-357	-1 223	-648	-973
Hedmark-Oppland	1 512	0	201	3	-42	-48	-177
Buskerud-Telemark	675	-201	0	-55	-199	-68	-179
Sørlandet	357	-3	55	0	-12	-24	-65
Vestlandet	1 223	42	199	12	0	-203	-654
Trøndelag	648	48	68	24	203	0	-27
Nord-Norge	973	177	179	65	654	27	0

Oslo-området: Oslo, Akershus, Østfold og Vestfold. Sørlandet: Aust-Agder og Vest-Agder
Vestlandet: Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal

Nasjonalregnskapet – samfunnets bokholderi

1952-1953

Arene etter 2. verdenskrig var en periode med sterk økonomisk vekst i Norge. I 1946-1953 vokste bruttonasjonalproduktet (BNP) i gjennomsnitt med om lag 6 prosent, mens den gjennomsnittlige årlige veksten i perioden 1900-1939 var 3 prosent. I 1953 var BNP per innbygger 6 300 kroner. I dag er dette tallet nær firedoblet målt i faste priser.

I 1952-1953 ga Statistisk sentralbyrå ut to omfattende publikasjoner med nasjonalregnskapstall for Norge. De viktigste tallseriene var ført helt tilbake til 1900. Med dette ble nasjonalregnskapet for alvor etablert som en del av den offisielle statistikken. Beregningsarbeidet ble påbegynt under okkupasjonen og betydelig utvidet i årene etter krigen. De siste 30 årene er nasjonalregnskapet bygget videre ut og tilpasset nye internasjonale retningslinjer. Gjennom hele etterkrigstiden har nasjonalregnskapet vært et viktig informasjonsgrunnlag for økonomisk analyse og økonomisk politikk.

På begynnelsen av 1900-tallet utgjorde det private konsumet om lag 80 prosent av BNP, mens andelen er om lag 50 prosent i dag. I samme tidsrom har den andelen av BNP som disponeres til offentlig konsum økt fra 6 prosent til vel 20 prosent. Bruttoinvesteringene utgjorde i 1900 om lag 18 prosent av BNP. Frem til i dag har konjunktorene og andre forhold bidratt til at investeringsandelen har svingt fra 15 til nærmere 40 prosent.

Ved inngangen til dette århundret hadde Norge et importoverskudd som tilsvarte om lag 5 prosent av BNP. Under 1. verdenskrig bidro store skipsfartsinntekter til et overskudd i handelen med utlandet. I toppåret 1916 utgjorde eksportoverskuddet 10 prosent av BNP. I 1919 ble imidlertid dette snudd til et betydelig underskudd, om lag 17 prosent av BNP. I de første gjenoppbyggingsårene etter 2. verdenskrig og under oppbyggingen av oljevirksomheten i Nordsjøen på 1970-tallet, hadde vi også perioder med markerte underskudd på handelsbalansen. Etter 1978 har vi de fleste år hatt overskudd på handelsbalansen, takket være en betydelig eksport av olje og gass.

Norsk økonomi har i dette århundret gjennomgått store endringer når det gjelder de enkelte næringers bidrag til BNP. I 1910 utgjorde bruttoproduktet i jordbruk og skogbruk om lag 19 prosent av BNP, mens andelen i dag er nede i 1,5 prosent. Industrien hadde ved begynnelsen av århundret en BNP-andel på 21 prosent. I dag er denne andelen sunket til om lag 11 prosent. Foruten fremveksten av oljevirksomheten de siste 30 årene, har

Kilde:

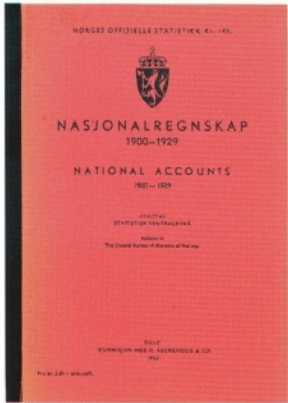
Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951. Norges offisielle statistikk XI. 109, 1952.

Nasjonalregnskap 1900-1929. Norges offisielle statistikk XI. 143, 1953.

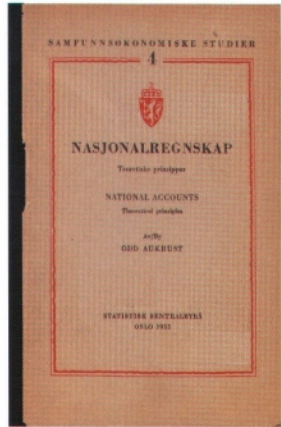
Mer informasjon:

Tor Skoglund
tlf. 22 86 45 06
tor.skoglund@ssb.no

mange tjenesteytende næringer økt sin andel av landets verdiskaping. Både offentlige tjenester og en rekke private tjenester, blant annet finansvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting, har fått sterkt økende økonomisk betydning. Samferdsel og varehandel hadde imidlertid større andeler av BNP ved begynnelsen av århundret enn de har i dag.

Beregning av nasjonalregnskapstall fra 1900-1926 ble utført av stud. oecon Juul Bjerke og stud. oecon Arne Øien, dosent Odd Aukrust veiledet studentene.

Kanskje det viktigste teoretiske arbeidet som er publisert i Statistisk sentralbyrå? Odd Aukrusts avhandling framstiller de grunnleggende teoretiske forutsetningene for nasjonalregnskapet.

- **1952:** *Inntektene ved landets 502 kinoer var 51 928 000, av disse var 186 kinoer kommunale med spilleinntekt på 44 963 000 kroner*
- **1953:** *Total fast realkapital i 1938 priser var 25 435 millioner kroner, i relative tall 139,8 (1938=100).*

Tabell 2. Bruttonasjonalproduktet etter næring 1910—1960. *Gross domestic product by industry, 1910—1960.*³

	Gj.sn. vekstrate Pst. Average growth rate Per cent 1949—62	Prosentvis fordeling ¹				Per cent
		Norge				Europa ² 1949—59
		1910	1930	1950	1960	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1. Jordbruk, skogbruk, fiske, fangst ..	— 0,1	24,7	17,3	15,4	11,1	18,5
2. Annen vareprod., transport	5,0	39,1	41,3	53,4	52,4	47,8
a. Bergverk, industri	4,6	22,9	23,7	30,9	30,0	32,3
b. Bygg og anlegg	1,6	3,1	4,5	8,2	7,9	6,1
c. Kraft- og vannforsyning	7,5	1,0	2,3	1,8	2,3	2,0
d. Sjøfart	7,7	7,1	5,1	6,6	5,7	9,8
e. Annen samferdsel	4,3	5,0	5,7	5,9	6,5	
3. Tjenester utenom transport	4,1	36,2	41,4	31,2	36,5	33,7
a. Boliger	3,0	7,5	7,1	1,7	2,8	3,5
b. Varehandel	4,5	13,6	13,7	12,8	13,4	30,2
c. Andre tjenester	3,8	15,1	20,6	16,7	20,3	
4. Alle næringer	4,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Kolonnene (1)—(5): Nasjonalregnskapet. Kolonne (6): Beregning av Statistisk Sentralbyrå bygd på data i United Nations: *Some factors in economic growth in Europe during the 1950's* (1964). Source: Columns (1)—(5): National accounts. Column (6): Computed by the Central Bureau of Statistics from data in United Nations: *Some factors in economic growth in Europe during the 1950's* (1964).

¹ For 1910: Brutto faktorinntekt, for 1930, 1950 og 1960 faktorinntekt. For 1910: Gross national income for 1930, 1950 and 1960 national income. ² Gjennomsnitt av ca. 20 vest-europeiske land, Canada og USA (1949—1959). Tallene gjelder bruttonasjonalprodukt. Average for about 20 Western European countries, Canada and the United States (1949—1959), contributions to gross domestic product. ³ For translation of industry headings see table 4.

Kilde: Norges økonomi etter krigen, Samfunnsøkonomiske studier 12, Oslo 1965. Nasjonalregnskapet ble brukt til beskrive den økonomiske utviklingen, og det ble utarbeidet en rekke publikasjoner med lange tidsserier som for eksempel Nasjonalregnskap 1900-1929, NOS XI. 143, Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951, NOS XI 109, og Langtidslinjer i Norsk Økonomi 1865-1960, Samfunnsøkonomiske studier 16, Oslo 1966.

Standardkontoplan for en enkelt sektor bygd på økosirkssystemets relasjoner.

	Realkonto		Inntektakonto		Kapitalendingskonto		Finanskonto	
	Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit
1. Nettoprodukt				Nettoprodukt				
2.		Totalt salg					Betaling for leverte varer og tjenester	
3. Totale kjøp								Betaling for mottatte varer og tjenester
4.		Konsum	Konsum					
5.		Netto-investering			Netto-investering			
6.			Betalte transferinger					Betalte transferinger
7.				Mottatte transferinger			Mottatte transferinger	
8.					Nettofinans-investering			Nettofinans-investering
9.			Sparing			Sparing		

Kilde: Odd Aukrust, Nasjonalregnskap. teoretiske prinsipper. Samfunnsøkonomiske studier 4, Oslo 1955.

Boligbyggingen når toppen

1954-1955

Etter 2. verdenskrig økte antall fullførte boliger hvert år fram til 1954. I 1954 ble det i alt fullført 35 388 boliger, og året etter falt antallet til 32 128 boliger. Tilsvarende nivå i boligbyggingen fikk man først på 1970-tallet.

Foto: Knudsen's fotoenter

Mer informasjon:
Andreas Krüger Enge
tlf. 62 88 55 15
andreas.kruger.enge@ssb.no

Fram til 1953 fikk man ikke bygge énfamilieboliger, men etter dette året fikk man bygge eneboliger om vinteren.

Etter 2. verdenskrig var behovet for boliger stort, samtidig som tilgjengelige bygningsmaterialer var begrenset. Det ble derfor innført et system med kvoter på bygningsmaterialer. Hvor mange boliger som ble bygd og hvor de ble bygd ble regulert av dette kvotesystemet. Kvotene ble tildeelt av de lokale bygningsutvalgene i kommunen og Boligdirektoratet. Antallet kvoter som ble gitt varierte fra år til år. Utover 1950-tallet ble kvotesystemet gradvis endret. Kvotene på bygningsmaterialer ble erstattet av kvoter på antall kvadratmeter. Samtidig fikk de lokale bygningsutvalgene i kommunene større mulighet til å gå utover kvotene. I 1956 ble kvotesystemet gjeninnført. På samme tid ble også utlånsmengden fra statsbankene brukt i stadig større grad til å regulere byggeaktiviteten.

Statistisk sentralbyrås direktør i perioden fra 1949 til 1980, Petter Jakob Bjerve, så blant annet på boligbyggingen og kvotesystemet for byggetillatelser i publikasjonen "Planning in Norway 1947-1956". Bjerve fant at i perioden fra 1947 til 1954 økte antall byggetillatelser mer i valgår enn i andre år. Samtidig var avviket mellom planlagt og faktisk antall byggetillatelser i valgår høyere enn i andre år. Eneste unntaket var i 1955, hvor antall byggetillatelser ikke økte selv om det var valgår.

Svingningene i antall byggetillatelser kan også ha sammenheng med at det i enkelte perioder ble gitt flere byggetillatelser enn det var byggematerialer til. En periode med overtildeling av byggetillatelser ville da måtte bli fulgt av en periode med innstramning i antall byggetillatelser. Denne syklusen kan være sammenfallende med valgcyklusene.

Foto: G. Berger

Fram til og med 1955 var tomannsboligen dominerende. I 1955 ble det fullført 11 066 tomannsboliger.

Ikke bare antallet på boliger ble regulert, men også hvilke typer boliger som ble bygd. Fram til 1953 fikk man ikke bygge enfamilieboliger, men fra 1953 fikk man bygge enfamilieboliger om vinteren. Fram til og med 1955 var tomannsboligen den dominerende boligtypen, i 1955 ble det fullført 11 066 tomannsboliger og 9 925 frittliggende eneboliger. Ti år senere ble det fullført 2 912 tomannsboliger og 15 451 frittliggende eneboliger.

Etter 1955 falt antallet fullførte boliger til et nivå i underkant av 30 000 boliger i året. Først på slutten av 1960-tallet fikk man igjen en økning i boligbyggingen. I samme

► **1954:** Luftens middeltemperatur på Blindern i Oslo var i juni 14,0, i juli 15,5 og i august 15,2 grader Celsius.

► **1955:** Drøyt 9 prosent av mennene og 11,2 prosent av kvinnene var 65 år og over.

Leiligheter i fullførte bygg i 1946-1975

År	Leiligheter
1946.....	6 649
1947.....	14 937
1948.....	16 557
1949.....	18 316
1950.....	22 395
1951.....	20 864
1952.....	32 699
1953.....	35 140
1954.....	35 388
1955.....	32 128
1956.....	27 281
1957.....	26 515
1958.....	26 494
1959.....	26 566
1960.....	26 773
1961.....	28 260
1962.....	27 893
1963.....	28 658
1964.....	28 513
1965.....	27 585
1966.....	28 803
1967.....	31 055
1968.....	33 464
1969.....	33 034
1970.....	36 533
1971.....	38 461
1972.....	40 871
1973.....	41 989
1974.....	39 118
1975.....	40 990

Kilde: Historisk statistikk 1978, NOS XII 291.

periode økte antall fullførte eneboliger jevnt og trutt.

Nivået på boligbyggingen i 1954/55 ble ikke passert før på 1970-tallet. Det var da barn født i årene etter 2. verdenskrig, "fredsbarna", kom i etableringsfasen.

De fleste boligene som ble bygd på 1950-tallet hadde tre rom og kjøkken, i 1954 var andelen om lag 42 prosent. Fra 1960 og fram til slutten av 1980-tallet var det boliger med fire rom og kjøkken som utgjorde den største andelen av fullførte boliger. Fra 1988 tok to- og treromsleilighetene igjen over som den dominerende leilighetsstørrelsen.

Hvalfangst i Antarktis

1956-1957

Mot slutten av 1950-årene lå den antarktiske hvalfangsten fremdeles på et høyt nivå. Den norske hvaloljeproduksjonen i sesongen 1956-57 på 1 million fat hadde en verdi på 300 millioner kroner. Dette tilsvarte om lag halvparten av den totale fangstverdien i de norske fiskeriene i 1957.

Foto: J. Johansen

Skytter ombord på "Veiding", Vestisen 1957.

hvalene (blå-, finn-, sei-, våge-, knøl- og Brydeshval) svømmer raskere enn retthvalene. De synker også når de er døde. Finnhvalfangsten krevde derfor andre og bedre fangstmetoder.

Den moderne hvalfangst

Den første fase av den moderne hvalfangst ble innledet med Svend Foyns utvikling av granatharpunen og verdens første dampdrevne hvalbåt Spes & Fides i 1864. Den begynte i Nord-Atlanteren i de siste tiår av 1800-tallet. Fangstingen av blå-, finn-, sei- og knølhval ble drevet fra landstasjoner i Nord-Norge (Finnmarksfangsten). Fangstene steg til en topp i 1885 og holdt et høyt nivå til 1898. Finnmarksfangsten ble stoppet ved lov etter 1904, etter at blant annet press fra den lokale fiskerbefolkningen hadde ledet til fredning av hvalen i norsk sjøterritorium utenfor Nordland, Troms og Finnmark. Fangstsentra flyttet til Island, Færøyene, Shetland, Hebridene og Irland og Vest-Norge fra om lag 1915. Rundt århundreskiftet eksisterte det også hvalfangstsentre på Newfoundland, i det nordlige Stillehavet, Korea, Japan, British Columbia og Alaska.

Kilde:

Miljøstatistikk 1988. Naturressurser og miljø. Sosiale og økonomiske studier 68. Statistisk sentralbyrå.

International Whaling Statistics (flere årganger).

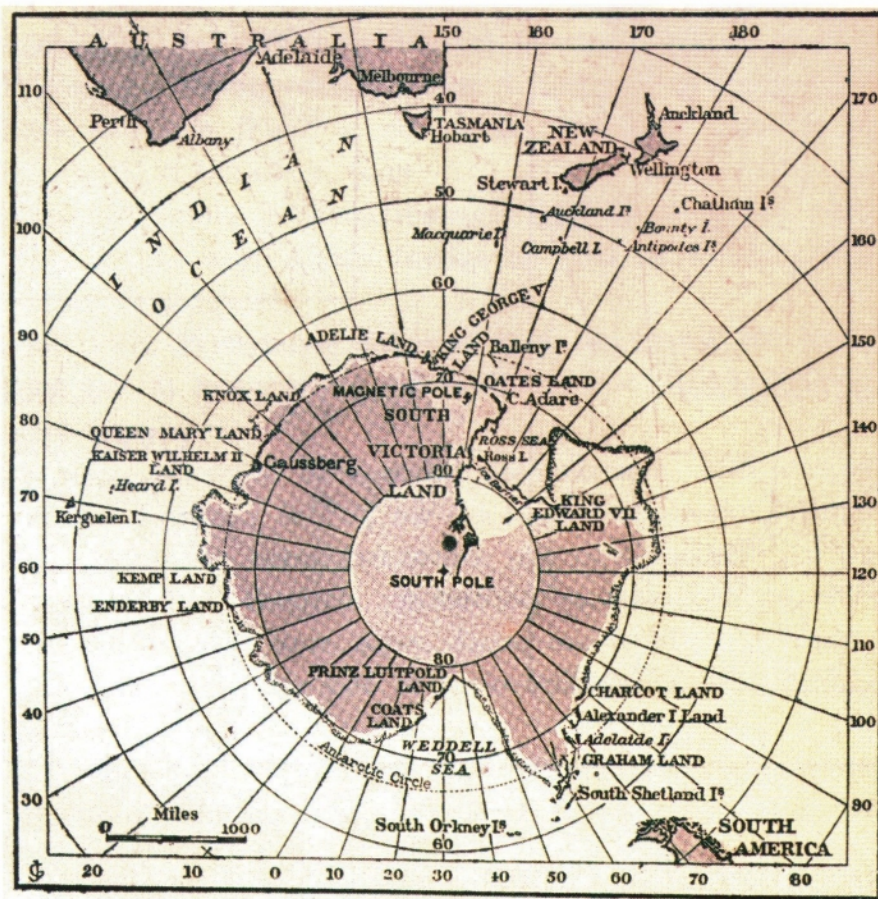
Hvalfangstens sekretariat.

Mer informasjon:

Frode Brunvoll
tlf. 22 86 49 35
frode.brunvoll@ssb.no

Det var imidlertid bare om lag ti år til Norge deltok for siste gang i fangsten i Sørishavet. En viktig epoke i norsk fangsthistorie var dermed over.

Mens det i den eldre hvalfangst var retthvaler og spermhvaler som var de dominerende fangstobjekter, har den moderne hvalfangst vært konsentrert om en annen familie av bardehvalene, finnhvalene. Finn-

Fangstfeltene rundt Sydpolen. Kart fra "Norske Hvalfangstselskaper" 1939

Landbasert fangst på den sørlige halvkule

Den andre fasen i den moderne hvalfangsten begynte med utviklingen av en større hvalindustri på den sørlige halvkule i årene etter århundreskiftet, med fangst i Antarktis om sommeren og i tropene og tempererte strøk om vinteren. Den første landstasjonen, Grytviken på Syd-Georgia, ble åpnet i 1904. Falklandsøyene, Syd-Shetland, Syd-Orknøyene og Syd-Georgia ble snart verdens ledende hvalfangstsentre. Til å begynne med ble det tatt mest knølhval, men senere kom blå- og finnhval med i fangstene. Fangstingen ble drevet fra landstasjoner eller fra fabrikkskip som lå oppankret i havner.

Pelagisk fangst

Den tredje fasen ble innledet med utviklingen av den pelagiske hvalfangst fra om lag 1925 og utover. Det første fabrikkskipet med opphalingsslipp og kokeri (Lancing)

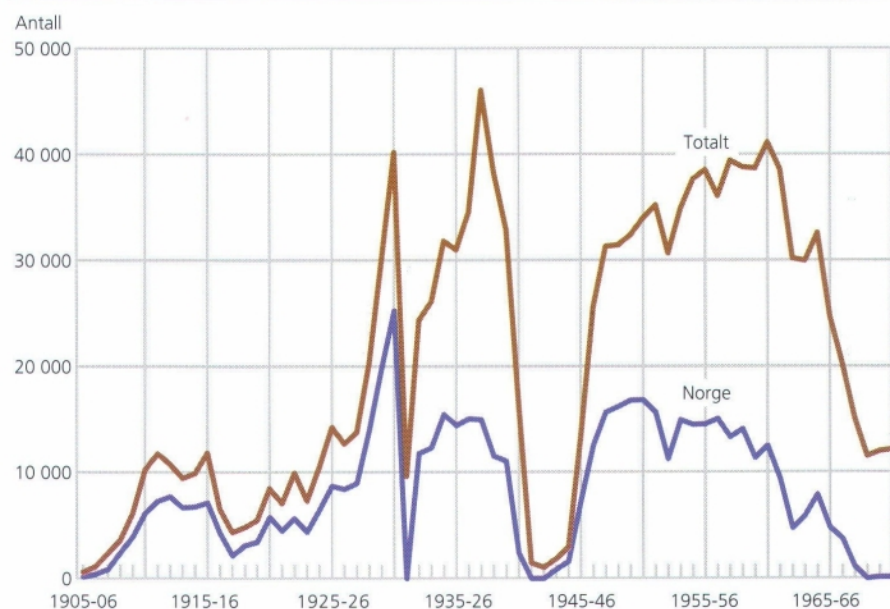
opererte allerede sesongen 1925-26. Med slike fabrikkskip kunne man operere hele sesongen i åpent farvann uavhengig av landstasjo-

► **1956:** Månedsførtjenesten til mannlige funksjonærer i Norsk Arbeidsgiverforenings medlemsbedrifter var 1 303 kr, kvinnelige funksjonærers månedsførtjeneste var 778 kr.

► **1957:** Pelsdyrfarmene hadde 5 500 sølvrev, 38 000 blårev, 350 platinarev og 780 000 mink.

ner. I 1930-31-sesongen var det 41 fabrikkskip (29 norske) med over 200 fangstbåter (160 norske) i aksjon, og over 10 000 nordmenn deltok i fangsten. Den totale antarktiske fangsten økte fra om lag 14 000 i 1927-28 til om lag 40 000 i 1930-31. I 1931-32-sesongen brøt hvaloljemarkedet sammen, og hele den norske og store deler av den internasjonale flåten ble lagt opp. Den største fangsten ble registrert i 1937-38 med over 46 000 hval, og omfattet blant annet 15 000 blåhval, 28 000 finnhval, 2 000 knølhval og en oljeproduksjon på 3,3 millioner fat. Bortsett fra nesten full stopp under 2. verdenskrig, holdt fangsten i Antarktis seg på et høyt nivå med gjennomsnittlige fangster på over 30 000-40 000 hval i året frem til rundt midt på 1960-tallet. Etter dette avtok fangsten, og i sesongen 1967-68 deltok det siste norske hvalkokeriet, Kosmos IV, i Antarktis.

Hvalfangst i Antarktis. Sesongene 1905/06-1970/71. Antall hval

Kilde: International Whaling Statistics.

Fjernsynet ble raskt allemannseie

1958-1959

Den offisielle åpningen av fjernsynet i Norge fant sted 20. august 1960. Tre år tidligere, den 25. juni 1957 vedtok Stortinget at man skulle bygge ut fjernsynsnett i Norge. Til tross for et flertall for, var det stor skepsis til det nye mediet.

Motstand mot fjernsynet eksisterte i alle partigrupper, mest i Kristelig folkeparti og Bondepartiet (senere Senterpartiet). Fjernsynet ble sett på som en konkurrent til radioen og det var engstelse for at det ville bli et byfenomen og ikke ville komme alle i landet til gode.

Kringkastingssjef Kåre Fostervoll påpekte at sosialt, etisk og kulturelt var dette mediet så verdifullt at NRK hadde plikt til å ta det i bruk så snart og i så stort omfang det lot seg gjøre. Han mente at norsk kul-

tur og samfunnsliv alene ville by på et så rikt og særpreget stofftilfang at det ville gi sterkt grunnlag for en allsidig programvirksomhet med orientering om landet og folket.

Saksordfører fra Arbeiderpartiet, Haakon Johnsen, framhevet skrekkevisjonen fra USA, der fjernsyns-idiotien hadde grepet om seg i den grad at "små barn, fra de aller minste, sitter i timevis og glaner inn i fjernsynsapparater...hele bydelene ligger mørke om kveldene, familierne sitter time etter time og ser på

Kilde:

Dahl, Hans Fredrik, Jostein Gripsrud, Gunnar Iversen, Kathrine Skretting, Bjørn Sørenssen. Kinoens mørke, fjernsynets lys. Gyldendal, Oslo 1996.

Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen: Over til Oslo. NRK som monopol 1945-1981. Cappelen Oslo 1999.

Historisk statistikk 1994. Statistisk sentralbyrå 1995.

Mer informasjon:

Odd Vaage
tlf. 22 86 46 69
odd.vaage@ssb.no

STUDIO TV STEREO - EN FRYD FOR HJEMMET

Radionettes vidvinkel TV med 23" billedrør gir ekstra klare og detaljrike bilder.

Symfoni Stereo Hi-Fi fjernmot-taker har komplett stereo-anlegg for plater og bånd.

Den nye Garrard stereo-spiller har 4 hastigheter.

Ønskekombinasjonen har to store dobbelthøytalere med vidunderlig Hi-Fi toneklang.

Veil. pris kr. 3 700,—.

MODELL FRA
TOPP-SERIEN

fjernsyn". Dette ville han likevel ikke legge avgjørende vekt på. Det var jo ikke amerikansk fjernsyn vi skulle ha i Norge, men NRKs gode, norske programmer. Og om folk til å begynne med kom til å se litt vel mye, ville nyhetens interesse fort tape seg. Motstanderne påpekte derimot at de kulturelle sider av fjernsynet, i motsetning til de tekniske og økonomiske, var svakt utredet i planleggingsarbeidet.

Foto: G. Vågdal

Fra senhøsten 1958 til sommeren 1960 ble fjernsynet prøvd ut. Mange programtyper ble prøvd ut. En del av dem har fremdeles omtrent samme form i behold.

NRKs arbeidsutvalg for fjernsyn, som fra 1953-1956 la planer for hvordan fjernsynet skulle innføres i Norge, planla ut fra en antakelse om at tallet på seere ville være lavt de første åra. De antok at det ville være omtrent 5 900 lisenser i 1960, 106 000 i 1965 og 247 000 i 1970. Lisenstallet ble langt høyere. Årsaken til feilberegningen var at utbyggingen av sendernet ut over landet tok kortere tid enn forventet,

nettopp fordi interessen for det nye mediet var så stor. Midtsommer 1958 ble det registrert 235 solgte fjernsynsapparater. I februar 1959, da åtte timers overføring av VM på skøyter på Bislet ble annonsert, ble 750 mottakere solgt på én uke.

10 000 lisenser ble passert ved juletid 1959, 20 000 sommeren 1960, 40 000 samme høst. Veksten fram til én million husholdninger tok fjernsynet 12 år, mens radioen brukte 30 år.

Leder for Kommunale Kinematografers landsforbund, Rolf Hofmo, rettet i 1957 sterk kritikk mot NRKs planer for fjernsynet. Han var redd for at det ville være svært skadelig for kino-bransjen, hvis det ikke ble lagt opp på måter som ivaretok filmens interesser.

Det ble også stilt krav om at NRK måtte betale en kompensasjon til fordel for de mest skadelidende kinoer. Som motargument ble det brukt at da kinematografene i sin tid oppsto, tok dette levebrødet fra eldre foretak som blant annet sirkus og varieteer. NRK bøyde seg til sist for et forslag om at man av hensyn til kinoene valgte mandag, den svakeste kinodagen, til filmdag i fjernsynet. Tidspunktet for «mandagsfilmen» ble satt til kl. 21.15, for å gå klar av kinoenes 19-forestillinger. Dessuten ble det satt en karantenetid før norske filmer kunne settes opp i fjernsynet.

Til tross for disse restriktive reglene for visning av spillefilmer i fjernsynet, ble besøkstallet på kinoene mer enn halvert de nærmeste 15 åra.

- **1958:** Radioen hadde 4 340 sendetimer og 984 713 innregistrerte lisenser.
- **1959:** Ett pund sterling kostet 29,027 kroner, en amerikansk dollar 7,15 kroner, 100 svenske kroner 138,05, 100 tyske mark 170,96 kroner.

Søndag 30. september 1962

FJERNSYNET

18.30 Falkeklubben

Ved Rolf Riktor.

(Sendt 18/9—62).

19.30 Familien Flint

19.55 Presten svarer på spørsmål

Ved sokneprest Jon Johnson.

20.15 Søndagsmagasinet

Underholdningsprogram ved Odd Grythe og Harald Heide Steen jr.

21.15 Slutt.

21.30 Sportsrevyen

Fredag 5. oktober 1962

FJERNSYNET

18.00 I kosekroken

med Anne-Cath Vestly.

18.20 Det lille lokomotivet

Film.

18.30 Slutt.

20.00 Slik har vi det

Besøk hos Den Evangelisk Lutherske Frikirke i Moss. Programleder: Frank Nordli.

20.35 «To unge»

Floryth Polak og Hans Kornac synger og spiller jødiske sanger.

20.55 Detek-timen

Perry Mason.

21.45 Slutt.

Utdrag fra Programbladets i 1962.

Antall fjernsynlisenser og besøkende på kino. 1958-1976

	1958	1960	1962	1964	1966	1968	1970	1972	1974	1976
Fjernsynlisenser (i tusen)	0,2	6,5	107,2	292,4	489,6	662,4	796,4	894,6	986,1	1 051,1
Besøkende på kino (i mill.)	34,5	35,0	32,8	..	..	19,2	18,6	18,3	17,8	16,8

Mange fikk bil etter 1960

1960-1961

Rasjoneringen av personbilen ble opphevet 1. oktober 1960. I prinsippet var bilen tilgjengelig for alle fra denne dato. Opphevelsen signaliserte starten på en rask økning i tallet på registrerte biler. I løpet av perioden fra 1960 til 1964 ble personbilparken fordoblet til drøyt 410 000 biler.

Etter andre verdenskrig valgte myndighetene å innføre kvoteordninger på bilimporten. Ordningen omfattet også biler fra østeuropeiske land. Disse bilene ble imidlertid etter hvert solgt fritt, det vil si uten kjøpetillatelse, men det var ikke slike biler folk flest ville ha. Titusener stod i kø for å få kjøpetillatelse, bare en brøkdel av søkerne fikk.

I 1950-årene er det antatt at mellom 3-4 prosent av søknadene ble innvilget på landsbasis. Andelen var enda lavere i Oslo. Fra mai 1945 til 1. januar 1951 var det en samlet lisensiert import på knapt 11 000 person- og varebiler. Det tilsvarte den samlede bilimporten i 1938. Selv om myndighetene etter hvert lempet på importen av konsumvarer (stort sett opphevet i 1952) og frigjorde importen på lastebiler i 1952, tok det altså ytterligere åtte år før restriksjonene på importen av personbiler ble opphevet.

Personbilens trange fødsel og brokete barndom

De første bilene ble registrert i Norge rundt forrige århundreskifte. Kombinasjonen høy pris, dårlige veier, svake motorer, kjøretøyets generelle standard med mer med-

førte at en følelse av usikkerhet om bilens fremtid holdt seg et stykke inn i det tjuende århundre, også blant de fremsynte. Dessuten var det en vidløftig affære å skaffe seg bil og kjøre denne. Ved anskaffelse skulle politiet godkjenne kjøretøyet. Bilføreren måtte dessuten søke fylkesmannen om tillatelse forut for hver tur. Hensikten med reisen og hvilke veier som skulle brukes måtte også oppgis.

De første reglene (1899) bygde på den hovedforutsetningen at bruk av motorkjøretøyer var forbudt, men kunne tillates på visse vilkår.

I den første motorvognloven av 1912 ble imidlertid de mange vedtekter og ulik praksis rundt om i landet entydig regulert.

Det største fremskrittet i forhold til tidligere ordninger, var at den reisende slapp å søke om tillatelse for hver enkelt tur. Fartsgrensene ble hevet. Høyeste hastighet i bystrøk og i tett tåke eller mørke ble satt til 15 km/t, ellers var fartsgrensen 35 km/t. Motor-

Kilde:

Vegdirektoratet 1989: Vegene og Samfunnet.

Transportøkonomisk institutt: Transportytelser i Norge 1946-1997.

Historisk statistikk 1994.

Mer informasjon:

Jan Monsrud
tlf. 62 88 54 07
jan.monsrud@ssb.no

- **1960:** Gjennomsnittlig timefortjeneste for voksne menn i industri og bergverk var 6,45.
- **1961:** Universitetsbiblioteket i Oslo hadde 1 437 599 bokbind, 38 258 avisbind, 7 440 håndskriftnummer, 389 paleotyper, 2 928 plansjeverk, 58 908 kartverker, 94 539 notetrykk og 5 820 notehåndskrifter.

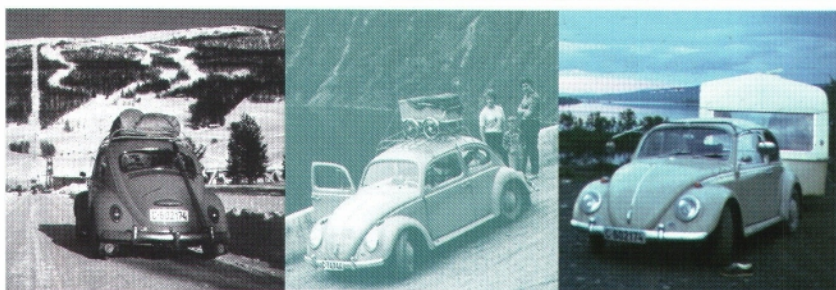

Foto: G. Vagdal

Da rasjoneringen på privatbiler ble opphevet i 1960, ble det mulig for folk flest å skaffe seg bil. Folkevogna var populær og hadde sitt navn med rette. Med "bobla" reiste mange familier på ferie rundt i landet, både sommer og vinter.

vognloven krevde tillatelse fra myndighetene for ervervsmessig befordring av personer i rute. Transport utenfor rute ble imidlertid ikke regulert. En slik lovendring om innnskrenkning av ervervsmessig kjøring utenfor rute kom først i 1923. Løyvene slik vi kjenner de i dag kom først etter den andre verdenskrig.

Selv om det i perioden etter 1930 stadig ble relativt sett billigere å kjøpe og bruke personbil parallelt med at komforten for fører og passasjerer ble betydelig bedret, ble bilen ikke allemannseie. Til det var den fortsatt for dyr.

Gjennomsnittsprisen for de ti mest solgte bilmerkene i 1938 var 5 700 kroner. Til sammenligning var en veiarbeiders årslønn noe over 2 800 kroner. Sykkelen og dernest motorsykkelen var derfor fortsatt folkets transportmiddel.

Veksten i bilbestand og transportytelser

Det var registrert to biler i Norge ved inngangen til 1900. I 1920 var tallet 6 700 inklusive busser. Ved inngangen til andre verdenskrig var det registrert knapt 60 500 person-

biler og busser, om lag det samme som ti år senere. I perioden fra 1950 fram til rasjoneringen ble opphevet i 1960, økte tallet på personbiler med rundt 150 000-215 000. 1 million personbiler ble passert i 1976. Ved utgangen av 1998 var det registrert 1 786 000 personbiler i Norge.

Noen samlet offisiell transportstatistikk for første halvdel av dette århundret finnes ikke. Av det totale innenlandske transportarbeidet i 1952 stod personbilen for knapt en firedel eller 1,6 milliarder personkilometer. Transportarbeidet var på størrelse med jernbanens, men lavere enn for rutebil.

Ti år senere var personbilens transportarbeide økt til 6,7 milliarder personkilometer, det dobbelte av rutebilens.

Etter dette har kollektivtransporten hatt en moderat vekst, mens personbilens transportarbeid målt i personkilometer økte sterkt til og med 1988. I det siste tiåret har veksten vært moderat og var i 1998 på 45,8 milliarder passasjerkilometer.

Motorkjøretøyer i alt

1902	10
1910	408
1920	13 700
1930	52 296
1940	102 473
1950	144 718
1960	525 398
1970	1 116 528
1980	1 686 677
1990	2 357 242
1998	2 666 075

Kilde: Historisk statistikk 1968, 1994 og Statistisk årbok 1999. Tallene omfatter kjøretøyer med skilt per 31. desember og omfatter personbiler, busser, varebiler, kombinerte biler, lastebiler, traktorer og motorredskap, motorsykler, mopeder, campingtilhengere og andre tilhengere.

Arbeiderpartiet mistet makten

1962-1963

I august 1963 mistet Arbeiderpartiet regjeringsmakten etter den sterke tilliten en samlet opposisjon ga uttrykk for etter gruveulykken i Kings Bay på Svalbard. Arbeiderpartiet hadde da sittet i regjeringssposisjon sammenhengende i 28 år.

Arbeiderpartiet fikk rent flertall i hvert eneste stortingsvalg fra 1945 til 1957. Den borgerlige opposisjonen var svak og også splittet i mange store og viktige saker.

I stedet vokste det på slutten av 1950-tallet fram en sterkere intern opposisjon i Arbeiderpartiet mot partiets vestvending i utenrikspolitikken. Det ga seg blant annet uttrykk i voksende motstand mot det norske NATO-medlemskapet, atomvåpenkappløpet og opprustningen av Vest-Tyskland. Denne opposisjonen hadde sitt talerør i bladet Orientering. I 1961 ble orienteringskretsen ekskludert fra Arbeiderpartiet. Dette resulterte i etableringen av Sosialistisk Folkeparti med Knut Løfsnes som leder. Partiet rakk å stille lister ved Stortingsvalget i 1961 og erobret to mandater - Finn Gustavsen valgt fra Oslo og Asbjørn Holm valgt fra Nordland. Arbeiderpartiet fikk 74 av 150 mandater og mistet dermed sitt rene flertall i Stortinget. Ap-regjeringen fortsatte likevel da Arbeiderpartiet og Sosialistisk Folkeparti hadde flertall til sammen. Fra da av måtte imidlertid Arbeiderpartiet ha støtte fra minst et annet parti i Stortinget for å få flertall for sine forslag.

Gruvetog fra Ny-Ålesund, Kings Bay Kull Compagni.

Foto: Knudsen's fotosenter

“Ettpartistaten” var gått over i historien.

Kings Bay og Lyng-regjeringen

I 1962/63 ble Ap-regjeringen utsatt for til dels sterk kritikk fra opposisjonen i Stortinget for behandlingen av ulike industrisaker. Det hele toppet seg etter Gruveulykken i Kings Bay på Svalbard i november 1962. I denne ulykken omkom 21 mennesker. Dette var den fjerde alvorlige gruveulykken i Ny-Ålesund siden 1945. Til sammen hadde 64 mann mistet livet. En granskingskommisjon, den såkalte Tønseth-kommisjonen, avga sin rapport i juni 1963. Sikkerhetsforholdene i gruvene var blant annet gjenstand for kritikk. Industriminister Holler valgte å gå av rett etter at rapporten var blitt kjent. Bare noen dager før var det blitt reist mistillitsforslag mot ham i forbindelse med over-

Mer informasjon:
Tor Jørgensen
tlf. 62 88 52 69
tor.jorgensen@ssb.no

- **1962:** Det var 41 973 merkepliktige fiskefartøyer, 12 215 dekte, 29 628 åpne motorfarkoster og 130 farkoster uten motor.
- **1963:** Det ble førstegangsregistrert 48 048 personbiler.

skridelsene ved Norsk Koksverk. Dette forslaget hadde imidlertid ikke oppnådd flertall i Stortinget. Opposisjonen, inklusive Sosialistisk Folkeparti, mente imidlertid at Tønseth-kommisjonens rapport avdekket så alvorlige forhold ved driften av Kings Bay at alle de borgerlige partier og Sosialistisk Folkeparti i august stemte for et mistillitsforslag mot regjeringen. Nå var det duket for en ny regjering. For første gang siden kriseforliket i 1935 ble det dannet en borgerlig regjering. John Lyng fra Høyre ble ny statsminister. Den nye regjeringen besto av statsråder fra Høyre, Venstre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

28 år i posisjon, 28 dager i opposisjon

I Arbeiderpartiets kommunevalgkamp like etter sto Ap-regjeringens fall sentralt. Partiet mente opposisjonen hadde utnyttet en tragisk arbeidsulykke til å felle Ap-regjeringen. Arbeiderpartiet gjorde et godt kommunevalg så på kort sikt virket det ikke som de nye regjeringspartiene hadde vunnet noe på overtakelsen av regjeringsmakten. Den borgerlige regjeringen ble bare sittende i fire uker. Den ble felt på regjeringserklæringen da Sosialistisk Folkeparti stemte mot regjeringen sammen med Arbeiderpartiet. Etter 28 år i posisjon etterfulgt av 28 dager i opposisjon var Arbeiderpartiet tilbake i regjeringssposisjon.

Borgerlig valgseier

Det viktigste politiske resultatet av Lyng-regjeringen var en bedret samarbeidsvilje mellom de borgerlige partier. Til tross for mange motsetninger mellom de fire partier hadde de vist at de nå var i stand til å inngå i et regjeringssamarbeid. De hadde skapt et reelt styringsalternativ til Arbeiderpartiet.

Mandatfordelingen etter stortingsvalgene 1945-1965

Parti	Valgår					
	1945	1949	1953	1957	1961	1965
I alt	150	150	150	150	150	150
Det norske Arbeiderparti	76	85	77	78	74	68
Høyre	25	23	27	29	29	31
Kristelig Folkeparti	8	9	14	12	15	13
Norges Kommunistiske Parti	11	3	1			
Senterpartiet	10	12	14	15	16	18
Sosialistisk Folkeparti	.	.	.	.	2	2
Venstre	20	21	15	15	14	18

Oppslutningen om Arbeiderpartiet ved stortingsvalg 1906-1997

Stortingsvalg	Antall godkjente stemmer	Godkjente stemmer i prosent av alle avgitte stemmer
1906	63 710	15,9
1909	91 268	21,5
1912	128 455	26,2
1915	198 111	32,0
1918	209 560	31,6
1921	192 616	21,3
1924	179 567	18,4
1927	368 106	36,8
1930	374 854	31,4
1933	500 526	40,1
1936	618 616	42,5
1945	609 348	41,0
1949	803 471	45,7
1953	830 448	46,7
1957	865 675	48,3
1961	860 626	46,8
1965	883 319	43,1
1969	1 004 348	46,5
1973	759 499	35,3
1977	972 434	42,3
1981	925 087	37,2
1985	1 061 712	40,8
1989	907 393	34,3
1993	908 724	36,9
1997	904 362	35,0

Kilde: NOS, Stortingsvalg, diverse årganger.

Foran stortingsvalget i 1965 hadde velgerne to klare regjeringalternativer å velge mellom, en fortsatt Ap-regjering eller en borgerlige firepartiregjering. Samlet sett gikk de borgerlige partiene fram ved dette valget, mens Arbeiderpartiet gikk tilbake. De borgerlige partier oppnådde 80 plasser i Stortinget,

Arbeiderpartiet bare 68. Sosialistisk Folkeparti hadde også framgang, men fikk ikke mer enn to mandater. I stortingsperioden 1965-1969 var det altså et klart borgerlig flertall. Det ble etablert en ny borgerlig firepartiregjering under Senterpartiets Per Bortens ledelse.

Store forskjeller i dødeligheten mellom yrker

1964-1965

Betydelige forskjeller i dødelighet mellom yrkesgrupper ble avdekket i den første statistiske analyse av sammenheng mellom yrke og dødelighet i den mannlige befolkningen i Norge. Undersøkelsen omfattet årene 1960-1964.

Hvem som rekrutteres til yrke og levevaner synes å forklare mer av forskjellene enn forhold knyttet direkte til selve arbeidssituasjonen.

Den første undersøkelsen Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomførte på dette området viste til dels betydelige forskjeller mellom yrkesgrupper og dødelighet samt mellom sosioøkonomisk status og dødelighet. Skipsmannskap, skipsbefal og gruve- og steinbrytningsarbeidere var blant yrker med høyest dødelighet, mens personer med teknisk arbeid samt lærere, prester og jurister hadde lavest dødelighet. Andre yrker med lav dødelighet var skogsarbeid, mure- og bygningsarbeid, litterært og vitenskapelig arbeid samt offentlig administrativt arbeid.

Undersøkelsen omfattet yrkesaktive menn som ved folketellingen i 1960 var registrert bosatt i Norge og som døde i observasjonsperioden fra 1. november 1960 til 31. desember 1964. Undersøkelsen inneholder ikke opplysninger om dødsårsak.

I analysen foretas også en sammenligning mellom dødelighet og sosioøkonomisk status i de enkelte yrkeskategorier. Her påvises en nega-

tiv samvariasjon, det vil si at dødeligheten var lavest i yrker med høyest sosioøkonomisk status. Et av unntakene fra dette mønsteret var skogsarbeidere som hadde lav dødelighet og som inngikk i kategorien av yrker med lav sosioøkonomisk status. SSB har senere publisert flere tilsvarende studier om dødelighet i yrkesgrupper blant både menn og kvinner. Den første analysen som inkluderte dødsårsaker gjaldt perioden 1970-1973.

De forhold som påvirker dødeligheten er sammensatte. Ved tolkning av resultater fra denne type undersøkelser må man ta i betraktning at yrke og arbeidsmiljø kun delvis kan forklare forskjell i dødelighet mellom yrkesgrupper. Levevaner og mer generelle levekår utenfor arbeidet antas å være en vel så viktig betydning. Dette underbygges med dødelighetsdata om husmødre som viser at gifte kvinner gruppert etter ektemannens yrke har omtrent samme dødelighetsmønster som ektefellene. Resultatene fra den første analysen av yrkesdødelighet i Norge er i store trekk de samme som fremkommer i senere tilsvarende undersøkelser.

Kilde:

Borgan J. K.: Socioeconomic Trends in Differential Mortality among Middle-Aged Males in Norway 1960-1990.

Yearbook of Population Research in Finland 33, 1996:73-81.

Foldspang A., Juul S., Olsen J., Sabroe S.: Epidemiologi. Sygdom og befolkning. 2. udgave. København 1990.

Haldorsen T., Glattre E.: Yrke og dødelighet 1970-1973. SA 21. Statistisk sentralbyrå 1976.

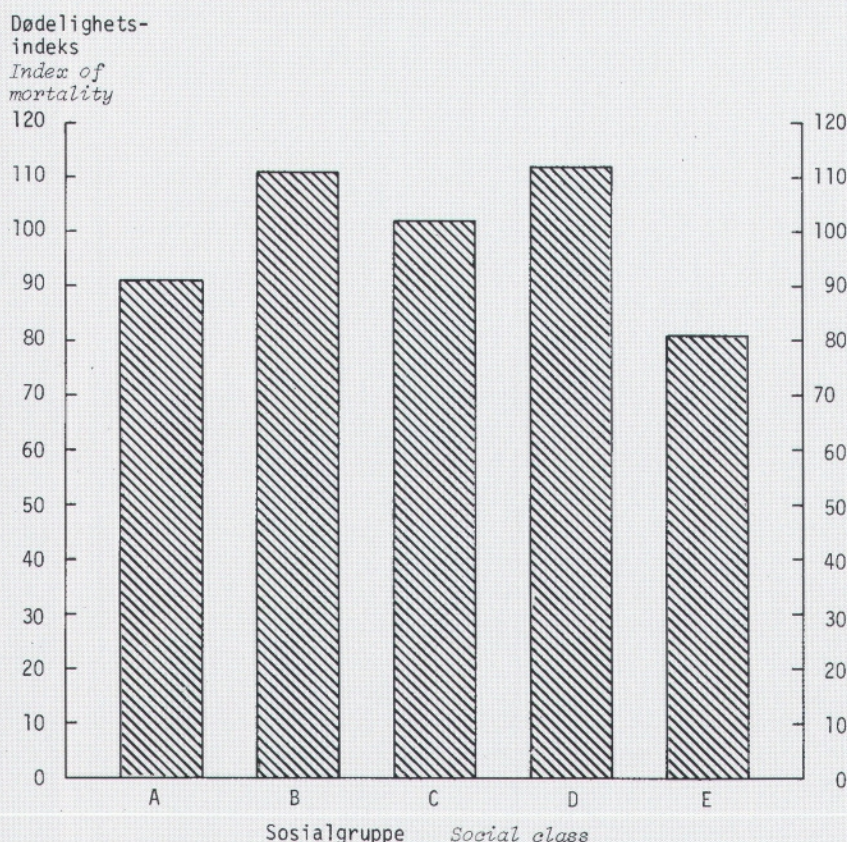
Tønnesen B. L.: Enkelte trekk ved dødelighetsmønsteret i Norge 1960-1964 sammenliknet med andre land. Arbeidsnotater IO 74/15. Statistisk sentralbyrå 1974.

Mer informasjon:

Finn Gjertsen
tlf. 22 86 45 44
finn.gjertsen@ssb.no

- **1964:** Prisen på toppmålt tømmer, barket, var på Østlandet 115,50 kr per kubikkmeter for gran og 111,80 for furu.
- **1965:** Ved stortingsvalget ble 12 (av 150 representanter) kvinner valgt, valgdeltakelsen var 85,4.

Figur 7. Dødelighetsindeks for yrkesaktive menn i ulike sosialgrupper
Index of male mortality among economically active persons by social class

SOSIALGRUPPER
SOCIAL CLASSES

Yrkesområde i Standard for yrkesgruppering i offentlig norsk statistikk
Occupation by Standard of Occupational Classifications

Sosialgruppe A Social class A	00 Teknisk arbeid, 01 Kjemiker- og fysikerarbeid, 02 Biologisk arbeid, 03 Medisinsk arbeid, 05 Annet syke- og helsevernarbeid, 06 Pedagogisk arbeid, 07 Religiøst arbeid, 08 Juridisk arbeid, 0X Annet arbeid innen teknisk, vitenskapelig, humanistisk og kunstnerisk arbeid, 10 Offentlig administrasjons- og forvaltningsarbeid, 11 Bedrifts- og organisasjonsledelse, 31 Salg av fast eiendom, tjenester, verdipapirer, forsikringer, brukte ting m.m.
Sosialgruppe B	09 Kunstnerisk og litterært arbeid, 20 Bokførings- og kassearbeid, 21 Stenografi- og maskinskrivingsarbeid, 29 Annet kontorarbeid, 30 Grossister og detaljister, 32 Handelsreisende- og agenturarbeid, 33 Handelsarbeid fra kontor, og detaljhandelsarbeid, 60 Skipsbefalararbeid, 62 Lufttrafikkarbeid, 63 Lokomotivførersarbeid, 65 Konduktørarbeid, 66 Trafikkledelse, 67 Post- og telekommunikasjonsarbeid, 74 Finmekanisk arbeid, 90 Sivilt overvåkings- og tryggingarbeid, 96 Sport og idrett, 97 Fotografarbeid, 98 Begravelsesservice, XI Militært arbeid
" C	04 Sykepleie- og annet pleiearbeid, 64 Vegtrafikkarbeid, 69 Annet transport- og kommunikasjonsarbeid, 71 Tilskjærings- og sømararbeid, 72 Skotøy- og lærvarearbeid, 75 Jern- og metallvarearbeid, 76 Elektroarbeid, 77 Trearbeid, 78 Malings- og bygningstapetseringsarbeid, 80 Grafisk arbeid, 82 Næringsmiddelarbeid, 87 Maskin- og motordrift, 92 Serveringsarbeid, 93 Vaktmester- og rengjøringsarbeid, 94 Hygiene og skjønnhetspleie, 99 Annet servicearbeid
" D	42 Viltstell og jakt, 43 Fiske- og fangstarbeid, 44 Skogsarbeid, 50 Gruve- og sprengningsarbeid, 51 Brønnboring- og diamantboringarbeid, 52 Oppredningsarbeid, 59 Annet gruve- og sprengningsarbeid, 61 Dekks- og maskinmannskapsarbeid, 68 Postalt og annet budarbeid, 70 Tekstilarbeid, 73 Smelteverk-, metallverk- og støperiarbeid, 79 Annet bygge- og anleggsarbeid, 81 Glass-, keramikk- og teglarbeid, 83 Kjemisk prosessarbeid, treforedlings- og papirarbeid, 84 Tobakkarbeid, 85 Annet tilvirkingsarbeid, 86 Pakke- og emballeringsarbeid, 88 Laste-, losse- og lagerarbeid, 89 Diversearbeid innen industri-, bygge- og anleggsarbeid, 91 Hotell- og restaurantarbeid, husarbeid, 95 Vaske-, rense- og strykearbeid
" E	40 Arbeidsledelse i jord- og skogbruk, 41 Jordbruksarbeid, dyrerækt

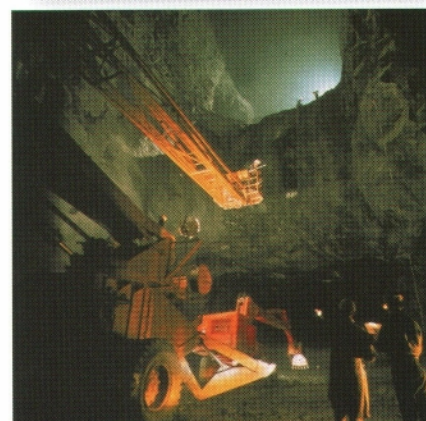

Foto: Knudsens fotosenter

Figuren og definisjonen av sosialgrupper er hentet fra *Yrke og dødelighet 1970-1973*, Statistiske analyser nr. 21, Oslo 1976. I kommentaren til figuren, etter at en del undersøkelsen fra andre land som påviser sammenheng mellom dødelighet og yrkers sosial status, heter det: Ifølge figuren er «situasjonen her i landet at yrkesaktive menn i sosialgruppe A, altså sosialgruppen med høyest status, har en dødelighet av alle årsaker med indeks på 91. For sosialgruppe B, som kan tillegges den nest høyeste status, er dødeligheten betydelig høyere, med indeks på 111. Indeksen faller så til 102 for sosialgruppe C og stiger igjen til 112 for sosialgruppe D. Sosialgruppe E har den laveste dødelighetsindeks, bare 81.

Med hensyn til dødelighet etter sosialgruppe var således situasjonen for den mannlige yrkesbefolkning en annen her til lands enn i de nevnte undersøkelsen. Den høye dødelighetsindeksen i sosialgruppe B bryter det mønster en ville forvente å finne fra de nevnte undersøkelser i utlandet.»

Bedre kilder for skattestatistikken

1966-1967

Fra og med 1967 endret skattestatistikken seg ved at man fikk registerbaserte ligningsresultater for den enkelte person på magnetbånd.

Statistisk sentralbyrå har helt siden 1884 utarbeidet årlig statistikk over kommuneskatteligningen og fra 1936 også over statsskatteligningen. Summariske ligningsresultater ble tidligere innhentet på skjema direkte fra ligningsnemdene.

Ligningsregisteret er et av de eldste elektroniske registrene i SSB og innhentes hver høst fra Skattedirektoratet etter at ligningsresultatene er ferdigstilt. Denne datakilden har vært og er meget sentral i arbeidet med å fremskaffe statistikk om blant annet utligning av ulike direkte skatter og grunnlagene for disse, inntekts- og formuesfordeling og virkninger på skatteprovenyet ved å endre ulike skatteregler.

Sammenlignbare tall tilbake til 1948

Frem til inntektsåret 1948 var kilden for skattestatistikken skjemaer med summariske oppgaver som ble fylt ut av skattenemdene i hvert skattedistrikt, men fra og med dette året begynte man i tillegg å innhente kopier av skattelistene og bearbeide disse maskinelt slik at man også hadde opplysninger om den enkelte skattyter (om lag 1,5 millioner skattytere). Dette ble likevel et

for omfattende arbeid for SSB og man gikk i begynnelsen av 1950-årene over til å trekke et representativt utvalg fra skattelistene.

I SSBs skattestatistikk er det derfor mulig å lage sammenlignbare tall tilbake til 1948. Gjennomsnittstall for personlige skattytere viser at både nettoinntekt og nettoformue per innbygger har mer enn firedoblet seg fra 1948 og frem til 1997 som er siste tilgjengelige årgang. I samme periode er utlignet skatt per innbygger nærmere syvdoblet.

Ny teknologi og folketrygd

I 1967 ble alle skattytere for første gang elektronisk registrert på magnetbånd med sin skattbare inntekt, nettoformue, de utlignede skatter, ulike skattefradrag, skatteklasse med mer. Samme året anskaffet SSB ny IBM datamaskin og nye moderne båndstasjoner som de første i Europa. Dermed kunne skattestatistikken lages raskere og mer effektivt.

Året 1967 kjennetegnes også ved en annen viktig hendelse i skattestatistikens historie. Folketrygden trådte i kraft etter å ha blitt vedtatt av Stortinget i egen lov året før. Denne

Kilde:

Historisk statistikk 1994.

Inger Gabrielsen: Det norske skattesystemet 1992, Sosiale og økonomiske studier 79.

K. R. Gerdrup: Skattesystem og skattestatistikk i et historisk perspektiv, Rapporter 98/6.

Erik Aurbakken: Fra hullkort til PC. Glimt fra databehandlingens historie i Statistisk sentralbyrå 1959-1990.

Skattebladet nr. 1/99 : "Skatt, krig og demokrati".

Mer informasjon:

Mads Ivar Kirkeberg
tlf. 62 88 52 45
mads.ivar.kirkeberg@ssb.no

- **1966:** 326 632 elever i folkeskolen brukte bokmål, 78 689 nynorsk.
- **1967:** Det var 294 salg- og skjenkesteder for brennevin, vin og alt slags øl, 675 for vin og alt slags øl, 258 for vin pilsner- og bayerøl, 159 for alt slags øl og 717 for pilsner- og bayerøl.

Nettoinntekt/alminnelig inntekt, nettoformue og utlignet skatt per innbygger. Sum skatt til kommune og fylke, sum skatt til staten og utligning til folketrygden i millioner kroner. Personlige skattytere. Alle beløp i 1997-kroner

	Nettoinntekt/ alminnelig inntekt	Per innbygger		Millioner kroner		
		Nettoformue	Utlignet skatt	Sum skatt til kommune og fylke	Sum skatt til staten	Utligning til folketrygden
1948.....	29 171	30 861	5 499	12 480	5 014	-
1950.....	32 096	32 702	6 509	14 717	6 430	-
1960.....	41 565	50 938	8 035	20 152	8 526	-
1967.....	55 557	52 811	14 701	31 293	15 743	8 360
1970.....	58 965	51 766	15 367	36 567	13 777	9 769
1980.....	85 609	50 055	29 129	58 141	30 619	30 047
1990.....	95 235	82 870	30 990	63 685	34 831	32 986
1997.....	117 040	125 258	38 206	76 398	51 393	41 687

loven står uten sammenligning som den viktigste sosiale reformen i Norge etter krigen. Dette førte til at et nytt inntektsbegrep og en ny inntektsskatt ble innført; arbeidsinntekt (pensjonsgivende inntekt) og medlemsavgift til folketrygden. Det første året ble det i alt utlignet 8,4 milliarder kroner i medlemsavgift til folketrygden. I 1997 hadde dette beløpet økt til 41,7 milliarder kroner.

Fra skjønnslingning til forhåndsutfylt selvangivelse

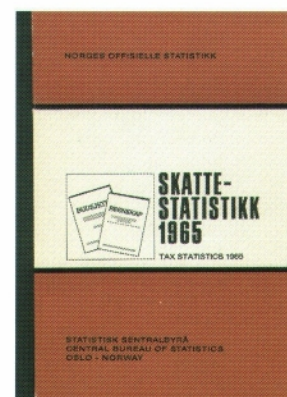
Skattestatistikken har alltid hatt som hovedformål å belyse det norske skattesystemet. Det kan derfor være interessant å se litt på utviklingen av skattesystemet i dette århundret. Allerede før århundreskiftet (inntektsåret 1883) ble inntekts- og formuesskatter innført som obligatoriske skatteformer ved kommuneskatteligningen. I 1892 ble det endelig vedtatt å innføre direkte skatt til staten på inntekt og formue. Frem til 1911 ble den skattbare inntekten og formuen fastsatt ved skjønn hos ligningsvesenet. Det var ingen selvangivelsesplikt og ligningen ble foretatt ut fra lokalkunnskap i ligningsnemdene. Det ble derfor lagt ut egne skattelister hvor folk selv kunne se hva de hadde betalt i skatt og sammenligne seg med andre. Sammenligningen ga folk

mulighet til å klage til ligningsnemda dersom de syntes at naboen var blitt beskattet for lempelig. Grunnprinsippet skulle være en rettferdig fordeling av skatt etter evne. Dagens offentlige skattelister har derfor lange tradisjoner i Norge.

Det var skattereformen i 1911 som innførte selvangivelsesplikten. Siden inntektsåret 1883 hadde det vært en frivillig sak å oppgi selv hvor mye man hadde i inntekt og formue. Den første selvangivelsen ble sendt ut i 1913 og det ble foreslått at kun "husbønder" og "arbeidsherrer" skulle sende den inn til ligningsnemdene. Dette forslaget vakte stor misnøye siden de fleste mente at skatt og stemmerett hadde en klar sammenheng. Behandling i Stortinget resulterte til slutt i at folk med inntekt på mer enn 800 kroner i byene og 500 kroner i landdistriktene skulle fylle ut selvangivelse og betale skatt. Dette var de samme inntekter som krevdes for å oppnå stemmerett.

I dag blir selvangivelsen sendt ut til alle personer 13 år og eldre. Ligningsmyndighetene har på forhånd opplysninger om skattyters lønn, bankinnskudd, lån, livsforsikringer, pensjonsforsikringer, innskudd i borettslag, betalt barnehageplass, aksjer, bil, campingvogn med mer.

Disse opplysningene danner grunnlaget for at de fleste av oss på tampen av dette århundret har kunnet motta en forhåndsutfylt selvangivelse. Alle selvangivelser er fra og med inntektsåret 1993 tilgjengelig på et eget register i SSB og er blitt en svært viktig datakilde i inntekts-, formues- og skattestatistikken. Det har med andre ord skjedd en god del siden dengang det var en frivillig sak å oppgi sin inntekt og formue.

Skattestatistikk er publisert årlig fra 1884 og det er gitt ut en rekke spesialstudier om emnet. Ikke mindre enn fem av de sju første publikasjonene i serien Samfunnsøkonomiske studier (SØS) er viet skattespørsmål.

Kraftig økning i narkoforbrytelser

1968-1969

I 1968 ble narkotikaforbrytelser for første gang spesifisert i kriminalstatistikken. 201 slike forbrytelser ble etterforsket dette året. I 1998 var tallet steget til 30 300, 150 ganger så mange. Ingen andre forbrytelser har hatt tilnærmelsesvis samme økning.

Andre forbrytelser sett under ett ble "bare" femdoblet i perioden fra 1968 til 1998. Voldsforbrytelser og skadeverk ble sjudoblet i løpet av disse 30 årene, vinningsforbrytelser femdoblet og sedelighetsforbrytelser tredoblet. I 1998 utgjorde narkotikaforbrytelser 10 prosent av alle etterforskede forbrytelser, og var blitt den største forbrytelsesgruppen, etter vinningsforbrytelser.

Har økningen vært reell?

Flere forhold kan gjøre at tallene i kriminalstatistikken øker eller minsker, uten at det avspeiler en reell endring i kriminaliteten. Narkotikakriminalitet er en type kriminalitet som sjelden anmeldes av private, men som blir avdekket gjennom politiets egen innsats. Fra regjeringshold har det gjentatte ganger blitt varslet økt satsing på bekjempelse av narkotikakriminalitet. Hvis resultatet er økte politiressurser, eller hvis politiet selv velger å prioritere narkotikakriminalitet høyere, vil en naturlig konsekvens være at flere narkotikaforbrytelser blir oppdaget og etterforsket. Og statistikken viser høyere tall uten at det nødvendigvis er begått flere forbrytelser.

I perioden 1979-1991 tok politikamrene gradvis i bruk elektronisk registrering av lovbrudd. Det har vært hevdet at når kriminaliteten økte så mye som den gjorde i denne perioden, kan noe av forklaringen være at det var blitt enklere å registrere og at flere saker derfor ble registrert.

I 1994 fikk politiet nye retningslinjer som gjorde at mindre alvorlig kriminalitet kunne komme til å bli registrert i større grad enn tidligere, avhengig av hvilken praksis det enkelte politikammer hadde fra før. For narkotikakriminalitet er det imidlertid ikke grunn til å tro at de nye retningslinjene i vesentlig grad påvirket tallene for landet totalt.

Også tall som viser utbredelsen av narkotikamisbruk kan tyde på at mer narkotikakriminalitet blir avdekket nå enn før. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning har spurt ungdom i alderen 15-20 år om de noen gang har brukt cannabis. Andelen som svarte ja økte fra 8 til 18 prosent i perioden 1986-1998. I samme periode ble antall etterforskede narkotikaforbrytelser sjudoblet.

Mer informasjon:

Ulla Haslund
tlf. 22 86 46 46
ulla.haslund@ssb.no

Sammenheng med annen kriminalitet

Det er en velkjent hypotese at narkotikamisbruk er årsak til mye annen kriminalitet, begått i rus eller for å finansiere rusmisbruk. Det finnes ikke statistikk som bekrefter dette, men en sterk indikasjon er det at hver fjerde straffereaksjon som gjelder tyverier, også omfatter en eller flere narkotikaforbrytelser. Det er neppe forhastet å anta at narkotikakriminalitet i tillegg til det problem den innebærer i seg selv, har medvirket til en betydelig økning av kriminalitet generelt i perioden 1968-1998.

"Proffparagrafen"

At narkotikakriminalitet ble spesifisert for første gang i statistikken i 1968 har sannsynligvis sammenheng med at den såkalte "proffparagrafen" ble innført i straffeloven. Her ble det gitt adgang til å idømme opp til seks års fengsel for omfattende ulovlig innførsel, utførsel og omsetning av narkotika. I 1964 kom loven om legemidler og gifter, hvor ordet narkotika opptrer for første gang i lovverket. Med legemiddeloven kom en maksimumsstraff på to års fengsel for ulovlig omsetning, bruk eller besittelse av narkotika. Samtidig opphørte den såkalte opiumsloven fra 1928, hvor straffen var opp til seks måneder for ulovlig befatning med "opium

eller andre bedøvende stoffer som ansees egnet til misbruk". Opiumsloven ble aldri skilt ut i statistikken. Det gjorde heller ikke legemiddeloven de første årene, den gikk inn under betegnelsen "andre forbrytelser utenfor straffeloven". Vi må derfor nøye oss med å konstatere at det i 1965-1967 ble etterforsket maksimalt 60-70 narkotikaforbrytelser per år, sannsynligvis betydelig færre.

Narkotikaforbrytelser ble integrert i kriminalstatistikken fra 1968 gjennom definisjonen "omsetning, bruk eller besittelse av narkotika". De 201 narkotikaforbrytelsene som ble etterforsket dette året, utgjorde under en halv prosent av de 52 000 forbrytelsene som ble etterforsket i alt. Men allerede etter fem år var antall etterforskede narkotikaforbrytelser seksdoblet, og økningen fortsatte med varierende styrke fram til i dag.

Strengere maksimumsstraff

Maksimumsstraffen for ervervsmessig narkotikakriminalitet er blitt skjerpet flere ganger i løpet av perioden 1968 til 1998, fra 2 til 21 års fengsel, som er lovens strengeste straff. Fengsel i 21 år kan ellers idømmes bare for drap, grov voldtekt, pengefalsk og forbrytelser som truer landets sikkerhet.

► **1968:** På norskregistrerte skip var det 57 504 arbeidstakere, 43 583 menn og 3 931 kvinner, 43 413 nordmenn og 14 091 utenlandske statsborgere.

► **1969:** Landets 11 livsforsikringsselskaper hadde en gjennomsnittlig utlånsrente til boligformål på 5,65 prosent.

Først fra midten av 1980-årene skil-ler statistikken mellom ervervsmessig narkotikakriminalitet og kriminalitet som gjelder bruk og besittelse. Det har vært sterk økning for begge kategorier fra 1986 til 1998. Størst økning har det vært for omsetning, innførsel og utførsel, med en åttedobling i løpet av de tolv årene, mens forbrytelser av typen bruk og besittelse er seksdoblet. Andre typer forbrytelser økte i samme periode med 60 prosent.

Narkotikaforbrytelser etterforsket i 1986-1998, etter hovedkategori

År	I alt	Omsetning, innførsel, utførsel	Bruk og besittelse
1986	4 583	1 794	2 789
1990	9 091	4 394	4 697
1994	11 842	6 458	5 384
1998	30 291	13 808	16 483

Forbrytelser etterforsket i 1968-1998

År	I alt	Narkotikaforbrytelser	Vinningsforbrytelser	Voldsforbrytelser	Sedelighetsforbrytelser	Skadeverk	Annet
1968	51 830	201	41 933	2 730	919	2 848	3 199
1973	86 992	1 262	73 795	4 061	874	4 604	2 396
1978	105 263	1 617	88 108	4 373	834	6 729	3 902
1983	159 598	3 793	133 052	6 869	896	11 752	3 236
1988	220 338	6 229	181 314	9 939	1 430	16 639	4 787
1993	248 203	11 739	194 907	15 031	2 232	15 570	8 724
1998	292 233	30 291	206 786	18 815	2 834	20 628	12 879
1998:1968	5,6	150,7	4,9	6,9	3,1	7,2	-4,0

Norge et innvandringsland siden 1971

1970-1971

I 1971 ble Norge etablert som innvandringsland, med en nettoinnflytting på 6 600. I alle år etter det, unntatt ett, har det flyttet klart flere til Norge enn fra. I 1998 ble det satt ny rekord med en nettoinnvandring på vel 13 800.

Riktignok ble den nye tidsalderen med flere innflyttinger enn utflyttinger innledet allerede i 1967, men først i 1971 ble omfanget markert og vedvarende. Aldri før hadde det vært større netto innflytting til Norge i løpet av ett år. Tallet kan være noe påvirket av den oppryddingen i folkeregistreringen som skjedde i forbindelse med folketellingen 1970, men det forandrer ikke det faktum at det ble etablert et nytt nivå for nettoinnvandringen til Norge. Økningen skyldtes i første rekke innflytting fra Asia (særlig Pakistan) og Afrika.

Helt fram til 1985 lå nettoinnflyttingen nokså stabilt på 4 000-5 000 personer årlig. I 1986 begynte ei ny tid med store svingninger i flyttebalansen, og et gjennomsnittlig høyere nivå på nettoinnflyttingen.

Asylsøkertopp i 1987

En betydelig økning i tallet på asylsøkere fant sted i 1987, og innflyttingsoverskuddet det året kom opp mot 13 800. Også i 1988 ble nettoinnflyttingen svært høy i forhold til det som hadde vært vanlig siden 1971. I 1989 snudde det imidlertid totalt, og vi opplevde det eneste

året siden 1970 med netto utvandring. Hovedforklaringen var at mange nordmenn drog fra norsk lavkonjunktur for å finne arbeid i en svensk økonomi som gikk for fullt.

Stor innflytting på slutten av århundret

1990 var et år med lavt nivå på nettoinnflyttingen. I 1993 kom nettoinnvandringen imidlertid på nytt nesten helt opp på det høye 1987-nivået. Det var de bosniske flyktningene som gjorde utslaget.

De tre årene etter 1993 sank nettoinnflyttingen hvert år ned mot et nivå som var vanlig i den stabile perioden på 1970-tallet, for så å snu brått i 1997. Året etter ble innflyt-

Kilde:

NOS Historisk statistikk 1994.

NOS Befolkningsstatistikk 1997, hefte III.

Vassenden, Kåre (1997): Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de? Statistiske analyser 20.

Aktuelle befolkningstall 4,5 og 7 i 1998 og 8 i 1999.

Mer informasjon:

Kåre Vassenden

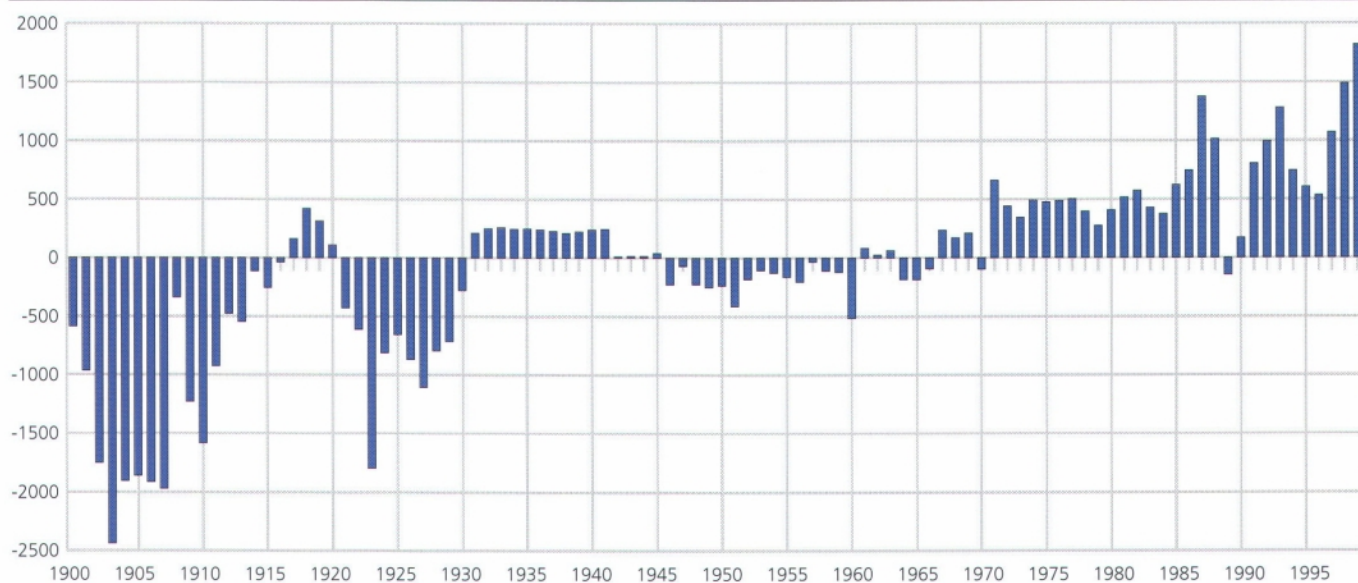
tlf. 62 88 52 94

kare.vassenden@ssb.no

Foto: Knudsens fotosenter

- **1970:** Det var 544 registrerte fly, av disse var 260 i ervervsmessig bruk.
- **1971:** Det ble registrert 5 642 nye tilfelle av kreft.

Nettoinnvandring til Norge. 1900-1999¹

¹ Tallet for 1999 er i desember antatt til 20 000.

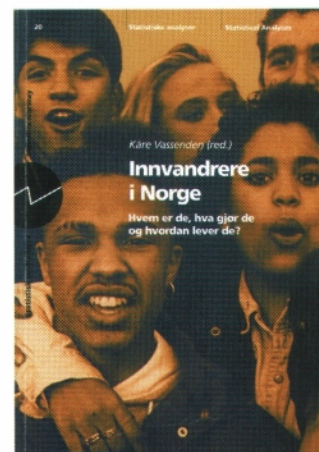
tingsrekorden fra 1987 tangert. Stor tilstrømming av svensker er den viktigste enkeltårsaken til de høye tallene for 1997 og 1998.

Skal en dømme etter tall for første halvår 1999, kan det siste året i dette årtusenet bli året med størst innvandring til Norge, både brutto og netto og i forhold til folketallet. De siste ti årene vil på tilsvarende måte overstige noe annet tiår. Nettoinnflyttingen kan bli vel 90 000 i denne perioden. Vi vet ennå ikke hvordan det siste halvåret i 1999 vil arte seg, derfor kan ikke tallene bli nøyaktige.

Startet med utvandring til Amerika

Det århundret vi er i ferd med å legge bak oss kan fra et innvandringssynspunkt deles i omtrent tre like deler. Det begynte med en utvandringssyklus til Amerika. Fra 1900 til 1930 utvandret det 259 400 flere personer enn det innvandret. De neste 40 årene var utslagene relativt små og nettout-

flyttingen bare på 800 personer i alt. I perioden fra og med 1971 til 2000 vil det så kanskje komme til å flytte inn 190 000 flere enn det flytter ut. Grovt sett kan vi si at tre fjerdedeler av den befolkningen som Norge mistet på grunn av utvandring i den første tredelen av århundret, blir "erstattet" i den siste tredelen.

Publikasjonen har samlet og analyserer statistikk blant annet om innvandrerbefolkningens demografi, utdanning, arbeid, inntekt og valgdeltakelse.

1974 blei toppår for industrien

1972-1973

Med nedlegginga av Kværner Brug, seinare Kværner Energy AS i Lodalen den 30. juni 1999, var det sett endeleg sluttstrek for tung-industriell produksjon i Noregs gamle industri-hovudstad. 146 år hadde då gått sidan Oluf Onsum starta opp i det små med smie og verkstad i det som då framleis var Christiania.

I den industrialiserte verda nådde industrisysselettinga ein historisk topp rundt 1970, både i absolutte tal og relativt i forhold til andre grupper arbeidstakarar.

For Norge sin del er toppåret 1974. Då er det i heile landet 394 204 personar sysselette i bergverksdrift og industri. Ulik næringsgruppering i industristatistikken gjer at tala før og etter 1992 ikkje utan vidare kan samanliknast. Uansett når talet på industrisysselette ein historisk botn i 1992 med 265 261 personar.

Siste halvdel av 1990-talet ser vi igjen ein viss auke for sysselette i bergverk og industri, til 286 265, som grovt sett tilsvare 1990-nivå.

Utviklinga for Oslo-industrien følgjer ei anna kurve. Her kjem avindustrialiseringa før, og blir langt meir dramatisk enn i resten av landet. Ser vi på tala frå kvart tiår frå 1960 til 1990, er det i 1960 58 457 sysselette i Oslo-industrien. På overgangen frå 1960- til 1970-talet har utviklinga alt kulminert, men held seg, med 54 292 industrisysselette, på nokolunde same nivå.

Også i Oslo kjem den dramatiske utviklinga på 1970-talet. I tiåret mellom 1970 og 1980 blir 16 446 arbeidsplassar borte i Oslo-industrien, slik at berre 37 826 er igjen. Utover i det neste tiåret held avindustrialiseringa av hovudstaden fram med same fart og styrke. I 1990 er det berre 24 755 industriarbeidarar igjen i "produktive bransjar". Deretter stabiliserer tala seg, men sjølv med ein mindre oppgang mot slutten av tiåret, er ein ennå ikkje tilbake på 1990-nivå.

No har også grafisk industri med 45,0 prosent og nærings- og nytingsmiddel med 16,3 prosent vakse seg til å bli dei utan samanlikning viktigaste industrigreinene i Oslo.

Utviklinga er fullført. Frå å vera norsk tyngdepunkt for industriell produksjon har Oslo blitt region-senter for konsumpsjon, og nasjonal hovudstad for konsumpsjonen sin ideologi.

Kjelder:

Victor Dimola/Knut A. Nilsen: Så er gravølet drukket i Lodalen, Aften-posten morgon, 3. juli 1999.

Kim Moody: Workers in a Lean World, London/New York 1997.

Industristatistikk 1996, Næringstall, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1999.

Historisk statistikk 1994, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1995.

Meir informasjon:

Kjartan Fløgstad
tlf. 22 86 48 28
kjartan.flogstad@ssb.no

- **1972:** Antall sysselsatte personer i alle næringer var 1 409 600.
- **1973:** Barnevernet hadde iverksatt tiltak for 9 424 barn, 2 367 var under forebyggende tiltak, 5 475 plassert i fosterhjem eller barnevernsinstitusjon.

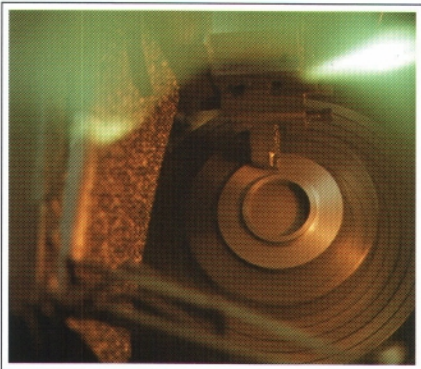
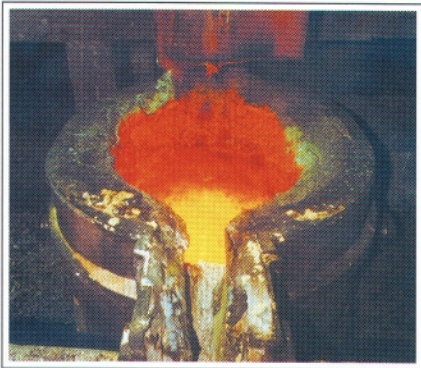
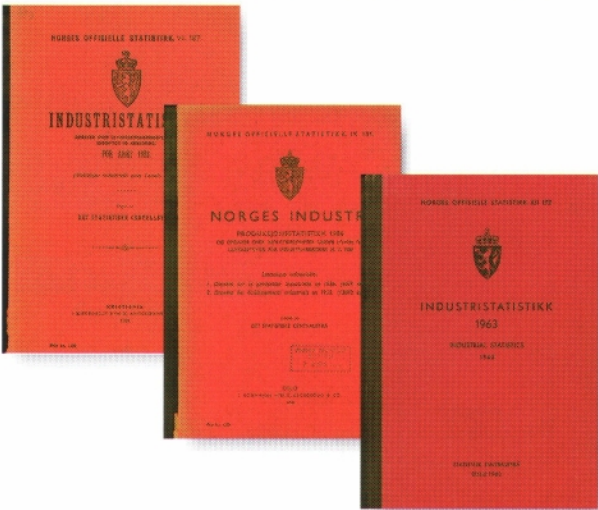

Foto: Knudsens fotosenter

Industrisyssetting. 1968-1997						
	Landet	Oslo	Omegn ¹	Stor-Oslo ²	Oslo i prosent av landet	Stor-Oslo i prosent av landet
1968.....	343 631	62 771	12 144	74 915	18	22
1969.....	345 774	61 245	12 404	73 649	18	21
1970.....	355 965	61 597	13 180	74 777	17	21
1971.....	359 679	61 601	13 384	74 985	17	21
1972.....	375 309	61 612	14 466	76 078	16	20
1973.....	375 829	58 474	15 187	73 661	16	20
1974.....	385 140	57 197	15 611	72 808	15	19
1975.....	380 800	54 955	15 378	70 333	14	18
1976.....	379 811	54 306	15 100	69 406	14	18
1977.....	381 179	52 482	18 499	70 981	14	19
1978.....	375 347	52 292	18 068	70 360	14	19
1979.....	370 410	49 820	17 620	67 440	13	18
1980.....	368 713	48 141	17 827	65 968	13	18
1981.....	362 925	46 017	17 458	63 475	13	17
1982.....	352 684	44 904	16 800	61 704	13	17
1983.....	330 202	41 870	16 235	58 105	13	18
1984.....	326 432	40 347	15 872	56 219	12	17
1985.....	329 096	40 204	16 555	56 759	12	17
1986.....	332 822	40 916	16 584	57 500	12	17
1987.....	331 599	40 550	16 524	57 074	12	17
1988.....	312 207	37 866	16 420	54 286	12	17
1989.....	284 062	33 842	14 243	48 085	12	17
1990.....	276 939	31 676	13 995	45 671	11	16
1991.....	268 985	29 531	14 148	43 679	11	16
1992.....	260 584	27 571	13 905	41 476	11	16
1993.....	262 278	28 022	13 648	41 670	11	16
1994.....	269 609	26 690	15 625	42 315	10	16
1995.....	277 136	27 073	15 851	42 924	10	15
1996.....	281 947	27 651	15 576	43 227	10	15
1997.....	291 639	28 999	16 096	45 095	10	15

¹ Omegn er kommuner som grenser til Oslo. ² Stor-Oslo er Oslo + omegn.
Kilde: Industristatistikk, diverse årganger, og materiale i Statistisk sentralbyrå.

Industristatistikk er utgitt hvert år siden 1895. Fra 1927 til 1935 ble det gitt ut en egen produksjonsstatistikk, og i tillegg er det gjennomført fabrikk- og bedriftstellinger en rekke ganger (1909, 1936, 1963, 1974). Til innpå 1960-tallet inneholdt de årlige publikasjonene forholdsvis lange tekstavsnitt som beskrev hvordan de økonomisk-statistiske hovedstørrelsene beveget seg fra år til år.

Likestilling i startgropa

1974-1975

Aret 1975 innledet FNs internasjonale kvinnetiår, og representerer på mange måter begynnelsen på en helt særegen periode i norsk likestillingsutvikling. På arbeidsmarkedet kjennetegnes perioden av en voldsom vekst i kvinners sysselsetting.

Etter annen verdenskrig fram til tidlig på 1970-tallet lå kvinners yrkesprosent ifølge folketellingene relativt stabilt rundt 25 prosent (Ljones 1979).

Utviklingstrekk før 1970 beskrives her ved tall fra folketellingene 1950, 1960 og 1970. Etter 1972 er

arbeidsmarkedstatistikken basert på de kvartalsvise arbeidskraftundersøkelsene. En strengere definisjon av yrkesdeltaking i folketellingene i forhold til arbeidskraftundersøkelsene innebærer imidlertid at tall fra de ulike datakildene ikke er sammenlignbare.

Kilde:

Kjeldstad, Randi (1988): "Rapport fra likestillingens første fase". INAS-notat 15.

Ljones, Olav (1979): "Kvinner yrkesdeltaking i Norge." Samfunnsøkonomiske studier 39. Statistisk sentralbyrå

Statistisk sentralbyrå (1994): Historisk statistikk.

Statistisk sentralbyrå (1998). Sosialt utsyn. Statistiske Analyser 22.

Statistisk sentralbyrå (1999): Ukens statistikk 25.

Mer informasjon:

Randi Kjeldstad
tlf. 22 86 45 03
randi.kjeldstad@ssb.no

Foto: Knudsens fotosenter

► **1974:** 509 personer omkom i veitrafikkulykker.

► **1975:** Det ble fullført 43 548 boliger.

Fram til tidlig på 1970-tallet var de yrkesaktive kvinnene som oftest ugifte, og det var vanlig at kvinnene sluttet i jobben når de giftet seg. I løpet av de 12-13 årene som fulgte etter 1974, ble norske kvinners relasjon til arbeidsmarkedet totalt forandret. Det gjaldt i særdeleshet gifte kvinner. Fra en yrkesprosent på 44 i 1974, økte ifølge arbeidskraftundersøkelsene andelen til 64 i 1987. Den sterke veksten kom blant gifte (og samboende) kvinner med barn.

Fra 1970-tallet og utover 1980-tallet ble det ikke bare uvanlig å slutte i jobben ved inngåelse av ekteskap. Det ble også stadig mindre vanlig å slutte i forbindelse med barnefødsler, og andelen med varig fravær fra arbeidsmarkedet i denne livsfasen ble betydelig redusert. Dette skjedde til tross for at det eksisterte få muligheter til offentlig godkjent barnepass. Om lag 7 prosent av alle barn under skolealder hadde barnehageplass i 1975. I 1985 var dekkningen økt til 27 prosent (Historisk statistikk 1994).

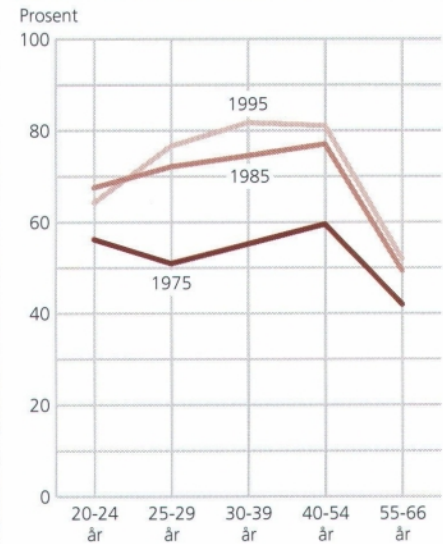
Sammenlignet med dagens forhold var arbeidslivet svært dårlig tilrettelagt for kvinners deltakelse. Den lønnede svangerskapspermisjonen ble riktignok utvidet fra 12 til 18

uker i 1977 og til 20 uker i 1988. Likevel var det først på 1990-tallet vi fikk betydelige bedringer i slike velferdsordninger. I dag er den lønnede permisjonstiden blitt utvidet til ett år (med 80 prosent lønnskompensasjon) i tillegg til rett til to år med kontantstøtte, og 52 prosent av alle førskolebarn har barnehageplass.

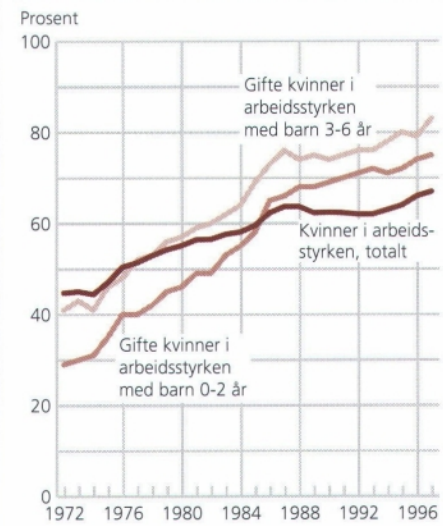
“Kvinnerevolusjonen” på det norske arbeidsmarkedet på 1970- og 1980-tallet kom således snarere på tross av, enn på grunn av, samfunnets tilrettelegging for å kunne kombinere yrkesarbeid og barneomsorg. En viktigere drivkraft var nok, i tillegg til kvinnes eget ønske om jobb, den økte etterspørselen etter arbeidskraft i forbindelse med den gryende oljevirksomheten, og fremfor alt ekspansjonen i tradisjonelle kvinneyrker innen offentlig sektor (Kjeldstad 1988). Det er dermed ikke til å undres over at mye av den økte kvinnesyssetningen kom i form av deltidsarbeid.

I 1983 var deltidsandelen blant sysselsatte kvinner økt til 55 prosent fra 46 prosent i 1972. Etter 1983 har utviklingen snudd (Historisk statistikk 1994, Sosialt utsyn 1998), og i dag jobber 45 prosent av de sysselsatte kvinnene deltid (arbeidskraftundersøkelsene).

Andel yrkesaktive kvinner, etter alder (20-66 år). 1975, 1985 og 1995. Prosent

Yrkesaktivitet blant kvinner. 1972-1997. Prosent

Færre barn på midten av 1970-tallet

1976-1977

I 1977 fikk hver kvinne i gjennomsnitt 1,75 barn mot nesten tre barn i 1964. Fødselsnivået har imidlertid tatt seg noe opp igjen på 1990-tallet.

Kvinnens fruktbarhet kan uttrykkes gjennom et samlet fruktbarhetstall. Dette tallet viser hvor mange barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde i løpet av sin fødedyktige alder gitt at det enkelte års fruktbarhetsmønster vedvarer og at dødsfall ikke forekommer.

Ser vi på fruktbarheten til norske kvinner fra begynnelsen av dette århundret, ser vi hvordan årene 1976-1977 faller inn i den historiske utviklingen: Etter forrige århundre sank fruktbarhetstallet til 1,78 i 1935, for så å stige til 3,0 på midten av 1960-tallet. Deretter sank fødselsnivået år for år, og fruktbarhetsfallet utgjorde i perioden fra 1965 til 1977 en reduksjon på over 41 prosent. Det laveste fødselsnivået kom i 1983, med 1,66 barn i gjennomsnitt per kvinne.

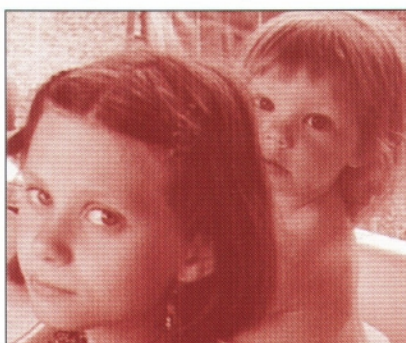
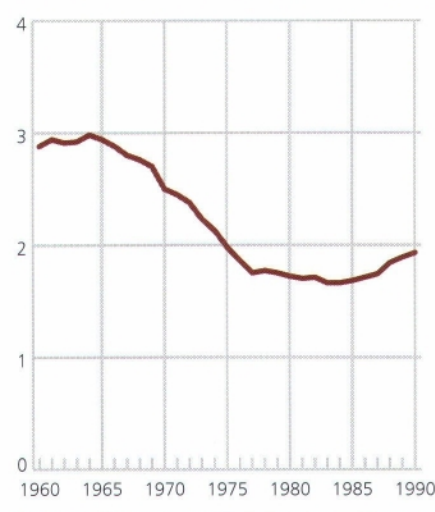

Foto: S. Boquist

Samlet fruktbarhetstall. 1960-1990

Fødselsnivået har imidlertid tatt seg opp igjen, og var på 1,93 barn per kvinne i 1990. Dette er en økning på 16,7 prosent i forhold til bunnåret 1983. Gjennom hele 1990-tallet har fruktbarheten ligget mellom 1,81-1,91.

Flere muligheter for kvinnene

Nedgangen i fruktbarhetstallene siden 1964 fant sted også i andre vestlige land. Nedgangen blir vanligvis forklart med økende utdanning og yrkesaktivitet blant kvinner – noe som førte til at flere

Kilde:

Statistisk sentralbyrå (1994): Kohort- og periodefruktbarhet i Norge 1820-1993. Rapport 94/27.

Statistisk sentralbyrå (1993): Sosialt utsyn 1993. Statistiske Analyser nr. 1.

Statistisk sentralbyrå (1994): Historisk statistikk 1994, NOS C 188.

Mer informasjon:

Trude Jakobsen
tlf. 62 88 51 39
trude.jakobsen@ssb.no

► **1976:** Folkemengden passerte 4 millioner.

► **1977:** Det ble tatt 68 318 tonn torsk under vårfisken ved Finnmark til en verdi av 169 468 000 kroner.

utsatte familiedannelse. Andre samfunnsendringer bidro også, særlig den voksende kvinnebevegelsen. I tillegg ble det enklere å bestemme når man ville få barn, og å begrense barnetallet, gjennom innføring av moderne prevensjonsmidler og legal abort.

Fødselskull på 50 000

Fruktbarhetsnedgangen begynte, som tidligere nevnt, allerede på midten av 1960-tallet, men på grunn av store kull av kvinner i fødedyktig alder, fortsatte antall fødte å øke frem til og med 1969. Fallet kom gradvis, og fødselskullene stabiliserte seg først fra 1977 på et nivå rundt 50 000 per år. Man måtte da 36 år tilbake i tid for å finne tilsvarende lave fødselstall. 1977 ble starten på en tiårsperiode med forholdsvis små fødselskull på rundt 50 000 per år. 1983-kullet talte 49 900, det minste etter

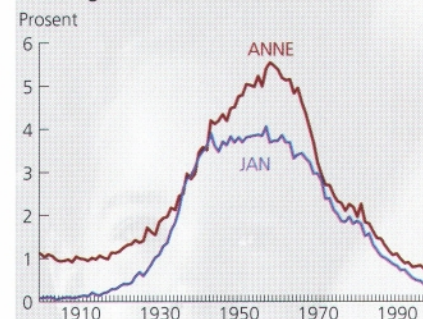
krigen. Etter dette steg det årlige fødselstallet på nytt, og fra 1989 har det ligget på et nivå rundt 60 000.

Mens nedgangen i antall fødsler fra 1969 til 1983 var på 26 prosent, sank fruktbarheten med rundt 40 prosent. Grunnen til at antallet fødsler sank mindre enn fruktbarheten, var igjen at mødregenerasjonen vokste i samme periode.

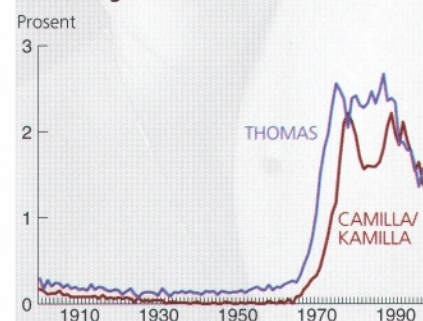
Ønsket seg to eller tre barn

1977 var også året da SSB for første gang gjennomførte en stor intervjuundersøkelse om fødsler og fruktbarhet. Et representativt utvalg av kvinner i fødedyktig alder (18-44 år) ble blant annet spurt om hva de mente var det ideelle barnetallet for en familie i Norge. To barn var idealet for de fleste (49 prosent), men nesten like mange holdt på tre barn (43 prosent).

Anne og Jan – århundrets navn

De såkalte "1968-er navnene" Camilla og Thomas

I årene fra 1940 og 40 år fremover dominerte Anne og Jan navnevalgene totalt. Ved en oppsummering av hele århundret kan ingen gi dem konkurranse.

Den første levekårsundersøkelsen

1978-1979

Hele 44 prosent av befolkningen hadde ikke telefon og 27 prosent av husholdningene manglet WC i leiligheten. Det viste den første levekårsundersøkelsen fra 1973/74. I 1979 startet arbeidet med Statistisk sentralbyrås egen levekårsundersøkelse.

Den første undersøkelsen som ble gjennomført i 1973/74, var et regjeringsoppdrag gjennomført av en forskergruppe. SSBs første levekårsundersøkelse kom i 1980, og har siden inngått som en fast del av statistikken. Fra 1980 ble den gjennomført om lag hvert fjerde år, og fra 1996 hvert år.

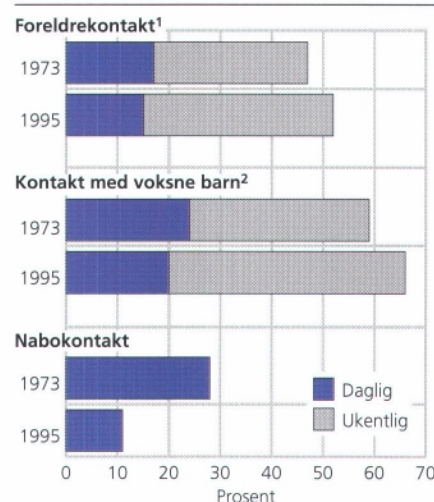
Det er velkjent at de materielle levekårene er kraftig forbedret siden begynnelsen av 1970-årene. Lavekårsundersøkelsen i 1973 dokumenterer dette. Den viser for eksempel at bare litt over halvparten av befolkningen (56 prosent) da hadde telefon. På det tidspunkt var det også betydelige deler av befolkningen som hadde utilfredsstillende boforhold. For eksempel manglet 27 prosent av husholdningene WC i leiligheten. Nå mangler nesten ingen WC.

Det er en vanlig forestilling at det har gått fram materielt sett, men vi har fått dårligere kår på det ikke-materielle området. Det er neppe mulig å gi noe entydig svar på om dette er riktig. Vi skal imidlertid presentere enkelte mål på utviklingen i de ikke-materielle levekår.

Kontakten med nærmeste familie har blitt sterkere siden 1973. Det er blitt flere som har foreldre i live (60 prosent i 1973 og 69 prosent i 1995). Kontakten mellom voksne barn og foreldre er blitt styrket. Spesielt er det blitt flere som har ukentlig kontakt. Derimot er det ikke blitt vesentlige endringer i kontakten mellom søsken.

Det er ikke blitt flere som har gode venner på bostedet, men tall fra 1980

Andel med foreldrekontakt, kontakt med voksne barn og nabokontakt, 1973 og 1995. Prosent

¹ Andel av personer med foreldre i live.

² Andel av personer med voksne barn som er flyttet hjemmefra.

Mer informasjon:
Arne Andersen
tlf. 22 86 46 71
arne.andersen@ssb.no

tyder på at også kontakten med venner er blitt noe hyppigere. Derimot har kontakten med naboer blitt klart redusert. I 1973 hadde 28 prosent daglig omgang med naboer. Dette var redusert til 11 prosent i 1995.

Aktiviteten i samfunnslivet mer generelt synes ikke å ha økt. Andelen som er aktive i en eller flere organisasjoner har vært omtrent uendret de siste 20 årene. Derimot har medlemskap og aktivitet i politiske partier og organisasjoner blitt redusert. I 1973 var 13 prosent medlem i politisk parti eller organisasjon, i 1995 gjaldt det 9 prosent (spørsmålene de to årene var ikke helt sammenlignbare, men med sammenlignbare spørsmål ville forskjellen antakelig vært større). Nedgangen i medlemskap var større blant menn enn blant kvinner. Blant menn var nedgangen minst blant unge.

Økende vold er en forestilling som knyttes til samfunnsutviklingen. Kriminalstatistikken viser en sterk økning i voldskriminalitet. Også levekårsundersøkelsene viser en økning i andelen som er utsatt for vold, men vesentlig svakere enn kriminalstatistikken. Andelen som i løpet av ett år har blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler, økte fra 3 prosent i 1973 til 6 prosent i 1997. Det er stort sett blant yngre det har vært en økning. Særlig gjelder det blant unge under 25 år og særlig blant unge kvinner.

Litt overraskende finner en at frykten for å bli utsatt for vold ikke ser ut til å ha økt. Både i 1973 og 1995 var i overkant av 10 prosent urolig for å bli utsatt for vold. Spørsmålene er ikke helt sammenlignbare. Etter 1973 gjelder spørsmålet frykt for vold på bostedet, mens stedet ikke er spesifisert i 1973.

- **1978:** Det var 671 konkurser, 212 i varehandel, 114 i industri og 106 i bygg og anlegg.
- **1979:** I jordbruket var det 54 758 gjødselspredere, 16 093 skurtreskere, 36 613 potetopptakere og 44 033 mjølkemaskiner.

Tabell 29. Fritidshus etter kloakkforhold *Holiday cabin/house by sewerage system*

Kloakkforhold <i>Sewerage system</i>	Prosent <i>Percentage</i>
Felles kloakkanlegg <i>Common sewerage system</i>	2,4
Septiktank eller kum uten tilknytning til felles kloakkanlegg <i>Septic tank or basin not connected to common sewerage system</i>	12,8
Annet <i>Other</i>	84,8
I alt <i>Total</i>	100,0

Tabellen over, som viser resultatet av et spørsmål om kloakkforhold, ble ikke gjentatt i senere forbruksundersøkelser slik at det ikke er mulig å si om kategorien annet, som vanskelig kan være noe annet enn utedo, har gått opp eller ned.

Andel av husholdningene med fritidshus og en del varige forbruksgoder. 1973- 1994

	1973	1977- 1979	1980- 1982	1983- 1985	1986- 1988	1989- 1991	1992- 1994
Fritidshus	18	21	23	21	21	22	21
En bil	48	52	57	58	55	55	58
To biler	6	9	9	13	17	18	17
Camping-vogn	2	5	6	6	7	6	7
Motorsykkel, scooter	3	3	4	4	4	4	4
Seilbåt, motorbåt	7	10	14	12	13	15	14
Fryser	57	73	75	76	92	92	91
Oppvask-maskin	3	12	17	20	32	37	44
Vaske-maskin	72	76	79	83	87	89	89
Tørketrommel	..	..	..	..	26	32	34
TV	7	52	72	81	93	95	92
Videospill-er	..	..	..	9	23	37	50
Video-kamera	..	..	..	..	..	5	12
PC	..	..	..	..	..	10	17
Personer pr. husholdning ...	2,88	2,73	2,63	2,56	2,46	2,41	2,32

Kilde: Forbruksundersøkelsen 1992-1994, NOS C317, Oslo-Kongsvinger 1996.

Kilde: Forbruksundersøkelse 1967, hefte III, NOS A 334, Oslo 1970. Forbrukerundersøkelsen 1992-1994, NOS C317, Oslo-Kongsvinger 1996. I 1967 hadde nær 16 prosent av husholdningene hytter. Mens vel 6 prosent av husholdningene med inntekt på under 10 000 kroner hadde fritidshus, hadde 34 prosent av husholdningene med inntekt over 50 000 kroner. I 1973 hadde andelen husholdninger som hadde fritidsbolig steget til 18 prosent, og i 1977-1979 hadde den steget til 21 prosent. I de siste 20 åra har andelen vært konstant, vel en av fem husholdninger har hytte.

Mer fritid og mindre husarbeid

1980-1981

Kilde:

Haraldsen, Gustav og Hege Kitterød (1992): Døgnet rundt. Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90. SØS nr. 76, Statistisk sentralbyrå.

Lingsom, Susan og Ellingsæter, Anne-Lise (1983): Arbeid, fritid og samvær. Endringer i tidsbruk i 70-årene. Statistiske analyser nr. 49, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1975): Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72. Hefte 1. NOS A 692.

Statistisk sentralbyrå (1977): Døgnet 24 timer. En analyse av tidsnytting i 1971-72. Statistiske analyser nr. 30.

Statistisk sentralbyrå (1983): Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81. NOS B 378.

Statistisk sentralbyrå (1992): Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90. NOS C 10.

Mer informasjon:

Ragni Hege Kitterød
tlf. 22 86 46 64
ragni.hege.kitterod@ssb.no

Det knyttet seg stor spenning til resultatene da Statistisk sentralbyrå i 1980 gjennomførte sin andre store undersøkelse av befolkningens tidsbruk. Her kartla man tid for alle typer gjøremål. Nå kunne man dessuten se hvordan tidsbruken hadde endret seg fra 1970.

Tidsbruksundersøkelsen fra 1970 hadde for første gang vist hvordan kvinner og menn fordelte tiden mellom yrkesarbeid, hus- og omsorgsarbeid, fritid, søvn og andre personlige gjøremål. Det knyttet seg da særlig interesse for omfang og fordeling av det såkalte "ulønnede arbeidet" etter som man ikke hadde andre datakilder som gav et godt bilde av dette. Mye omtalte funn var for eksempel at den voksne befolkning brukte omtrent like mye tid til lønnet arbeid som til yrkesarbeid, og at kvinner samlet sett brukte like mye tid til arbeid som menn, uten at dette i nevneverdig grad gav uttelling i form av lønn og pensjonspoeng.

Med undersøkelsen i 1980 kunne man for første gang studere endringer i tidsbruk. Dette var et tiår med store samfunnsmessige forandringer på flere områder. Økt kvinnelig yrkesdeltakelse medførte omfattende omveltninger i dagliglivet, samtidig som flere arbeidstidsreformer innebar mindre yrkesarbeid for folk i full jobb. Tidsbruksundersøkelsen 1980 viste at det parallelt med økningen i kvinners yrkesarbeid, fant sted en kraftig reduksjon i tiden til husholdsarbeid. Det var særlig det

rutinemessige husarbeidet som ble skåret ned. Forskjellen utgjorde om lag en time og ett kvarter i gjennomsnitt per dag, eller 8,5 timer per uke, noe som innebar omfattende endringer i dagliglivet og pekte i retning av en ny kvinnerolle. Økningen i yrkesarbeidet skyldtes hovedsakelig at flere kvinner tok lønnet arbeid, ikke økt arbeidstid blant de yrkesaktive.

Mens kvinner brukte mer tid i yrkeslivet, ble den gjennomsnittlige tidsinnsatsen blant menn redusert. Dette skyldtes både en nedgang i andelen yrkesaktive (flere under utdanning og lavere pensjonsalder) og kortere arbeidstid blant de yrkesaktive. Menn økte tiden til

Foto: G. Vågda

husholdsarbeid noe, men dette oppveide på langt nær den kraftige reduksjonen blant kvinner. Alt i alt ble det altså brukt langt mindre tid til ulønnet arbeid i 1980 enn i 1970.

Både menn og kvinner brukte atskillig mer tid til fritidsaktiviteter i 1980 enn ti år tidligere. Mens hver person i 1970 brukte vel fem timer i gjennomsnitt per dag, var gjennomsnittet i 1980 om lag seks timer. Forskjellen var om lag 50 minutter per dag, eller seks timer per uke. Fritidsøkningen var spredt på mange ulike aktiviteter, men mest markert var økningen i TV-titting og sosialt samvær.

Etter som endringene blant kvinner og menn til dels hadde motsatt retning, var det mindre kjønnsforskjeller i tidsmønsteret i 1980 enn ti år tidligere. Likevel var det fremdeles slik at kvinner og menn disponerte sin arbeidsinnsats svært forskjellig. Kvinner brukte atskillig mindre tid enn menn til yrkesarbeid, og atskillig mer tilusholdsarbeid.

Samtidig som kjønnsforskjellene ble redusert, ble forskjellene etter alder mer markert. Tidsmønsteret blant unge og eldre skilte seg på mange måter mer fra mønsteret i andre aldersgrupper i 1980 enn i 1970. Utviklingen hadde blant annet sammenheng med forlenget utdanningsperiode og nedsatt pensjonsalder. Fritidsøkningen var mer omfattende blant unge og eldre enn i befolkningen ellers, samtidig som reduksjonen i yrkesarbeid var mer markert. Den mest arbeidsintensive perioden i livsløpet var altså i større grad konsentrert om noen få tiår i 1980 enn i 1970.

Tidsbruksundersøkelsen i 1990 viste at endringene på 1980-tallet

► **1980:** De 1 377 statsstøttede folkeboksamlingene hadde 14 037 000 bind og 16 890 000 utlån, de 3 773 skoleboksamlingene hadde 5 979 000 bind og 5 888 000 utlån.

► **1981:** Konsumprisindeksen steg med 8,3 prosentpoeng.

Tabell 9.28. Gifte personer etter hvordan de svarte at noen typer husarbeid var fordelt mellom medlemmene i deres husholdning. 1971–72. Prosent.

Married persons by the division of some types of housework between the members of their household. 1971–72. Percentages.

	Bare kona Wife only	Mest kona Wife mostly	Likt fordelt mellom ekte- fellene Equally shared by spouses	Mest mannen Husband mostly	Andre svar Other answers	Uopp- gitt No answer	Tallet på personer som svarte Number of respond- ents
Svar fra gifte kvinner <i>Answers from married women</i>							
Middagslaging <i>Making dinner</i>	83	8	3	2	5	1	1 335
Oppvask <i>Dishwashing</i>	58	19	9	2	12	0	1 335
Rydding <i>Tidying up</i>	82	6	4	1	6	1	1 335
Gulvask <i>Cleaning floors</i>	82	4	3	2	8	1	1 335
Vask av skjorter og sokker <i>Washing of shirts and socks</i>	90	3	1	2	3	1	1 335
Vask av storvask <i>Washing</i>	90	2	3	1	3	1	1 335
Innkjøp <i>Shopping</i>	55	15	13	10	6	1	1 335
Betale regninger <i>Payment of bills</i> ..	29	11	21	37	1	1	1 335
Svar fra gifte menn <i>Answers from married men</i>							
Middagslaging	78	13	3	2	3	1	1 230
Oppvask	45	30	11	2	11	1	1 230
Rydding	74	13	5	1	6	1	1 230
Gulvask	79	9	3	2	6	1	1 230
Vask av skjorter og sokker	87	5	2	1	4	1	1 230
Vask av storvask	90	3	2	1	3	1	1 230
Innkjøp	44	23	15	13	4	1	1 230
Betale regninger	22	11	25	41	0	1	1 230

Kilde: Sosialt Utsyn 1974.

på mange måter var en fortsettelse av utviklingen på 1970-tallet, men i noe svakere form. Kvinner reduserte tiden til husarbeid ytterligere og økte sin innsats i yrkeslivet, mens menn foretok tidsmessige forskyvninger i motsatt retning. Utviklingen mot mindre kjønnsforskjeller og mer markerte aldersforskjeller fortsatte. Man så også en økning i tiden til fritidsaktiviteter, men utviklingen var beskjeden sammenlignet med tiåret før.

Det knytter seg nå stor spenning til resultatene fra den neste undersøkelsen av tidsbruk som vil bli gjennomført i år 2000. Vil vi se en fortsettelse av utviklingen fra tidligere tiår, eller gjør nye tendenser seg gjeldende? Har fritidsøkningen

fortsatt og husarbeids-tiden blitt ytterligere redusert? Og er de arbeidsintensive åra i livsløpet blitt enda sterkere konsentrert over noen få tiår? I løpet av 1990-tallet er det gjennomført en rekke reformer som

kan tenkes å ha betydning for foreldres tidsmønster. Hvilke konsekvenser har dette hatt for tilpasninger mellom jobb, hjem og fritid blant ulike grupper av mødre og fedre? Flere andre land vil gjennomføre tidsbruksundersøkelser etter samme mønster som den norske. Dermed vil vi også kunne studere likheter og forskjeller i tidsbruk på tvers av landegrenser.

Skivebom eller innertier?

1982-1983

Den 5. mars 1982 oppnevnte regjeringen det såkalte Tempoutvalget. Utvalget skulle vurdere det fremtidige omfanget av petroleumsvirksomheten på norsk sokkel.

Tempoutvalget, som ble ledet av Hermod Skånland, overrakte sin innstilling til Olje- og energidepartementet 20. april 1983. I utvalgets innstilling gjøres det et forsøk på å beregne inntektene fra petroleumsvirksomheten frem til 2010. For å beregne dette ble det lagt til grunn ulike anslag for oljepris og oljeproduksjon.

Oljeprisen

I 1982 var oljeprisen (Brent Blend) på rundt 34 dollar per fat. Med dette som utgangspunkt la Tempoutvalget frem fire ulike prisbaner frem til 2010. Bane én forutsatte en realprisnedgang på 2 prosent per år

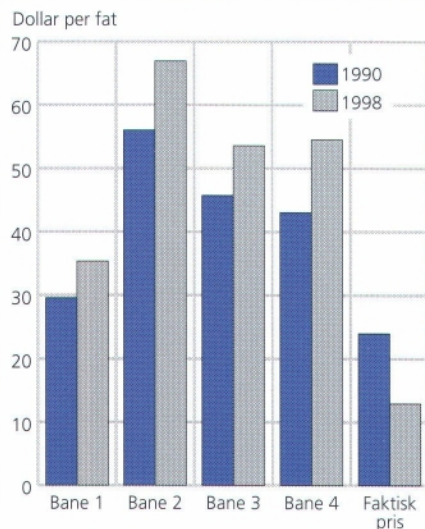
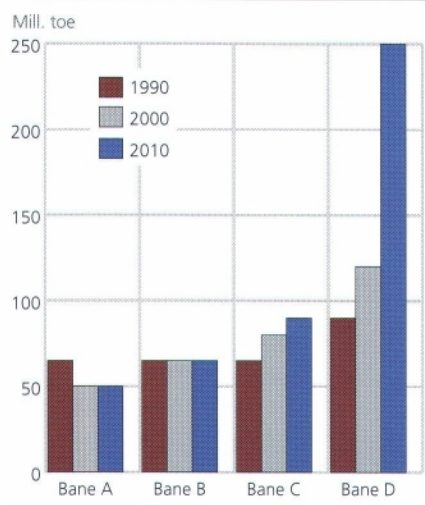
frem til 1990 og deretter en utflating. Dette ville gitt en oljepris i 1998 på 35 dollar per fat. Bane to forutsatte uendret realpris i hele perioden. Bane tre forutsatte uendret realpris frem til 1985, og deretter en realprisøkning på 2 prosent per år. Bane fire forutsatte en realprisøkning på 3 prosent per år. En oppstilling av hvordan oljeprisen ville vært i 1990 og 1998 under de ulike forutsetningene er gitt under.

Nøkkeltall. Olje- og gassutvinning

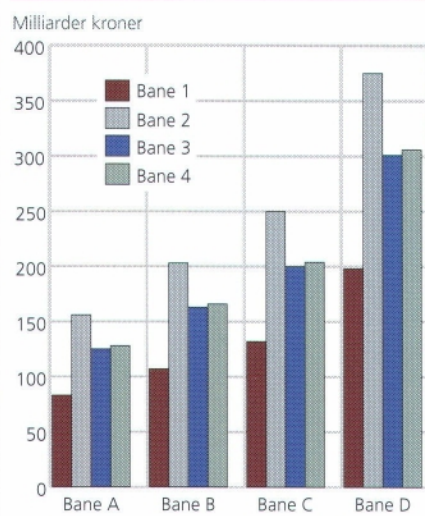
	1982	1990	1998
Sysselsetting	8 304	14 760	16 183
Eksportandel. Prosent	47,2	41,8	38,8
Andel av BNP. Prosent	15,4	14,4	9,8
Norsk råoljes andel av verdensmarkedet. Prosent	1,0	2,6	4,2
Oljepris. Spotpris på Brent Blend. Dollar per fat	33,9	24,0	12,9
Produksjon av råolje. 1 000 tonn	24 573	81 884	150 006
Produksjon av naturgass. Millioner Sm ³	25 400	27 829	48 146
Statens inntekter fra petroleumsvirksomheten.			
Milliarder 1999-kroner			
Betalte skatter og avgifter	60,3	31,8	28,0
SDØE	-	18,4	42,4
1 Gjelder 1997.			

Mer informasjon:
Nils Anders Nordlien
tlf. 22 86 47 67
nils.anders.nordlien@ssb.no

Oljepris (spotpris Brent Blend)

Produksjon av råolje og naturgass.
Millioner tonn oljeekvivalenter (toe)

Produksjonsverdi i 2000 (kun råolje)

Gjennomsnittsprisen for Brent Blend var i 1998 på 12,93 dollar per fat. Tempoutvalgets anslag var derfor, vurdert i ettertid, svært optimistiske. Selv det mest pessimistiske anslaget var nesten tre ganger høyere enn den faktiske oljeprisen i 1998.

Produksjonen

Samlet produksjon av råolje og naturgass var i 1982 på om lag 50 millioner tonn oljeekvivalenter (toe). For å anslå produksjonsutviklingen av råolje og naturgass tok Tempoutvalget igjen utgangspunkt i fire forskjellige baner.

I 1990 var Norges samlede produksjon av råolje og naturgass på 109,7 millioner toe, mens den i 1998 var på 212,6 millioner toe. Sammenligner vi de faktiske tallene for 1998 med Tempoutvalgets anslag for 2000, ser vi at det faktiske produksjonsnivået er mer enn dobbelt så høyt som Tempoutvalgets høyeste anslag på 90 millioner toe. Vi ser av figuren over at allerede i 1990 begynte produksjonen av råolje og naturgass å nærme seg Tempoutvalgets høyeste produksjonsanslag for 2010.

► **1982:** Avlingen av tomat var 9 673 tonn, agurk 9 185, jordbær 22 641 og blomkål og hvitkål 55 768 tonn.

► **1983:** Tankflåten besto av 264 skip på til sammen 10 913 000 bruttotonn.

Verdien av produksjonen

Tempoutvalget sier ikke hvor stor produksjonsverdien i 2000 vil bli. De har heller ikke splittet opp produksjonen i naturgass og råolje. I 1998 utgjorde produksjonen av råolje rundt 80 prosent av Norges samlede petroleumproduksjon. Legger vi denne andelen til Tempoutvalgets produksjonsanslag, vil en kombinasjon av Tempoutvalgets fire prisbaner og fire produksjonsbaner gi 16 mulige produksjonsverdier av råoljen i 2000. En samlet oppstilling av disse er gitt under. Ved utregningene er det lagt til grunn en dollarkurs på 7,80 kroner.

Av figuren ser vi at Tempoutvalgets beregninger av produksjonsverdien ville ligge i området 83-375 milliarder kroner. Fjerner vi de to ytterpunktene, bane A og bane D, ser vi at tallene for produksjonsverdi ligger mellom 107-250 milliarder kroner. Bruttoproduksjonsverdien for råolje i 1998 var på rundt 107 milliarder kroner, mens den i 1997 var på om lag 165 milliarder kroner. Dermed har Tempoutvalget truffet ganske bra på sine beregninger av produksjonsverdien av råolje, selv om forutsetningene de har lagt til grunn ikke har slått til.

Vekst og fall i takt med oljeeksporten

1984-1985

I 1985 satte Norge ny rekord i eksporten av varer med 171 milliarder kroner. Vi måtte vente i fire år til 1989 før årseksporten igjen passerte dette beløpet regnet i løpende kroner. I 1986 eksporterte vi for bare 134 milliarder.

Økningen fram til 1985, fra midten av 1970-årene, skyldtes i første rekke fremveksten av eksporten av råolje og naturgass. Dette førte til at svingninger i oljeprisen etter hvert også påvirket verdien av vår totale eksport i betydelig grad.

Råolje og naturgass sto i 1985 for 50 prosent av den samlede verdien av eksporten som er registrert i statistikken over utenrikshandel med varer. Andelen falt til 40 prosent i 1986 og 33 prosent i 1988. Andelen i fjor var på 39 prosent.

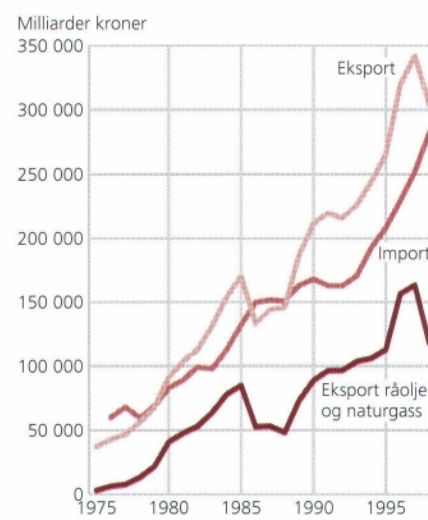
Eksporten av råolje og naturgass kom opp i 85 milliarder kroner i 1985, men falt til 53 milliarder i 1986. I første halvår 1986 var det en tre ukers arbeidskonflikt i Nordsjøen, men eksportvolumet for året ble likevel høyere enn for 1985. Årsaken til nedgangen i eksportverdien fra 1985 til 1986 var at den gjennomsnittlige eksportprisen på råolje ble redusert til under det halve, fra 1 720 til 806 kroner per tonn. Naturgassen bidro i 1985 med 29 milliarder kroner, noe som fortsatt er rekord for årseksport av gass regnet i løpende kroner. Prisen var oppe i 115 øre per standard kubikkmeter i 1985. Til sammenlig-

ning var eksportprisen i 1998 på 64 øre.

Personbiler og stasjonsvogner

Norge importerte i 1985 varer for 133 milliarder kroner, en økning 17 prosent fra 1984. Hele 5 milliarder av økningen skyldtes importen av kjøretøyer for veg som alene sto for fjerdedelen av den samlede økningen i vareimporten i 1985. Regnet i prosent var importveksten for kjøretøyer for veg hele 72 prosent. Dette var mer enn fire ganger så

Import og eksport av varer. Eksport av råolje og naturgass. Milliarder kroner

Kilde:

Statistisk sentralbyrå: NOS Historisk statistikk 1994.

Statistisk sentralbyrå: NOS Utenrikshandel 1985 Hefte II.

Statistisk sentralbyrå: NOS Utenrikshandel 1984 Hefte II.

Statistisk sentralbyrå: Månedstatistikk over utenrikshandelen med varer. Endelige tall 1998.

Mer informasjon:

Anne Berit Dahle

tlf. 22 86 47 10

anne.berit.dahle@ssb.no

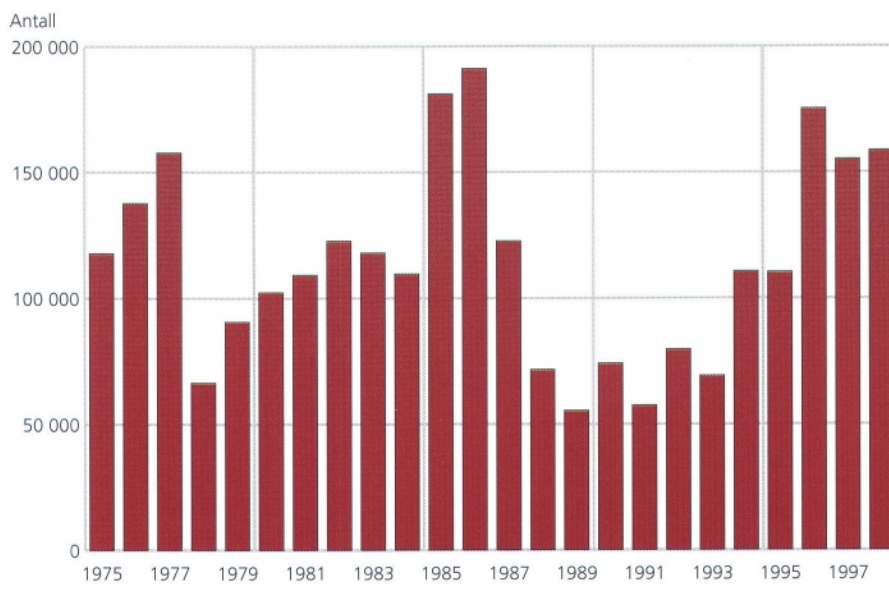
- **1984:** Bruttoproduksjonsverdien i industrien var 49 423 millioner kroner.
- **1985:** Verdien av eksporten av råolje og naturgass var 85 380 millioner kroner.

mye som for importen ellers. Mens det ble importert om lag 110 000 personbiler og stasjonsvogner i 1984, tok vi inn 181 000 i 1985. Året etter ble det importert 191 000, noe som fortsatt er årsrekord.

Statistikkjubileum

I 1984 var det nøyaktig 100 år siden Statistisk sentralbyrå overtok utarbeidingen av statistikk over utenrikshandelen med varer og for første gang utga årspublikasjonen Norges Handel. Tittelen ble i 1961 endret til Utenrikshandel. Statistikk etter vare og land finnes på elektronisk medium fra og med 1960, slik at det i 1985 allerede kunne feires 25-årsjubileum for elektronisk tilgjengelig statistikk. Tall for varehandel med utlandet eksisterer for øvrig tilbake til 1835 og årlig fra og med 1851.

Import av personbiler og stasjonsvogner. Antall

Tankskipet TIT Velma, H. Ditlev Simonsen.

Stor vekst i kvinnesysselsettingen

1986-1987

I løpet av treårsperioden 1984-1987 økte sysselsettingen med om lag 160 000 personer. 100 000 av disse var kvinner. Veksten var særlig sterk innenfor varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet samt i finansiell og forretningsmessig tjenesteyting.

Bygge- og anleggsbransjen opplevde også et sterkt oppsving i disse årene. Denne høykonjunkturen skyldtes i stor grad en sterk vekst i lånefinansiert forbruk. Dette forbruket falt imidlertid betydelig etter at realrenten etter skatt økte kraftig. Samtidig gikk investeringene i næringslivet tilbake, og veksten i offentlig virksomhet ble redusert (Fredriksen 1993).

Selve vendepunktet i utviklingen kom i 1987, som dermed markerer sluttåret for det som er blitt kalt "jappetida". De næringene som ekspanderte sterkest på midten av 1980-tallet stagnerte eller gikk tilbake, samtidig med et kraftig fall i industrisysselsettingen.

Veksten i sysselsettingen i 1980-årene skjedde i hovedsak blant kvinner. I 1987 var tre av fire kvinner i alderen 25-66 år med i ar-

beidsstyrken. Mens differansen på menns og kvinners yrkesfrekvens i 1980 var på hele 28 prosentpoeng, var den i 1987 redusert til 16. I dag er differansen på bare 10 prosentpoeng.

Høyere yrkesaktivitet blant ungdom

Under høykonjunkturen i 1984-1987 økte yrkesaktiviteten også blant ungdom. For aldersgruppen 16-19 år gjaldt dette i hovedsak deltidsarbeid ved siden av skolegangen, mens det for aldersgruppen 20-24 år i første rekke dreide seg om heltidsarbeid. Etter 1987 ble denne utviklingen reversert, særlig ved at heltidsarbeid ble erstattet av heltids skolegang eller studier (inklusive kvalifiseringstiltak administrert av arbeidsmarkeds-etaten).

Kilde:

Bø, T. P., Kjelsrud, M. og O. Sandvik (1993): Arbeid, Sosialt utsyn 1993, Statistisk sentralbyrå.

Fredriksen, D. F. (1993): Strukturelle endringer på arbeidsmarkedet 1950-1990, Sosialt utsyn 1993, Statistisk sentralbyrå og NOS Arbeidsmarkedsstatistikk 1987-1988, Statistisk sentralbyrå.

Mer informasjon:

Tor Petter Bø
tlf. 22 86 47 87
tor.petter.bo@ssb.no

Andel yrkesaktive i ulike befolkningsgrupper. Prosent

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
16-19 år i alt	45,0	46,8	45,4	46,0	42,5	44,5	50,2	53,3
20-24 år i alt	71,6	70,0	72,4	73,6	72,7	73,7	76,0	76,3
Menn 25-66 år	90,1	90,0	90,1	89,3	89,6	89,6	89,1	89,1
Kvinner 25-66 år	62,2	64,3	64,8	65,8	67,1	68,5	71,0	72,6

Foto: Knudsen fotosenter

Redusert yrkesaktivitet blant eldre menn

Den langvarige trenden i retning av redusert yrkesaktivitet blant eldre menn fortsatte. I aldersgruppen 55-66 år sank yrkesfrekvensen fra 75 til 72 prosent i perioden 1984-1987. Til sammenligning var 95 prosent av menn i alderen 30-54 år yrkesaktive i 1987. Utviklingen for de eldre hadde sammenheng med en økende andel uføretrygdete og andre former for førtidspensjonering. Også blant eldre kvinner har uføreandelen økt, men i arbeidsmarkedsstatistikken blir dette mer enn oppveid av den generelle tendensen til økt yrkesaktivitet blant kvinner.

1987 markerer ikke bare slutten på "jappetida", men var også året for en større arbeidstidsreform, idet den ukentlige arbeidstiden ble satt ned fra 40 til 37,5 timer for de arbeidstakerne som ennå ikke hadde en slik avtale. Denne arbeidstidsforkortelsen kom først og fremst mannlige ansatte til gode, ettersom de i større grad enn kvinner arbeidet i yrker med 40-timers uke. Fra 1986 til 1987 ble det 360 000 færre sysselsatte med en faktisk arbeidstid på 40 timer eller mer.

Samme år som denne reformen ble innført, oppga likevel en tredjedel av de yrkesaktive mennene at de vanligvis arbeidet 45 timer eller mer per uke, eventuelle bijobber medregnet (Levekårsundersøkelsen 1987). En del av dette må for øvrig

► **1986:** Over 27 300 utvandret, det høyeste tallet i århundret.

► **1987:** Landets 157 aviser hadde et nettoopplag på 2 940 000, av disse var det 64 dagsaviser med et opplag på 2 064 000.

tilskrives ordningen med fleksibel arbeidstid (med mulighet for avspasering), foruten det pålagte overtidsarbeidet.

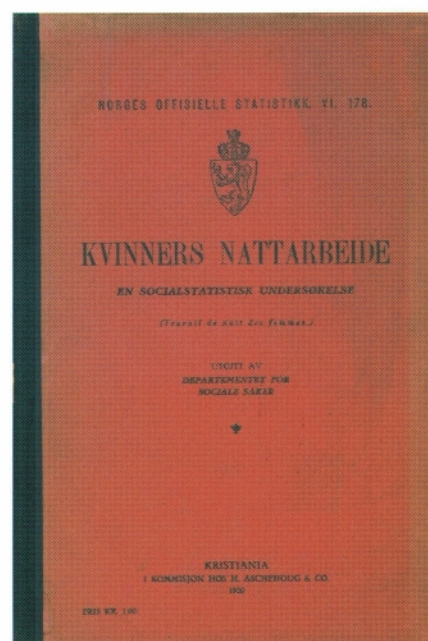
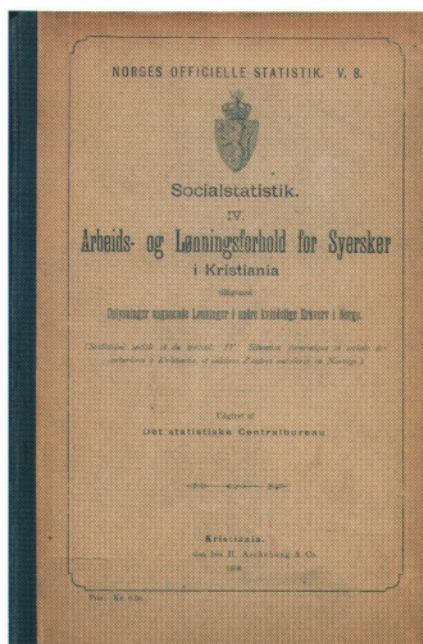
I tillegg til en hel rekke publikasjoner om demografiske emner og levevilkår generelt, belyser følgende studier kvinners arbeid utenfor hjemmet og yrkesvalg:

I serien Norges offisielle statistikk:

NOS VI. 178, *Kvinnens nattarbeide, En sosialstatistisk undersøkelse*, Kristiania 1920, NOS. V. 8, *Socialstatistik. IV Arbeids- og Lønningsforhold for Syersker i Kristiania tilligemed Oplysninger angaaende Lønninger i andre kvindelige Erhverv i Norge*, Kristiania 1906. NOS IX. 146, *Arbeidsvilkårene for hushjelp i norske byer*, Oslo 1938, NOS B 242, *Kvinnens Arbeid 1980, Oslo-Kongsvinger 1980*

I serien Sosial og økonomiske studier:

SØS 39, Olav Ljones, *Kvinnens yrkesdeltaking i Norge*, Oslo-Kongsvinger 1979, SØS 55, Anne L. Ellingsæter, Gunvor Iversen, *Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger, Oslo-Kongsvinger 1984*, SØS 71, Anne Lise Ellingsæter, *Normalisering av deltidsarbeidet, En analyse av endringer i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstid i 80-årene*, Oslo-Kongsvinger 1989

Studenteksplosjonen

1988-1989

Fra 1988 til 1990 økte det samlede studenttallet ved landets universiteter og høyskoler fra 109 300 til 132 800, en økning på hele 22 prosent. Veksten i studenttallet var spesielt sterk ved universitetene. En slik økning i studenttallet hadde ikke landet opplevd siden 1960- tallet.

I perioden 1982 til 1988 var økningen i studenttallet ved landets universiteter og høyskoler forholdsvis moderat. Det registrerte studenttallet økte fra 88 000 til 109 300, en gjennomsnittlig økning på

3 550 studenter per år. Så, på ett år fra 1988 til 1989 var det en vekst i tallet på studenter med 14 300 og det påfølgende år med 9 100. Veksten har fortsatt, og i 1998 var det registrert over 184 000 studenter i universitets- og høyskolesektoren. Studenttallet har altså blitt mer enn fordoblet siden 1982, det første året hvor blant annet alle de gamle helsefagsskolene hadde fått høyskolestatus.

Studenttallsveksten har vært spesielt sterk blant kvinnene. I 1982 utgjorde kvinnene 49 prosent av alle studentene, i 1998 58 prosent.

Den sterke økningen i studenttallet fra 1988 til 1990 skyldes ikke minst at årskullene som kom i studiealder, det vil si antallet 19- og 20-åringer, var spesielt store og at arbeidsledigheten blant ungdom økte. Dette førte til et sterkt press mot de høyere utdanningsinstitusjoner. Den direkte overgangen fra videre-

Antall universitetsstudenter. 1900-1995

År	Antall studenter
1900.....	1 479
1905.....	1 376
1910.....	1 817
1915.....	2 341
1920.....	2 829
1925.....	4 335
1930.....	4 817
1935.....	5 442
1940.....	5 925
1945.....	8 080
1950.....	7 481
1955.....	5 639
1960.....	9 609
1965.....	19 638
1970.....	30 165
1975.....	40 774
1980.....	40 620
1985.....	41 658
1990.....	63 307
1995.....	82 957

Kilde, NOS Utdanningsstatistikk, diverse årganger.

gående skole til universitetene økte og det ble mindre vanlig for ungdom som hadde oppnådd studiekompetanse å vente ett år eller to før studiestart.

Utover 1990-tallet ble det igjen færre 19- og 20-åringer samtidig som den sterke veksten i studenttallet fortsatte. Beregninger viste at studiefrekvensen for årsklassene som

Mer informasjon:

Tor Jørgensen,
tlf. 62 88 52 69,
tor.jorgensen@ssb.no

nådde studiealder på begynnelsen av 1990-tallet ville bli over 50 prosent. Veksten i etterspørselen etter studieplasser førte til at det også ble opprettet flere plasser, ikke minst ved flere av fakultetene ved universitetene. Bedringen på arbeidsmarkedet de siste årene kan nok imidlertid føre til at en noe lavere andel av de unge vil begynne å studere enn hva man forventet for noen år siden. Ungdom som valgte universitets- og høyskolestudier i mangel på jobbmuligheter har nå fått flere alternativer, og den yrkesfaglige utdanningen i den videregående skole er blitt styrket.

Sterk vekst både i universitetssektoren...

Det var universitetssektoren, som også omfatter de vitenskapelige høyskolene, som opplevde den sterkeste veksten fra 1988 til 1990. Mens om lag 47 300 studenter var registrert ved disse lærestedene i 1988 var tilsvarende tall to år senere hele 62 700, en formidabel økning på 33 prosent på to år. Fra 1982 til 1988 hadde tallet på studenter i universitetssektoren bare økt med 6 300.

Tallet på universitetsstudenter fortsatte å vokse kraftig første halvdel av 1990-tallet og nådde 83 000 i 1995. Deretter har det vært en liten tilbakegang. Kvinneandelen var 44 prosent i 1982, 51 prosent i 1989 og 53 i 1998. I løpet av en tiårsperiode ble tallet på kvinnelige studenter ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene fordoblet.

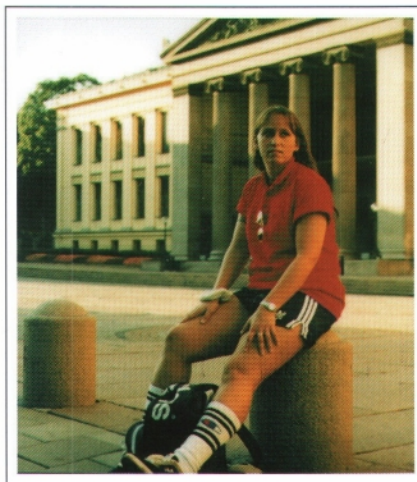
Landets største universitet, UiO, hadde et forholdsvis stabilt antall studenter fra 1982 til 1988 med et studenttall på 19 000-21 000. I 1989 hadde dette tallet økt til

25 600 og i 1995 til hele 36 600. Deretter ble tallet redusert til 33 700 i 1998.

...og i høyskolesektoren

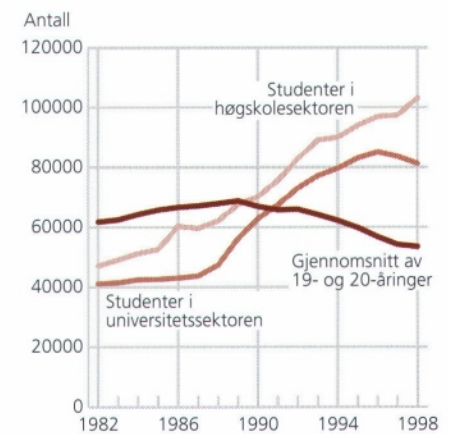
Studenttallet ved de offentlige og private høyskolene ble mer enn fordoblet fra 1982 til 1998. Mens vel 47 000 var registrert som studenter ved disse lærestedene i 1982, hadde tallet økt til 103 000 i 1998. Veksten fra 1988 til 1990 var imidlertid langt lavere i høyskolesektoren enn i universitetssektoren. Studenttallet økte med 13 prosent i høyskolesektoren disse årene. Det var imidlertid en sterk vekst i studenttallet i denne sektoren de påfølgende år, og i de siste årene har den vært sterkere her enn i universitetssektoren.

Kvinneandelen ved høyskolene gikk opp fra 53 prosent i 1982 til 56 i 1989 og til hele 62 i 1998. Samtidig som helsefaghøyskolene var og ble kvinnebastioner økte også tilstrømmingen av kvinner til mange andre studier.

- **1988:** Det reiste 681 785 passasjerer med charterfly til utlandet, av disse dro 391 333 til Spania, 92 998 til Hellas, 50 205 til Storbritannia og 36 559 til Kypros.
- **1989:** Aksjekursindeksen ved Oslo Børs viste 477 (1983=100)

Studenter i universitets- og høyskolesektoren. 1982-1998

At veksten på slutten av 1980-tallet ikke ble jevnt fordelt mellom universitets- og høyskolesektoren skyldes nok i første rekke at langt flere av studietilbudene i høyskolene var profesjonsstudier med et fast antall studieplasser, og at det derfor tok lengre tid å bygge ut studieplasser ved disse skolene enn ved de store fakultetene ved universitetene som i stor grad ble åpnet.

Bankkrisen

1990-1991

Finansnæringen gjennomgikk en omfattende krise på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet. Krisen var på sitt sterkeste rundt 1991, da staten måtte gripe inn for å «redde» bankene.

Etter en periode med sterk utlånsvekst på 1980-tallet, fikk både husholdninger og foretak problemer med å innfri sine lån, og flere banker tapte hele sin egenkapital.

Viktige deler av bakgrunnen for bankkrisen lå i forhold vedrørende konjunkturutviklingen og bankenes og myndighetenes atferd på 1980-tallet. Regler og praksis om tapsføring og kapitaldekning hadde også innvirkning på kriseforløpet. Problemene begynte for alvor å gjøre seg gjeldende i 1987, da flere banker opplevde dårlige resultater og økende tap på utlån og garantier. På begynnelsen av 1990-tallet forsterket problemene seg, og statlige organer måtte gripe inn for å håndtere krisen som oppsto.

Deregulering og konjunktursvingninger

Selv om problemene i finansnæringen ikke var på sitt mest markante før på 1990-tallet, hadde den sine røtter flere år tilbake i tid. Dereguleringen av finansmarkedene i 1984-1985 førte til at både husholdninger og foretak lettere fikk lån. Spesielt var opphevelsen av kravet om tilleggsreserver i 1984 av betydning. Kravet på bankene å

plassere et beløp tilsvarende en viss andel av veksten i forvaltningskapitalen på en ikke-rentebærende konto i Norges Bank. Dette gjorde det svært kostbart for bankene å øke sine utlånsvolum, og kravet ble i praksis sett på som ensbetydende med direkte regulering av bankenes utlån. Kredittveksten ble til gjengjeld forsøkt kontrollert gjennom kravet om primærreserver. Kravet på bankene å holde visse reserver i form av sedler og skillemynt som innskudd i Norges Bank og i norske statskasseveksler.

Dereguleringen på kredittmarkedet falt sammen med høykonjunkturen på midten av 1980-tallet, og bankenes utlån steg i denne perioden med omtrent 20 prosent i året. De disponerte utlånene fra bankene økte fra totalt 157 milliarder kroner i 1983 til 415 milliarder i 1987. Bankenes utlånspolitikk i denne perioden var en viktig drivkraft bak den kraftige investerings- og forbruksveksten som fant sted, og husholdningenes forbruk ble i denne perioden delvis finansiert gjennom låneopptak. Det var også vekst i innskudd i bankene, men denne veksten var ikke sterk nok til å finansiere utlånene. Utlånene ble

Mer informasjon:
Rolf Marius Torsvik,
tlf. 22 86 48 39,
rolf.marius.torsvik@ssb.no

- **1990:** Annonse- og reklamevirksomhet hadde 6 768 sysselsatte i 1 344 bedrifter.
- **1991:** Norges Idrettsforbund hadde 12 479 lag med 1 697 054 medlemmer.

derfor i stor grad finansiert gjennom kortsiktige låneopptak i utlandet, samt lån i Norges Bank.

Blant annet for å dempe kredittspansjonen, ble penge- og kredittpolitikken strammet til ved inngangen av 1986. Primærreservekravene økte og tilleggsreservekravet ble midlertidig gjeninnført i en modifisert form, og den stramme penge- og kredittpolitikken ble opprettholdt ut 1980-årene. Med fall i oljeprisen, inflasjonspress og renteøkning, ble høykonjunkturen i første del av 1980-tallet etterfulgt av lavkonjunktur i årene 1987-1990. Lavkonjunkturen i Norge falt sammen med en generell internasjonal konjunkturedgang, noe som var med på å forsterke problemene i finansnæringen.

Generell bankkrise og krisehåndtering

I 1987 opplevde bankene og finansieringsselskapene de første store tapene på utlån og garantier, og for første gang oversteg de årlige gjennomsnittlige tapene 1 prosent av utlånene. Imidlertid overholdt næringen sett under ett de daværende kapitaldekningskravene. Samtidig førte en generell nedgang på børsene til at bankene tapte betydelige beløp på verdipapirmarkedet. Et kraftig fall i eiendomsprisene hadde også stor betydning for bankenes store tap på slutten av 1980-tallet.

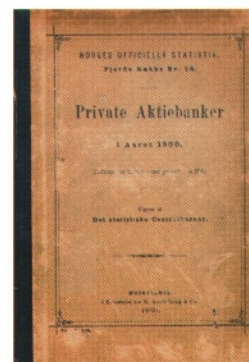
Det påfølgende året hadde de første bankene tapt sine egenkapitalbeholdninger. Flere tiltak ble satt i gang. Flere banker fusjonerte, og forretnings- og sparebankenes sikringsfond stilte garantier for at bankene ville oppfylle sine forpliktelser. I noen tilfeller ble det også gitt spesielt gunstige lån fra Norges Bank, og enkelte banker ble satt under offentlig administrasjon.

Etter to år med negative resultater, hadde bankene positive resultater i 1989. Til tross for dette ble det etter hvert klart at det var en risiko for en generell krise i banknæringen, det vil si en situasjon der store deler av bankvesenet ikke kunne utføre sine oppgaver. Bankenes egne sikringsfond var sterkt svekket og kunne ikke lenger dekke bankenes kapitalbehov. Som en følge av dette ble Statens Banksikringsfond vedtatt opprettet våren 1991. Opprettelsen av Statens Banksikringsfond hadde til formål å understøtte soliditeten i det norske banksystemet i krisesituasjoner, og å medvirke til at bankenes egne sikringsfond i en slik situasjon kunne sikre innskytternes interesser. Høsten 1991 ble Statens Bankinvesteringsfond opprettet, med formål å delta som investor ved emisjoner av ansvarlig kapital i norske banker.

Bankkrisen nådde et dramatisk høydepunkt denne høsten, da aksje-

kapitalen til to store forretningsbanker ved kongelig resolusjon ble skrevet ned til null. Dette skjedde med ytterligere en forretningsbank i 1993. Kravet om tilfredsstillende kapitaldekning i disse bankene ble nådd ved at Statens Banksikringsfond skjøt inn ny aksjekapital.

I 1991 kom nye regler for kapitaldekning som skulle sikre at bankene til enhver tid skulle ha en forsvarlig kapitaldekning og derigjennom sikre god soliditet. I 1991 etablerte Kredittilsynet nye forskrifter om føring av tap på utlån og garantier som fikk anvendelse fra regnskapsåret 1992. Forskriften skiller mellom spesifiserte avsetninger, som er avsetninger til dekning av påregnelige tap, og uspesifiserte tapsavsetninger, som skal dekke tap på engasjementer som ikke er identifiserte.

Alt fra begynnelsen av det tyvende århundret ble det ført statistikk over private aksjebanker.

Tap og utlån 1983-1991

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Forretningsbanker¹									
Utlån ²	91 693	119 183	152 128	203 608	242 352	250 545	276 962	332 052	310 573
Tap på utlån og garantier i prosent av utlån ³	0,35	0,38	0,52	0,68	1,39	2,26	1,91	2,47	5,80
Sparebanker									
Utlån ²	64 889	80 505	111 073	146 547	173 067	186 689	192 511	197 734	197 044
Tap på utlån og garantier i prosent av utlån ³	0,19	0,21	0,23	0,35	1,05	1,65	2,67	1,94	2,16

¹ F.o.m. 1990 inkl. Postbanken og Postgiro.

² Disponerte utlån. Millioner kroner.

³ Kilde: NOU 1992: 30 Bankkrisen.

Bare opptur for oppdrett?

1992-1993

I 1992 ble det solgt drøyt 131 000 tonn norskproduisert oppdrettsfisk. Dette var nesten ti ganger så mye som i 1982, og mer enn hundre ganger så mye som i 1972. Og oppturen i produksjonen av oppdrettsfisk skulle ikke stoppe der.

På begynnelsen av 1970-tallet var fiskeoppdrett en tilleggsnæring til jordbruket langs kysten av Norge, og hadde liten økonomisk betydning for landet. Bøndene hadde en konsesjon hver, og konsesjonstallet var identisk med antall oppdrettsenheter. På begynnelsen av 1990-tallet skjedde en omfattende omstrukturering av næringen da reglene for eierskap ble liberalisert. Konsesjonene ble konsentrert i større selskaper, og produksjonen av oppdrettsfisk fortsatte å øke. Fra 1992 til 1993 økte den solgte mengden matfisk med 25 prosent, og fra 1993 til 1994 med 32 prosent. Foreløpige tall viser at det ble solgt godt over 400 000 tonn norsk oppdrettsfisk i 1998.

Laks har tradisjonelt vært den suverent viktigste fiskearten i oppdrettsnæringen her i landet, og i 1992 utgjorde laks nesten 95 prosent av den totale mengden som ble solgt. Oppdrett av regnbueørret har imidlertid økt vesentlig i omfang de senere årene, og sto for over 11 prosent av totalmengden som ble solgt i 1998.

Andre fiskearter

Andre fiskearter er også gjenstand for oppdrett i Norge, men i betydelig mindre skala. I 1992 var det kun 0,3 prosent av den solgte mengden som verken var laks eller regnbueørret. I 1997 var andelen fortsatt 0,3 prosent. Optimismen er likevel stor når det gjelder utviklingsmulighetene for oppdrett av torsk, kveite og ikke minst skalldyr.

Produksjonen av oppdrettsfisk i oppdrettsanleggene blir stadig mer effektiv. I forbindelse med produksjon av laks og regnbueørret ble det i 1997 utført 15 prosent flere timeverk enn i 1992. I samme periode økte den årlige solgte mengde med 180 prosent.

Rømlinger

Oppdrettsvirksomhetens rivende utvikling har medført miljøproblemer. I dag blir som regel rømming av oppdrettsfisk definert som det alvorligste problemet. Ifølge oppgaver fra oppdretterne rømte 498 000 oppdrettslaks fra matfiskanlegg i 1993. Selv om økningen ikke har vært stor (506 000 i 1997), er tallene betydelig høyere enn målet som myndighetene har satt innen utgangen av år 2000.

Kilde:

NOS Fiskeoppdrett, Statistisk sentralbyrå.

Direktoratet for naturforvaltning, 1999. Miljømål for norsk oppdrettsnæring. Nye miljømål for perioden 1998-2000. - DN-rapport 1999-1.

Mer informasjon:

Simen Kristian Flygind
tlf. 62 88 54 64.
simen.kristian.flygind@ssb.no

- **1992:** Det ble født 60 109 levendefødte barn, 25 801 ble født utenfor ekteskap.
- **1993:** Det ble inngått 19 464 ekteskap og var 10 943 skilsmisser.

10. Sal av slakta matfisk. Mengd, etter fiskeslag og fylke. 1997
Sale of slaughtered fish for food. Quantity, by fish species and county. 1997

	Einingar med slakt Units with slaughtering			Slakta mengd Slaughtered quantity					Torsk Cod	Andre fiskeslag Other fish species
	I alt' Total'	Laks Salmon	Regn- bogaure Rainbow trout	I alt Total	Laks Salmon	Regn- bogaure Rainbow trout	Røye/ sjørøye Char/ mig- tory char			
	Tonn Tons									
1971	..	5	50	531	98	433	..	..	..	..
1972	..	5	56	924	146	778	..	..	..	..
1973	..	4	80	1 172	171	1 001	..	..	..	..
1974	..	13	155	2 327	601	1 726	..	..	..	..
1975	138	45	120	2 517	862	1 655	..	..	..	..
1976	149	61	116	3 476	1 431	2 045	..	..	..	..
1977	165	84	112	3 932	2 137	1 795	..	..	..	..
1978	189	116	124	5 646	3 540	2 105	..	..	..	1
1979	226	147	154	7 316	4 389	2 927	..	..	..	0
1980	256	173	165	7 980	4 312	3 668	..	..	..	-
1981	286	215	189	13 051	8 418	4 624	..	..	..	10
1982	328	263	192	15 330	10 695	4 627	..	..	..	7
1983	362	301	183	22 712	17 298	5 405	..	..	..	10
1984	402	354	152	25 454	21 881	3 569	..	..	..	3
1985	487	414	217	34 617	29 473	5 142	..	..	..	3
1986	538	498	255	49 223	44 831	4 384	..	..	..	8
1987	585	542	311	54 853	46 453	8 305	..	..	..	95
1988	723	653	314	88 554	78 744	9 692	..	74	..	45
1989	785	696	135	115 222	111 337	3 640	..	125	..	120
1990	861	729	107	150 651	145 990	3 796	..	555	..	311
1991 ²	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1992	585	490	86	131 149	124 138	6 582	187	232	..	10
1993	597	514	81	164 488	155 581	8 351	136	367	..	53
1994	666	554	80	217 942	202 459	14 367	262	569	..	285
1995	661	560	66	277 226	261 522	14 704	273	284	..	443
1996	759	571	102	321 332	297 557	22 966	221	191	..	397
1997	765	579	102	367 115	332 581	33 295	350	304	..	585
1997										
Rogaland	67	45	9	21 425	19 757	1 656	:	7	:	:
Hordaland	162	121	22	74 210	66 090	8 061	:	29	:	:
Sogn og Fjordane	91	64	19	40 693	35 042	5 635	:	15	:	:
Møre og Romsdal	130	87	31	58 264	45 587	12 173	:	:	:	370
Sør-Trøndelag	64	46	15	45 208	40 286	4 908	-	:	:	:
Nord-Trøndelag	36	31	:	26 588	26 065	:	:	-	:	10
Nordland	113	98	:	63 996	63 667	:	222	10	:	:
Troms	62	53	:	21 924	21 695	:	:	145	:	74
Finnmark	21	20	-	9 219	9 156	-	-	:	:	:

¹ For 1987 og tidligere år er berre anlegg med slakt av laks og/eller regnbogaure inkludert. ²Tala for 1991 er så usikre at dei ikkje blir publiserte.

³ Up to and including 1987 only units with slaughtering of salmon and/or rainbow trout are included. ⁴ Figures for 1991 are unreliable and will not be published.

Sykdom

Sykdomsutviklingen i oppdrettsnæringen har siden 1993 vært meget positiv. Frem til 1992 ble det brukt betydelige mengder antibakterielle midler. Etter 1992 sank forbruket betraktelig, og i dag utgjør forbruket av antibiotika til fisk en ubetydelig del av det totale forbruket i Norge. Lakselus påfører i dag oppdrettsnæringen store økonomiske

tap. Konsentrasjonen av lus har evne til å blomstre opp i områder hvor tettheten av vertsfisk er stor. Det er en berettiget frykt for at massiv forekomst av lus er en av flere faktorer som svekker ville bestander av laksefisk.

Høy eksportverdi

Det er stor optimisme innad i næringen. Den årlige eksportverdien av oppdrettsfisk nærmer seg 10 milliarder kroner, og mange av aktørene mener at det er grunn lag for en videre omfattende vekst og mangedobling av produksjonen. Så spør det hvordan naturgitte forhold, marked og ikke minst andre brukerinteresser langs kysten vil reagere på den videre oppturen?

Gjenvinning av papir tek av

1994-1995

Mengda papiravfall voks med 45 prosent frå 1976 til 1997. I heile denne perioden auka papiravfallet i takt med utviklinga i økonomien. Gjenvinning av papir og papp tok til for alvor på midten av nittitalet.

Nær dobbelt så mykje papiravfall vart gjenvunne i 1995 som i 1990, og to år seinare var gjenvinning den vanlegaste handsaminga av dette avfallet.

Miljøengasjement som breidde om seg på nittitalet gir klare utslag i statistikken. Medan om lag 120 000 tonn papir- og pappavfall vart sendt til gjenvinning i 1976, vart nær 350 000 tonn av dette avfallet gjenvunne i 1995. Frå 1976 og fram til 1990 vart mellom 15 og 20 prosent av papir- og pappavfallet gjenvunne. På nittitalet skaut gjenvinninga fart, og i 1995 hadde delen auka til 37 prosent. Resultatet av at meir avfall vert samla inn er at stadig mindre ender på deponi. I 1976 gjekk 73 prosent av papir- og pappavfallet til deponi, medan tilsvarande tal for 1997 var 41 prosent. Dette var òg første gongen det gjekk meir papir- og pappavfall til gjenvinning enn til deponi.

Den totale mengda papir- og pappavfall aukar

Samtidig voks den totale mengda papir- og pappavfall med 245 000 tonn frå 1976 til 1995. Dei totale mengdene papir- og pappavfall stabiliserte seg ei stund på nittitalet,

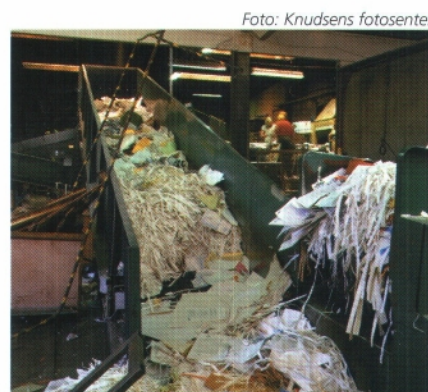

Foto: Knudsens fotosenter

Gjenvinning er den vanlegaste handsaminga av papiravfallet.

men auka igjen frå 1996 til 1997 då den totale mengda kom opp i 990 000 tonn. Det ser ikkje ut til at overgangen frå skrivemaskiner til datamaskiner og etter kvart PC-ar førte til eit lågare forbruk av papir. Dei årlege avfallsmengdene frå trykksaker har til dømes auka med over 100 000 tonn frå 1990 til 1997. I dag vert stadig fleire aviser og magasin tilgjengeleg på Internett, og kommunikasjon med e-post er blitt daglegdags for mange av oss. Til tross for dette tilseier framskrivingar av avfallsmengdene ein vekst i papiravfallet på nær 30 prosent fram til 2010.

Kjelde:

Avfallsrekneskap for papir, 1997, Statistisk sentralbyrå.

Forbruksundersøkelsen, 1997, Statistisk sentralbyrå.

Bruvoll, A. og K. Ibenholt (1999): Framskrivning av avfallsmengder og miljøbelastninger knyttet til sluttbehandling av avfall, Rapport 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000): Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, Miljøverndepartementet.

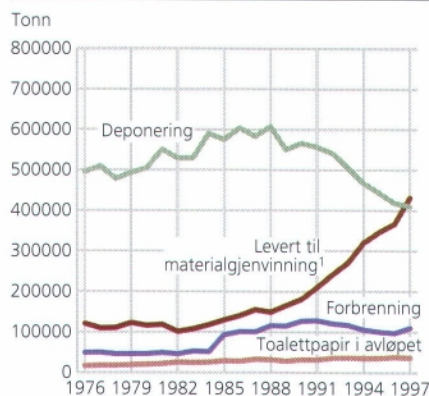
Returpapirstatistikk, Prosessindustriens Landsforening.

Meir informasjon:

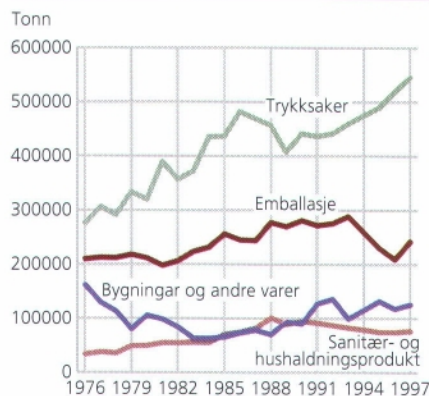
Olav Rønningen

tlf. 62 88 51 51

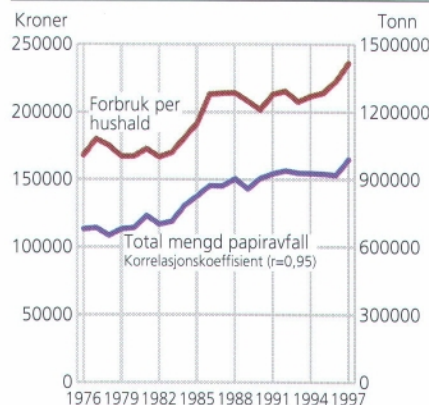
olav.ronningen@ssb.no

Mengd papiravfall, etter handsaming/ disponering. 1976-1997. Tonn

Kjelde: PIL sin returpapirstatistikk.

Papiravfall, etter produktkategorier. 1976-1997. Tonn

Kjelde: PIL sin returpapirstatistikk.

Samanheng mellom forbruk i hushalda og papir- og pappavfall. 1976-1997. Tonn og kroner

Kjelde: PIL sin returpapirstatistikk.

Samanheng mellom papir- og pappavfall og privat konsum

Ein førebels analyse tyder på at mengdene papir- og pappavfall svingar i takt med den økonomiske utviklinga og privat forbruk. Sjølv om den totale mengda papir- og pappavfall også inkluderer avfall frå næringslivet, er samsvaret med forbruket i dei private hushalda iaugefallande. I figuren er dei totale forbruksutgiftene hos eit gjennomsnittshushald stilt saman med den totale mengda papir- og pappavfall. Denne samanhengen er også bakgrunnen for framskrivingar av hushaldavfallet.

Ut frå denne samanstillinga kan det sjå ut til at avfallsmengdene aukar i økonomiske oppgangstider, medan nedgangstider resulterer i lågare avfallsmengder. I Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000) er eit av hovudmåla at utviklinga i generert mengd avfall skal vere vesentleg lågare enn den økonomiske veksten. Ifølgje Statistisk sentralbyrå sine framskrivingar forventast ein vekst i avfallsmengdene som ligg 10 prosentpoeng under BNP-veksten, ved uendra politikk. Det kan dermed sjå ut til at dette resultatmålet vil bli innfridd.

På veg mot gjenvinningsmålet

Det andre hovudmålet i den nemnte stortingsmeldinga er at mengda avfall som går til slutthandsaming, det vil seie deponi eller forbrenning utan energiutnytting, skal reduserast til 25 prosent av generert avfallsmengd innan 2010. Dette inneber at vi om vel ti år skal materialgjenvinne eller energiutnytte 75 prosent av dei samla avfallsmengdene. Dette målet gjeld i utgangspunktet den totale avfallsmengda i Noreg, ikkje nødvendigvis enkle fraksjonar som papir og

- **1994:** Det var 20 arbeidskonflikter som berørte 14 735 arbeidstakere.
- **1995:** Verdien av importen var 208 626 millioner kroner, verdien av eksporten var 265 883 millioner kroner.

papp. Det kan like fullt vere interessant å følgje dei enkelte fraksjonane for å sjå korleis dei ligg an i høve til målet. Ifølgje ei førebels utrekning kan det sjå ut til at slutthandsamingsdelen var på 50 prosent i 1995. I 1997 var denne delen redusert til om lag 43 prosent, medan rundt 57 prosent av avfallet blei materialgjenvunne eller energiutnytta.

Politisk milepæl for miljøarbeidet

1996-1997

I Kyoto 11. desember 1997 ble klimaavtalen underskrevet ti timer på overtid. Kyoto-protokollen representerer politisk sett en milepæl. For første gang ble verdens stormakter enige om å redusere utslippene av klimagasser.

Konferansen i Kyoto var det tredje partsmøtet som fulgte etter undertegningen av FNs klimakonvensjon i Rio de Janeiro i 1992. Målet for møtet var å utarbeide en avtale som forplikter den industrialiserte del av verden til å begrense utslippene av klimagasser. Etter intense forhandlinger kom omsider avtalen i havn. Selv om forpliktelsene som følger av avtalen vil ha små effekter på den fremtidige klimautviklingen, er Kyoto-protokollen politisk sett en milepæl. I tillegg til konkrete mål for omfang og tidsplan for reduksjon av utslipp introduserer avtalen også tre viktige mekanismer for hvordan reduksjoner kan oppnås: internasjonal kvotehandel, felles gjennomføring og den grønne utviklingsmekanismen.

Forpliktelsene

Avtalen fastslår at de industrialiserte landene innen perioden 2008-2012 i gjennomsnitt skal redusere det totale utslippet av klimagasser med 5,2 prosent i forhold til nivået i 1990. Avtalen innebærer en differensiering av reduksjonen mellom ulike land. Norge fikk den tredje laveste forpliktelsen med en økning av utslippet med 1 prosent fra 1990-nivå. Klimagassene som avtalen omfatter er: karbondioksid (CO₂), metan (CH₄), lystgass (N₂O), hydrofluorkarboner (HFK), perfluorkarboner (PFK) og svovelheksafluorid (SF₆). U-landene fikk ingen forpliktelser i denne omgang.

Kilde:

European Environment Agency (EEA) (1999): Annual European Community Greenhouse Gas Inventory 1990-1996.

CICERO (Senter for internasjonal klima- og miljøforskning): Kyoto-protokollen - Offisiell tekst med norske kommentarer (1998), Cicerone vedlegg til nr. 4/1997, nr. 1/1998 og nr. 3/1999.

FNs klimakonvensjon sine Internett-sider: www.unfccc.org.

Statistisk sentralbyrå (1998) og (1999): Naturressurser og miljø 1998 og 1999.

Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000): Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

Mer informasjon:

Eli Kvingedal
tlf. 22 86 48 79.
eli.kvingedal@ssb.no

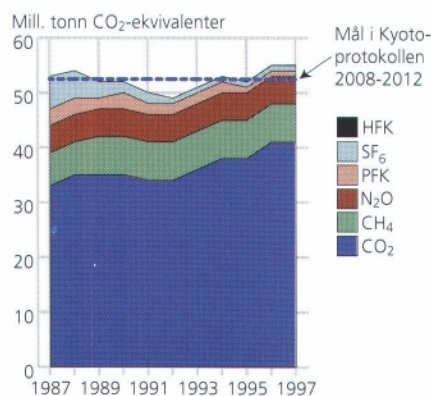
Utslipp av klimagasser¹ gitt i CO₂-ekvivalenter i 1990 og 1996 og forpliktelser i Kyoto-protokollen for perioden 2008-2012

Land	1990 (mill. tonn)	1996 (mill. tonn)	Differanse (prosent)	Forpliktelse (prosent)
Norge	52	55,4	6,5	1
EU15	4 186	4 122	-1,5	-8
USA	5 903	6 439	9,1	-7

¹ Klimagassene hydrofluorkarboner (HFK), perfluorkarboner (PFK) og svovelheksafluorid (SF₆) er ikke inkludert i USA og EU sine utslipp.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB) (1999), European Environment Agency (EEA) (1999) og FNs klimakonvensjons Internett-sider.

Utslipp av klimagasser i Norge. 1987-1997

Kilde: Statens forurensningstilsyn og Statistisk sentralbyrå.

Kyoto-mekanismene

Avtalen åpner i prinsippet opp for kvotehandel og felles gjennomføring mellom Annex I-land. (Annex I-land samsvarer omtrent med medlemslandene i OECD i tillegg til land med overgangsekonomier i Øst-Europa og Russland.)

Kvotehandling innebærer at land med utslippsforpliktelser kan handle med utslippskvoter seg imellom. Et land der det er lave kostnader ved reduksjon av utslipp kan redusere sine utslipp mer enn avtalt og selge kvoter til land der kostnaden ved reduksjon er høyere. I protokollen fins det imidlertid også en generell formulering om at kvotekjøp må komme i tillegg til tiltak innenfor det enkelte land.

Felles gjennomføring vil si at to land kan inngå en avtale om at utslippsreduksjoner finansiert av det ene landet og utført i det andre kan godskrives investorlandets utslippsregnskap. I tillegg oppretter avtalen den grønne utviklingsmekanismen, som innebærer at et Annex I-land kan betale for tiltak i u-land og delvis trekke utslippsreduksjonene fra sitt eget regnskap.

Regelverket for Kyoto-mekanismene er imidlertid fortsatt ikke ferdig utarbeidet og kan først bli vedtatt på partskonferansen i år 2000.

I Norge ble det høsten 1998 nedsatt et utvalg som skal utrede et nasjonalt system for handel med kvoter. Det nasjonale kvotesystemet skal knyttes opp mot det planlagte internasjonale kvotesystemet, og mot prosjekter for felles gjennomføring og den grønne utviklingsmekanismen. Utvalget skal etter planen være ferdig med sin innstilling i desember 1999.

Kun 16 land har ratifisert avtalen

Avtalen trer i kraft 90 dager etter at minst 55 land, deriblant land som står for minst 55 prosent av i-landenes CO₂-utslipp i 1990, har ratifisert avtalen. Per i dag har 84 land signert protokollen, men bare 16 land har fått den ratifisert. De fleste av landene som har ratifisert avtalen er små øystater. Det knytter seg spesielt stor spenning til om avtalen ratifiseres i USA. For USA er det et sentralt ankepunkt at u-land, spesielt handelskonkurrenter som Kina, ikke har forpliktende utslippsgrenser.

Norges samlede utslipp av klimagasser

Norges totale utslipp av klimagasser beregnes av Statens forurensningstilsyn (SFT) og Statistisk sentralbyrå (SSB) og blir årlig rapportert til klimakonvensjonen i henhold til retningslinjene til FNs klimapanel.

I 1997 var utslippet av klimagasser i Norge 7,5 prosent høyere enn i 1990. Det vil si at vi så langt har over 6 prosentpoeng høyere utslipp enn det vi har forpliktet oss til i Kyoto-protokollen. Fremskrivning

► **1996:** Høgskolene hadde 96 768 studenter, 38 666 menn og 58 120 kvinner.

► **1997:** Det var 43 377 plasser i institusjoner for eldre og 39 987 alders- og trygdeboliger.

av Norges utslipp av klimagasser viser at utslippet i 2010 kan bli over 20 prosent høyere enn i 1990 uten nye utslippsreducerende tiltak.

Status for utslipp av klimagasser

En gjennomgang av de nasjonale rapportene for 1996 viser at de fleste i-land har økt sine utslipp av CO₂ i forhold til 1990-nivå. Dette gjelder imidlertid ikke land med overgangsekonomi, der det har vært en markant nedgang i utslippene i første halvdel av 1990-årene. Selv om CO₂-utslippene fra disse landene trolig vil stige igjen, er det forventet at utslippet holder seg under 1990-nivå.

Fra 1990 til 1997 har USA økt sitt CO₂-utslipp med over 10 prosent. Tyskland, som er det landet i EU med størst CO₂-utslipp, har redusert dette med nesten 12 prosent i samme periode.

«Naturressurser og miljø» utgis hvert år og inneholder miljøstatistikk og samfunnsøkonomiske analyser av en rekke viktige miljø- og ressursproblemer.

Tidoblet forbruk på 1900-tallet

1998-1999

Kraftig vekst i forbruket og en synkende husholdningsstørrelse har ført til at forbruket er blitt tidoblet på 1900-tallet.

I 1907 ble det samlet inn forbruksopplysninger for 12 arbeiderhusholdninger. Husholdningene gir ikke noe representativt uttrykk verken for husholdningene generelt eller for arbeiderhusholdninger, men sier likevel noe om forbruksnivået på begynnelsen av århundret. Sammenligner vi gjennomsnittresultatene for de 12 husholdningene med resultatene fra senere undersøkelser, kan vi få et grovt inntrykk av utviklingen i forbruket hos arbeiderhusholdninger over tid. Tabellene i denne artikkelen er resultater fra de 12 arbeiderhusholdningene i

1906-1907 satt inn sammen med resultater for arbeiderhusholdninger fra forbruksundersøkelsene fra 1958, 1977-1979 og 1996-1998.

Det finnes ikke delindekser for konsumprisindeksen tilbake til 1907 som kan gi oss den helt korrekte prisutviklingen på de forskjellige forbruksområdene. Ved å bruke totalindeksen for konsumprisindeksen får vi likevel et brukbart bilde av utviklingen av forbruket omregnet i dagens kroneverdi.

Kilde:

To forbruksundersøkelser fra begynnelsen av det 20. århundret, Samfunnsspeilet 1996, 3

NOS Forbruksundersøkelsen 1958

NOS Forbruksundersøkelsen 1977-1979

Forbruksundersøkelsen 1996-1998

Mer informasjon:

Eiliv Mørk

tlf. 22 86 46 93

eiliv.mork@ssb.no

Arbeiderhusholdninger. Forbruksutgift per husholdning per år. 1906-1907, 1958, 1977-1979 og 1996-1998. Løpende kroner og prosent

	1906-1907		1958		1977-1979		1996-1998	
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent
I alt	1 183	100	11 196	100	76 274	100	261 692	100
Mat	691	58	4 699	42	14 079	18	33 885	13
Alkohol og tobakk	39	3	450	4	2 969	4	10 302	4
Klær og skotøy	161	14	1 461	13	7 450	10	17 361	7
Bolig, lys og brensel	192	16	1 587	14	12 332	16	54 299	21
Møbler og husholdningsartikler	33	3	929	8	7 187	9	23 327	9
Helse	6	1	221	2	1 516	2	6 176	2
Reiser og transport	..	..	747	7	15 886	21	70 323	27
Fritid og utdanning	10	1	561	5	8 927	12	25 988	10
Andre utgifter	51	4	541	5	5 928	8	20 031	8
Antall husholdninger	12		2 401		2 023		396	
Personer per husholdning ..	5,40		3,19		3,05		2,61	

Sterk økning i forbruks- utgiften

Forbruksundersøkelsene viser en sterk økning i forbruksutgifter per arbeiderhusholdning. Omregnet til 1998-priser var total forbruksutgift for en arbeiderhusholdning i 1907 52 874 kroner. Total forbruksutgift per arbeiderhusholdning per år var i 1996-1998 261 691 kroner beregnet i 1998 priser, eller nær en femdobling av forbruket. Denne veksten er et uttrykk for den materielle velstandsutviklingen som har skjedd i perioden.

Utgiftene til mat har mistet sin dominerende betydning

De ulike forbruksområdene har hatt en til dels svært forskjellig utvikling. Ser vi på utgiftene til matvarer, har disse i faste kroner ikke forandret seg særlig. Andelen som

går til mat har derimot sunket betraktelig, fra nær 60 prosent i 1907 til 13 prosent på slutten av århundret. Det er en vanlig erfaring at det brukes en prosentvis mindre andel av inntekten (og dermed av forbruksutgiftene) på matvarer jo høyere inntekten blir. En skal også være klar over at størrelsen på gjennomsnittlig husholdning er betydelig redusert i perioden fra begynnelsen av århundret og fram til i dag, fra 5,4 til 2,6 personer, som er mer enn en halvering av husholdningsstørrelsen. Dette gir færre munner å mette.

Bortsett fra matvarer har alle de andre forbruksområdene hatt en mangedobling av utgiften. Samtidig har vi den dramatiske nedgangen i husholdningsstørrelsen. Den kraftige økningen i forbruket skal derfor i tillegg fordeles på langt færre personer i husholdningen. Dette betyr at forbruket på 1900-tallet i praksis er blitt doblet.

► **1998:** Felt storvilt var 37 957 elg, 9 761 villrein og 21 636 hjort.

► **1999:** Landet var inndelt i 21 fylker, 435 kommuner, 1 1311 sogn, 626 prestegjeld, 102 prostier og 11 bispedømmer, 54 politidistrikt, 337 lensmannsdistrikter, 439 forliksråds-kretser, 87 domssogn, 16 lagsogn og 6 lagdømmer.

Reiser og transport den største utgiften

Det området som har størst andel av utgiften i dag med 26 prosent, utgiftene til reiser og transport, var i 1907 så ubetydelig at det ble slått sammen med andre småutgifter og kom inn under området andre utgifter. Regnet i 1998-priser ble utgiftene til reiser og transport tidoblet fra 1958 til i dag og er i 1996-1998 oppe i 65 600 kroner per år i gjennomsnitt.

En femtedel går til å bo

Utgiftene til bolig, lys og brensel var den nest største utgiftsposten i 1907 med en andel på 16 prosent, mens utgifter til mat var størst med nær 60 prosent. Etter utgifter til reiser og transport er utgiftene til bolig, lys og brensel fortsatt den nest største utgiftsposten, og har i dag en andel på 21 prosent av utgiftene.

Alle forbruksområder, unntatt mat, har hatt en klar økning målt i faste kroner per husholdning, men det er de "nye" forbruksområdene, reiser og transport, fritid og utdanning og helse som har hatt den sterkeste økningen. Kategorien andre utgifter har også hatt en kraftig økning, denne posten inneholder da også "nye" utgifter blant annet selskapsreiser og kafé-/restaurantbesøk.

Arbeiderhusholdninger. Forbruksutgift per husholdning per år. 1906-1907, 1958, 1977-1979 og 1996-1998. 1998-kroner

	1906-1907	1958	1977-1979	1996-1998
I alt	52 874	99 050	210 515	261 692
Mat	30 894	41 572	38 858	33 885
Alkohol og tobakk	1 726	3 981	8 194	10 302
Klær og skotøy	7 212	12 925	20 562	17 361
Bolig, lys og brensel	8 562	14 040	34 036	54 299
Møbler og husholdningsartikler	1 453	8 219	19 836	23 327
Helse	273	1 955	4 184	6 176
Reiser og transport		6 609	43 845	70 323
Fritid og utdanning	456	4 963	24 639	25 988
Andre utgifter	2 298	4 786	16 361	20 031

Note: Husholdningenes yrkesstatus er satt lik yrkesstatus til hovedinntektstaker. Avgrensningen av hva som er en arbeiderhusholdning i statistikken, har forandret seg med tiden. Husholdningene som var med i 1906-1907 var en blanding av håndverkere og spesialarbeidere. I 1958-undersøkelsen var arbeidere skilt fra funksjonærer. I 1977-1979-undersøkelsen er det brukt lønnstakerhusholdninger, mens det i 1996-1998 er brukt faglærte arbeidere.

Mange veier hjem

Dag Ellingsen

Espen Søbye arbeider med historisk statistikk og er kritisk til mye av det Statistisk sentralbyrå gjør og har gjort. Da tenker vi ikke bare på at han sikkert misliker sterkt at Byrådet er premissleverandør til Verdikommisjonen. Han har levert biografiske arbeider om Tryggve Andersen, Arthur Omre og Rolf Stenersen. Men han har også håndtert detaljene i statistikken over investeringene i Nordsjøen, og forsøkte å bygge opp vår statistikk om kommunale pleie- og omsorgstjenester for eldre og funksjonshemmede.

Den 6. mai 1999 fikk Espen Søbye telefon fra Aschehoug forlag. Fem dager etter satt han på flyet med kurs for et Balkan i krig. Resultatet ble *Atten dager i mai*, Espens halvpart av ei bok som kom ut i fjor høst. Den andre halvparten var Jo Nesbøs *Stemmer fra Balkan*.

Norsk statistikk sett fra Balkan

Det er ikke første gang et forlag ringer og vil ha ham til å skrive bok. På 1990-tallet resulterte slike telefoner i permisjoner fra Byrådet to ganger og biografier om Arthur Omre (*Ingen vei hjem*) og Rolf Stenersen. Men etter hver permisjon har han vendt «hjem» igjen til SSB.

Det er heller ikke uvanlig for Espen å flette inn kritikk av sider ved den offisielle statistikken, slik han også gjør i *Balkanboka*. Selvfølgelig må vi på

det skarpeste ta avstand fra hvordan serbisk statistikk og statistiske omskrivninger er blitt brukt til en slags etnisk rensing i kolonner, tabeller og figurer, før den begynte

i virkeligheten. Men bør vi ikke også se på hvordan vi selv håndterer og har håndtert etnisitet i våre publikasjoner, spør Søbye. Hvorfor var det så viktig for Byrådet å telle samer og finner i mellomkrigstiden, men ikke andre etniske grupper? Hvilken rolle spilte opprettelsen av et folkeregister i 1942, og Byråets deltakelse i det, for forsøket på å utrydde norske jøder under den annen verdenskrig? Gir våre dagers finsortering av nordmenn, vestlige innvandrere, ikke-vestlige innvandrere og så videre, et vesentlig bidrag til forståelsen av samfunnet og den verdenen vi lever i?

Historie som satsingsfelt

Dette nummeret av *Samfunnsspeilet* er i hovedsak viet en kavalade over statistikk fra århundret som nylig tonet ut. Ser du på forfatternavnene fra artiklene om særlig første halvdel av 1900-tallet, vil du finne Espen Søbye og Hege Roll-Hansen fra Byråets Gruppe for historisk statistikk.

Det var tidligere forskningsdirektør Olav Bjerkholt som fikk opprettet Gruppe for historisk statistikk, og Espen har forsøkt å bygge

den opp. Han legger ikke skjul på at han har lagt an det arbeidet helt feil.

– I stedet for bruke lang tid på å definere arbeidsområdet, og i begynnelsen insistere på at det trengs så tid og en lang grotid, om noe i det hele tatt ville spire fram, insisterte jeg på at det var mulig å høste uten å så.

Foruten Espen, som er magister i filosofi, er det tre historikere, samt Kjartan Fløgstad som historieorientert forfatter og frispiller. Gruppens innsats er altså godt synlig i dette nummeret av *Samfunnsspeilet*, men vil springe ut i full blomst i tiden fram til SSB feirer sitt 125-årsjubileum i 2001. Men tro for all del ikke at gruppen oppløser seg eller blir kraftig desimert etter jubileet:

– Statistikkens historie og forståelsen av statistikkens roller i samfunnet er nye forskningstemaer. De fleste sosialøkonomer og andre empirisk orienterte samfunnsvitere har ikke dvelt ved dette, og de som har hatt sans for det, har ikke hatt tid til å forfølge interessen. Jeg tror vi snart vil komme til å oppleve en interesse for statistikk som en mer

Foto: Svein Erik Dahl/Samfoto

Bibliotekmagasinene i Kongsvinger og Oslo inneholder bokskatter av kolossale dimensjoner, plassmangelen er imidlertid akutt og nye donasjoner og kassasjoner truer.

indirekte kilde til forståelsen av fortid og samtid, samt at gammel statistikk vil bli mye mer benyttet som arsenal både for humanistisk og samfunnsvitenskapelig kultur- og samfunnsanalyse. Gruppe for historisk statistikk forbereder Byrået på at gårsdagens statistikk en gang kan bli viktigere enn dagens statistikk for institusjonen. Uansett tror jeg at den gamle statistikken kan gi Byrået ett bein til å stå på.

Industristatistikk som sosialstatistikk

I de nærmeste årene kan vi glede oss til at *Historisk statistikk* kommer i en ny form. Den utviklet seg til å bli stor, tung og uoversiktlig,

og kom bare ut omtrent hvert tiende år, og da med tilbakeskuende statistikk på de fleste av Byråets mange felter. Bredden har gått på bekostning av dybden, heretter skal derfor den historiske statistikken bli presentert tema for tema, og det skal legges større vekt på at også den historiske statistikken skal være regional.

Espen blir førstemann ut med *Historisk statistikk for industri* som også vil gi viktige elementer til industristatistikken historie. Den skal, etter planen, gjøres ferdig inneværende år, og begynner i 1776, det vil si lenger tilbake og lenger ned i materien enn det man

har hatt anledning til å bevege seg før. Slik sett blir publikasjonen et kildeskript i vid forstand.

– Den første industristatistikken fra SSB var mer sosialstatistikk enn noe annet. Vi får for eksempel oppgaver over hvor mange kvinner og barn som var i arbeid, mens det ikke ble gitt tall for de økonomiske sidene ved produksjonen.

100 år med 100 tabeller er en slags oppsummering av det forrige århundret. Hege Roll-Hansen har lagt boka opp som en slags kortversjon av den gamle *Historisk statistikk*, og er en opptakt til Einar Lies statistikkhistorie om Byråets første 125 år. Lie tilhører også Søbyes gruppe, og har fått ansvaret for denne viktige jubileumsboka. Tidligere har han blant annet begått en doktorgrad om Finansdepartementets historie fra 1945-1965, hvor han legger vekt på profesjonsstriden mellom sosialøkonomer og jurister og forklarer hvorfor økonomene gikk seirende ut av den.

Fløgstad om makta og fakta

I *Samfunnsspeilet* 3/1998 intervjuet vi Kjartan Fløgstad om hans bidrag til 125-årsjubileet, det skulle bli et essay om makta og fakta. Nå kan vi lette litt mer på sløret, og fortelle at essayet blir en liten bok som skal handle om de sosiale og kulturelle følgene av avindustrialiseringen i Oslo.

– Et statistikkfaglig pionerarbeid ligger bak, kan Espen avsløre. Blant annet har Britt Bråten omkodet folketellingene for Oslo til den nåværende bydelsinndelingen fra og med 1960, og Sissel Fjeld har foretatt en rekke spesialkjøringer fra industristatistikkbasen, og tallene er gruppert slik at de garantert vil vekke oppsikt.

Her berører vi et annet kjernepunkt i Byråets historiegruppe: Den som analyserer historisk statistikk, eller som skriver om statistikkens historie, må være nær kildene, eller statistikken. Men samtidig er det helt nødvendig å ha distanse til de instanser som trenger statistikken for å kunne regjere eller styre, altså for å utøve makt.

Nærhet til statistikken

– Ni av ti nyutdannede filosofer begynner å undervise til examen philosophicum. Jeg begynte også med det, men skjønte at undervisning ikke var min greie. Hvordan i all verden skulle jeg takle at det kom studenter fram til kateteret i pausen, og forklarte at da de hadde lest om hvordan Thomas Aquinas forklarte at Gud var både en og tre, hadde de ikke skjönt noen ting, men da jeg forklarte det ble det enkelt og de forsto alt sammen! Altså: Hvordan skulle jeg forholde meg til studenter som insisterte på at de forsto treenigheten etter å ha hørt min forklaring som jeg selv verken forsto eller trodde på? Det ble rett og slett for absurd og helt umulig for meg å fortsette.

I 1985 sto han i sin første jobb i SSB, i noe så tilsynelatende filosofifjernt som de kvartalsvise investeringsundersøkelsene for olje i Nordsjøen. Dette var tradisjonell skjema-basert statistikkproduksjon slik den bedrives av så mange av SSBs ansatte. Kravet til tempo var høyt, dette var og er viktig statistikk med høy etterspørsel etter ferske og pålitelige data.

– Men oljeselskapene var hyggelige å ha med å gjøre. De utenlandske operatørene trodde det ga plusspoeng ved tildeling av nye leteseksjoner hvis de var pliktoppfyllende overfor oss, og overholdt

alltid innsendingsfristene og fylte ut skjemaene.

Arbeidet med oljestatistikken, som også omfattet innhenting av kostnadsanslag fra operatørselskapene, ga innsikt i hvordan budsjettering også er et strategisk instrument:

– Det er morsomt å ha vært med på å forutsi at oljeprisfallet i 1998 ikke ville gi det dramatiske fall i investeringer som alle andre instanser ventet. Selskapene hadde, da oljeprisen falt, lenge av bestemte grunner underbudsjettert utbyggingsprosjektene sine, på samme måte som de av andre grunner tidligere overbudsjetterte. I «Utsynet» tok vi sjansen på å si at derfor ville ikke investeringene falle så mye som mange fryktet. Det fikk vi rett i, dette vesle vedlegget på bare to sider til *Økonomisk utsyn over året 1998* er jeg ganske stolt av for å si det selv, og jeg mener det er et eksempel på en filologisk-hermeneutisk statistikkforståelse.

Forskerne må nærmere statistikken, statistikkprodusentene nærmere forskningen...

Men er Espen kry over Byråets spådomskunst i dette tilfellet og all kunnskap om hva som rører seg bak tallene, er han også kritisk til hvordan vi har organisert oss:

– For å skjønne statistikk, må du ha laget statistikk. Det vil jeg påstå selv om noen straks vil beskyld meg for å fetisjere praksis, men statistikkproduksjon har en håndverksmessig side, også i dag. Den må man kjenne, ellers er det lett å ta tall for fakta, men «data» viser seg ofte å være nokså abstrakte greier i forhold til den realiteten de skal si noe om. Derfor har det helt opplagt uheldige sider at forskningen og statistikkproduksjonen er

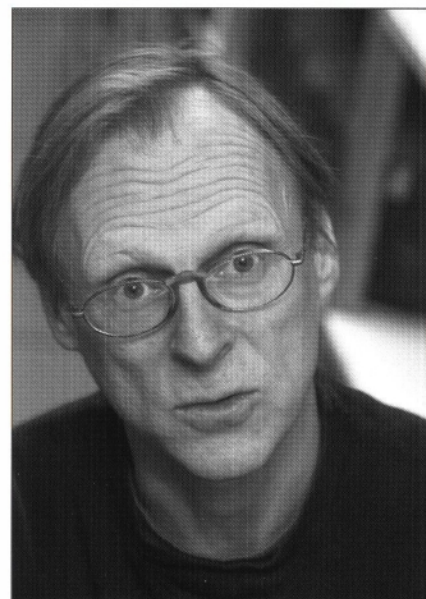

Foto: Svein Erik Dahl/Samfoto

skilt fra hverandre. Atskillelsen hadde vært grei hvis det hadde foregått jobbrotasjon mellom de to arbeidsfeltene, eller en gjensidig rekruttering, men det skjer i liten grad. Skillet forskning og statistikk vil bli tatt opp i byråhistorikken, forhistorien til det er svært interessant, og historikerne vil ganske sikkert forsøke å si noe om hvilke følger dette har hatt både for utviklingen av statistikken og forskningen.

...og hvorfor har vi en egen intervjuseksjon?

– Jeg syns også det er rart at vi har skilt produksjonen av intervjuundersøkelsene fra de fagavdelingene og forskerne som siden skal jobbe med tallene. Det må i lengden være utilfredsstillende ikke å være med i utformingen av spørreskjemaene, utsending, manuell kontroll av innkomne skjema, utarbeidelse av recordbeskrivelse, puncheinstruks og så videre, det gir en egen fingerspitzgefühl når tallene skal analyseres og tolkes som vanskelig kan erverves på noen annen måte.

Espen holdt på med oljestatistikk til 1989, før han kastet seg inn i et vepsebol: Inntektsundersøkelsen for kunstnere. Byrået hadde gjennomført undersøkelsen, og Espen ble med over til Fagbevegelsens Forskningsinstitutt, bedre kjent som FAFO, for å analysere dataene. Igjen viste det seg å være nødvendig å gå tett på data, og bak spørreskjemaene og svarene, for å få et riktigere bilde.

Rike kunstnere svarer sjelden

– Ut fra de svarene vi hadde fått inn, så kunstnerne ut til å være svært fattige. Riktignok var det mange som ikke hadde svart, men Bvrået hadde kontrollert at frafallet

ikke var skjevt med hensyn til alder, kjønn, geografi og så videre. For å undersøke om svarvilligheten hadde noe med inntektsstørrelsen å gjøre, ble inntekten til de som svarte før innsendingsfristen gikk ut, og de som svarte etter første, annen og tredje purrerunde, undersøkt. Det viste seg da at inntektene økte for hver purrerunde. Det var derfor nærliggende å anta at svarvillighet og inntektsstørrelse hang sammen på en bestemt måte. Da likningsdataene til de som ikke hadde svart ble sjekket, ble det klart at frafallet var skjevt med hensyn på inntektsstørrelse: De som ikke hadde svart hadde gjennomgående større inntekt enn dem som hadde

svart, de med høy inntekt hadde latt være å svare fordi de følte at undersøkelsen ikke angikk dem, de var ikke representative, sa de. Frafall må alltid sjekkes med hensyn på den strategiske variabelen, det kan sjelden overlates til en teknisk prosedyre.

Resultatene fra undersøkelsen avfødte mye hurlumhei. Søybe legger vekt på at man opprettholder et sammensatt bilde av kunstneres inntektsforhold: I gjennomsnitt har de det nokså likt folk flest, men spredningen er større: Flere med svært lave inntekter, flere som er ganske velhavende.

No. 25.

Tabel

over de vigtigste Industrie-Anlæg, som gaves i Norges Byer og Landsteder ved Udgangen af Aaret 1829,

affattet efter Amtmændenes Indberetninger. desangaaende.

[illegible]

En tilsvarende tabell viste Industri-Anlæg i Norges Landdistricter. Her var sagbrukene, 3 364 stykker, helt dominerende. Tabellene var utarbeidet av Finants- Handels- og Told-Departementets Tabel-Contoir. Dampmaskiner gaves ved 1829 Aars Udgang ei ved noget Anlæg i Riget, het det i teksten. Fotografiet bak tabellen viser en papirmaskinsal og er hentet fra fabrikkteilingen i 1909.

Kjöbenhavn			
Preis-COURANT.			
Den 3 ^{de} April Anno 1780			
VEXEL-COURS			
Altona		pr. Cent	
Hamburger Banco		pr. Cent	
Amsterdam		pr. Cent	
London		et Pd. Sterl.	
Korn.			
Rug, Holsteensk, Ed.	Rdls.	Mk.	St.
Dank, Ed.	5	2.5	
Hvede, Holsteensk, Ed.	7	2.3	
" Laalandsk, Ed.	8	1.3	
Siellandsk, Ed.	3	1	7
Bys, Ed.	3	1	
Gryn, Ed.	3	4	
Walt, Ed.	1	3	8
Haere, Ed.	1	2	
Gryn, Ed.	8	3	
Boghvede, Gryn, Ed.	7	4	
Erter, Ed.			
Fede-Vahre.			
Flandsk saltet Lamekied, Ed.	1	3	
Fisk, roget, Rispd.	1	1	
" gronfaltet, Rispd.	12		
Oste, Rynke, Skpd.	28		
Holsteenske Skpd.	30		
Emor, Rynke, Ed.	2	3	12
Siellandsk, Ed.			
Holsteensk, Ed.			
Falle, Rispd.			
Gren Sæbe, Dting			
Fisk.			
Bergens Fisk, Skpd.	16		
Gaalpe, saltet, Ed.	3	2	
" tor, Skpd.	9		
Rispfisk, Skpd.	16		
Noek Torst, saltet, Ed.	1	2	
Flandsk, Ed.	1		
Flandsk tor Fisk, Skpd.	10		
Rispfisk, Skpd.	10		
Risplanger, Skpd.			
Dansk Baar, Eid, Ed.	7		
" Hest, Eid, Ed.	6		
Noek Baar, Eid, Ed.			
" Hest, Eid, Ed.	10		
Scan Ed.	20		
Salt.			
Noek, Ed.	3	2	
Lynedborg, Ed.	6	5	
Spanisk, Ed.	3	1	
Engelsk, Ed.			
Frank, Ed.			
Mtin.			
En Alme Dinsk, Bin	60	60 Rdls.	30 27
Et Dreboed Red Bin	56	20 Rdls.	uden 12
Et Dreboed Frank Bin	73	25 Rdls.	Rigs 14
Et Dre. Frank Brandeburg	62	78 Rdls.	36 40
Humle.			
Brundsviger	10	85	
Garleber, Skpd.	10		
Drabant	10		
Noek Jern, Skpd.	15		
Være, Ed.	1	5	
Reen Hamp, Skpd.	16	40 Rdls.	etter dens
Dor, Skpd.	47	60 Rdls.	Bonitet.

Priis-Courant for København fortsetter på høyre spalte neste side.

Fra omsorg...

Oppholdet i FAFO varte i et snaut år, før det bar tilbake til Byrået. Her ble han satt til å legge om og å bygge opp en statistikk for den kommunale pleie- og omsorgstjenesten og de fylkeskommunale institusjonene for barn og ungdom og rusmiddelmisbrukere.

– Jeg fikk bare gjort halvparten av det som var meningen, ja kanskje ikke det en gang. Noe av problemet var at det for meg virket som om SSB ikke var helt herre i eget hus på dette feltet. Det syntes som om utformingen av statistikken for hel-sevesenet i stor grad ble styrt av det som den gang het Helsedirektoratet etter det som veldig lett kunne opp-fattes som ganske snevre profe-sjonsbehov. Økonomiske tall, syke-hjemsbeboernes ve og vel, ansatte uten helseutdanning var helt uten interesse. På dette området virker det ikke som om SSB har vært så uavhengige som institusjonen liker å gi inntrykk av. Dette kan ha sam-menheng med at SSB tidligere måtte låne hjemmel av Helsedirek-toratet for å kunne innhente en del statistikk på dette området, men måtte det føre til at helsemyndighe-tene fikk legge føringer på utfor-mingen av statistikken? Dette er et spennende statistikkhistorisk tema!

...til Omre...

Kjærkomment derfor kanskje at en kjenning av Espen i Aschehoug forlag ringte nettopp ham da Arthur Omres biografi skulle skrives.

– Jeg skjønte etter hvert at han var et ypperlig biografisk emne, han var så sammensatt. Og så var det en del av de historiene han fortalte om

seg selv, der jeg fort skjønte at hans egen versjon ikke helt stemte med realiteten. Hans liv illustrerer godt hvordan det fiktive kan bli en realitet og hvordan en realitet kan bli en fiksjon, i en forstand er det en grunnleggende menneskelig erfaring. Selv sa han at hans liv var for jævlig, og enda verre enn det han beskriver i bøkene sine, det hadde han rett i.

Og ypperlig biografi ble det. Kritik-
kene høsten 1992 var gode, boka
kom i flere opplag og er seinere gitt
ut som billigbok.

...til omsorgen igjen...

– Det ble tungt å ta opp igjen arbeidet med omsorgsstatistikken, det var særlig statistikken over de hjemmebaserte tjenestene som var problematisk, og jeg er nok skyld i at tallene for pleie- og omsorgstjenester for hjemmene for 1991 er prikket. Å føre statistikk over tjenester som i liten grad er knyttet til fysiske og tellbare størrelser, er generelt et stort problem. I den tida jeg var borte hadde det også blitt lansert en del Petter-Smart-løsninger. Ansvar for alle omsorgstjenestene var på dette tidspunktet overført til kommunene. Måten tjenestene ble administrert på i kommunene varierte. Det skapte naturligvis store vanskeligheter for innhenting av oppgaver. Det var da patentløsningene dukket opp, det skulle ikke bare utarbeides en statistikk, men samtidig et helt system som kommunene kunne administrere og utføre tjenestene ved hjelp av. I tillegg forutsatte dette opplegget at kommunene skulle gå over til å bruke datamaskiner. Dette kunne aldri gå bra, mente jeg, som mottok utallige skjemaer fra gamlehjem som var fylt ut med manuelle skrivemaskiner hvor fargebåndene var så tørre at tallene knapt ble lesbare.

Samtidig var jeg veldig oppmerksom på at jeg var i ferd med å utvikle eiendomsrett til statistikken jeg hadde ansvar for, og som jeg mente ga meg myndighet til å si nei til alle endringer. Det var ikke akkurat festlig å oppdage dette trekke hos meg selv.

...til Stenersen

I 1994 var et nytt forlag på tråden. Oktober ønsket seg en biografi om Rolf Stenersen, og Espen skrev historien om aksjemekleren, pengemannen og kunstsamlere som hadde ambisjoner i de utroligste retninger, og som også skrev to surrealistiske bøker i et muntlig minimalistisk norsk i begynnelsen av 1930-åra.

Parallelt med Stenersenboka satt han en dag i uka i Byrået og arbeidet for Olav Bjerkholt med det som seinere skulle utvikle seg til å bli Gruppe for historisk statistikk. Da han kom tilbake etter at Stenersenboka var ferdig i 1995, ble han imidlertid satt til å arbeide med forbruksundersøkelsene. Denne helt unike store statistikkrutinen som har løpt kontinuerlig siden 1977. Området var vedtatt styrket med ett årsverk, men i stedet for å forsøke å utvikle anvendelsen av de aktuelle tallene fra forbruksundersøkelsene, ble det forbruksundersøkelsenes historie som ble hans hovedfelt, noe leserne av *Samfunnsspeilet* har nytt godt av ved flere anledninger.

Fiskepudding og fårepølse

– Husholdningsregnskapene bringer deg rett hjem til folk. Du kan kikke dem over skuldrene og se hva for eksempel en familie i Trøndelag hadde på middagsbordet i begyn-

nelsen av forrige århundre. Lokale variasjoner i for eksempel fiskeforbruket har vist seg å være uforandret gjennom det tyvende århundret: Østlandet og Sørlandet vil ha makrell, Bergen pale, mens trønderens favoritt er lettsaltet uer, og det interessante er at forbruket av de andre fiskeslagene ikke varierer. Hvorfor er det slik? I artiklene i *Samfunnsspeilet* har jeg forsøkt å løfte slike temaer fram. Disse undersøkelsene er et uoppdaget skattkammer for alle som er opptatt av hverdagshistorie, og nå vil ryktene ha det til at Karsten Alnæs har gjort stor bruk av hus- holdningsregnskapene fra etterkrigstida i det siste bindet av Norgeshistorien sin.

Med forbruksundersøkelsene kom Espen på historiesporet, der han er fremdeles, og for godt? Jeg ville ikke satse mange kronene på å spå hvor Espen Søbye er om fem år, verken i eller utenfor Byrået. Dertil er det for mange veier både ut og hjem. Men jeg føler meg trygg på at han fortsatt vil være vår trofaste, engasjerte kritiker:

Grått er godt

– Byrået trenger kritikk, våre publikasjoner blir nesten aldri kritisert eksternt. Det vi sier får en institusjonell og autoritativ styrke som unndrar innholdet fra å bli imøtegått, selv om vi, som andre, sender ut mye som burde vært bedre. I stedet er det liten mangel på intern petimeterkritikk: Bare det blir grått nok, er det godt nok. Denne holdningen dreper mye initiativ. Det er bedre å påstå noe som viser seg å være feil, enn å komme med påstander som det ikke er mulig å avgjøre om er riktige eller gale, såpass skal jeg gi Popper.

Brænde.	Fagney.	Rdr.	Mr.	St.
Nymmerf) Tor		5	1	7
Ell) Ell		1	0	
Dog)		7	2	
Holsteent) Bøg				
Indst, enket)				
Hyent)				
Vier)				
Kjøbenhavn				
Torre. Kjøb for Indvaanerne.				
Brænde.	Rdr.	Mr.	St.	
Et Bønde Læs		3		
Et Læs Læs	1	2	7	
Kul, Ed.		8		8.
Føering.				
Hoe, et stort Læs	2	5		
Dito, mindre		7		
Halm, et Læs	2			
Høns og Fiedervært.				
Kalkonste (gamle) Pæret	2	7		
(unge)				
Capuner, fede, et Par	1	7		
maare, et Par				
Høns (gamle) Pæret		7		
(unge)				
Kyllinger, et Par		3		8.
Gæs, levende, Stk.				
slagted, Stk.				
Ender, et Par		3		8.
Duer, et Par				
Æg, en Snæs				10.
Brod- og Kied. -Tart.				
1.) Brod af Sigted Hvede: Meel.		7d.		Lod.
Frankt eller Røsped Brod for 2 sk. skal				
vege				
Det af de privilegerede franke Bagere				
bagende Frankt- Brod, skal for				
2 sk. vege				
Hvede Simler skal for 1 sk. vege				
Runde Brod for 1 sk.				
Hvede Drebakker for 1 sk.				
2.) Brod af Sigted Rug: Meel.				
Et Fire Skil. Suur: Brod skal vege				25
Et Do Skillings Dito				15
Et En Skillings Dito				6 1/2
Rug Drebakker, vel igienstem teregede				4 1/2
for 1 sk.				
3.) Brod af groft maled Rug: Meel.				
Et Tretten Skillings Brod skal vege	5			16 1/2
Et Syv Skillings Dito	2			3 1/2
Et Fire Skillings Dito	1			2 1/2
En Skofte for en Skilling				6 1/2
Frie Bagere skal følge et 12 sk. Brod for 12 sk. og af				
7 sk. Brod for 6 q halv.				
Ofte Kied, de beste Smyster, saa og Brod				St.
ster, pd.				
En heel Fierding, pd.				6
Smæet, huggen Kied, pd.				6
Røde Kied, Bånsfærdingen, pd.				11
Tortherdingen, pd.				10
der beste				
Lagme: Kied: pundet (der ringere				
Smæet: Kied, pd.				8
Frie Slagterne skal følge foransætte Slags Kied, pd. 1 sk.				
ringere.				

En del eldre kilder til statistiske opplysninger om Norge fins i Danmark. Priis-Courant for København, den 3. April 1790, ble funnet og kopiert under et studie opphold ved Rigsarkivet, København. Norske varer som ble notert var Bergens Fisk (klippfisk), Norsk Torsk, saltet, Norsk Vaar-Sild og Norsk Høst-Sild, salt og jern.

Men du er vel selv et eksempel på Byråets romslighet?

– Tja, jeg vet ikke det, i disse dager er Gruppe for historisk statistikk overført fra Seksjon for makroøkonomi til staben under forskningsdirektøren. Hvordan skal det tolkes? Jeg ser ikke lyst på det! Det er riktig at jeg har fått ufortjent mye oppmerksomhet i forhold til mange andre i Byrådet. Jeg føler meg privilegert i den forstand at jeg har et arbeid og i stor grad kan bestemme hva dette arbeidet skal bestå i. Statistisk sentralbyrå har en merkelig sjarme som institusjonen nok selv ikke er klar over at den har, og det er vanskelig å si hva den

består i, men den har noe å gjøre med at det er en gammel institusjon, at det fins et stort bibliotek og at det arbeider mange hundre mennesker her. Jeg tror det er kombinasjonen av disse faktorene som skaper en underlig sjarme, og en dæsj Øst-Europa da, selvfølgelig, denne uforståelige anakronismen at selv dette intervjuet skal leses av overordnede før det trykkes, selv om det heter på kolofonsiden at det som står i bladet ikke uten videre kan tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Hva skal jeg si? Her er jeg en fremmed. Her kan jeg vel være?

Men du blir da tatt alvorlig?

– For noen år sida insisterte jeg på å bli trukket i lønn en måned fordi jeg ikke hadde fått gjort noe, jeg hadde stått helt fast, det var noe i det, men det var ment som en spøk. Lønningskontoret trakk meg. Nei, jeg klager ikke på at jeg ikke blir tatt alvorlig!

Dag Ellingsen (dag.ellingsen@ssb.no) er redaktør for Samfunnsspeilet, og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk

24. A. J. 1794

Portegnehe

Over det Antall raee Oxe og Koe Huuder, som udi Hedemarkens Fogderie i Aaret 1810 er af Gaardbrug-
jerne bleven barked, og derefter af Bræstegældens Skomager beredes og oparbejdet til Stovler, Skoe, etc. –

Bræstegældens Navne.	Antall Huuder, pr Huud.	Wægt pr Huud.	Oplysninger.
Næs....	310.	Enhver Huud vejer i ac. mindst 12 1/2 lb. og maks. 15 lb.	Her i Fogderiet gives ingen Garverier eller Felberederier, men enhver Gaardbrugjer barker selv sine raee Oxe og Koe Huuder, som han ønsker. der efter hvert Aars Slag. – Kjøb eller Salg af dertil hørende Huuder færes ikke, da enhver behøver samme til Huudbehov. Det halve An- taal Huuder beredes til Stovler eller som her kaldes, smukt Læder, og det andet halve til Saalelæder, og begge Deele indgives ombestemt cent. Præs, saa at naar det Huud falges, ville formentlig hvert Stykke blive betalt med 5 Skilling. Hver Huud er brugt i 10 Aar, og thi naar en Huud bliver gammel, bortfalger den til de Stader, hvor der er Tømrerhænder. Halvepræd indføres til Christiania fordi at der beredes, hvor de afhentes til eget Huudbehov –
Prinsager...	650.		
Wæng....	580.		
Luitken...	316.		
Agnmodahl...	266.		
Stange...	456.		
Til Sammen...	2578.		

Hedemarkens Foged Laurits den 14 Mai 1811

M. M. M. M.

Oppgaver over Antall raee Oxe og Koe Huuder som udi Hedemarkens Fogderie i Aaret 1810 er af Gaardbrugerne bleven barked. Riksarkivet, København, Kommercekollegiet 1797-1816, Eske 1577, Industri- og Fabrikfagets Sekretariat, Indberetninger om garverier felberederier i Norge, 1810-12.

A-blad

ISBN 82-537-4653-5

9 788253 747538

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
2225 Kongsvinger

Publikasjonen kan bestilles fra:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 55 00
Telefaks: 62 88 55 95
E-post: salg-abonnement@ssb.no

ISBN 82-537-4753-5
ISSN 0801-7603

Pris:
Institusjonsabonnement kr 310,- pr. år
Privatabonnement kr 190,- pr. år
Enkeltnummer kr 60,-

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway